

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

GÜNDELİK YAŞAMIN YENİDEN TANIMLANMASI: HAKKÂRİ
KADIN MERKEZLERİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Seray ESKİCİ

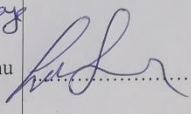
DANIŞMAN
Dr. Öğretim Üyesi Aysun YARALI AKKAYA

VAN – 2019

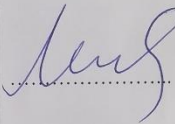
KABUL VE ONAY SAYFASI

KABUL VE ONAY SAYFASI (EK-4)

Yeniden Sema Eski tarafından hazırlanan "Gündelik Yaşamın Tanımlanması, Hakkarı Kadın Merkezleri Örneği" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Unvanı Adı SOYADI Dr. Öğr. Üye. Ayşın Yoral Akbay
Anabilim Dalı, Üniversite Adı Konu Yaşam / Van Yıl İİAF
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan: Unvanı Adı SOYADI Dr. Öğr. Üye. Seide Tuner
Anabilim Dalı, Üniversite Adı Sosyoloji / Van Yıl Edebiyat F.
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Unvanı Adı SOYADI Dr. Öğr. Üye. Melek HALİPZADE
Anabilim Dalı, Üniversite Adı Sosyoloji / Van Yıl Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Unvanı Adı SOYADI
Anabilim Dalı, Üniversite Adı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI
Anabilim Dalı, Üniversite Adı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI
Anabilim Dalı, Üniversite Adı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 31.07.2019
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (Tarih)

Seray ESKİCİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Seray ESKİCİ

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz,2019

GÜNDELİK YAŞAMIN YENİDEN TANIMLANMASI: HAKKÂRİ

KADIN MERKEZLERİ ÖRNEĞİ

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, kadınların gündelik yaşam pratiklerinde kentsel mekanlara ve kurumlara erişimde deneyimledikleri cinsiyete dayalı ilişkilerin nasıl şekillendiğini araştırmaktadır. Bu bağlamda çalışma ekonomik, sosyal, fiziksel, kamusal mekanların, kadınların ne sıklıkla, hangi şekillerde kullandığını, kadınların bu mekanlara yönelik algılarını oluşturan etmenleri keşfetmek ve mekanlarda nasıl örgütlendiğini amaçlamaktadır. Kadınların kentsel, kamusal mekan deneyimleri, ayrışma olgusunun toplumsal cinsiyet boyutuyla incelenmiştir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri kamusal mekan ve kamusal alanla yakından ilgilidir. Gündelik yaşamın makani olan mahalle, caddeler ve sokakların kadınlar tarafından kullanımda, cinsiyet etkisi farklılaşma yaratabilmektedir. Dolayısıyla gündelik yaşam, cinsiyet eşitsizliği bakışı ile şekillenirken kadınların kent hakkını kullanımını da sınırlandırmaktadır. Gündelik yaşamın her kesiminde kendini gösteren ataerkil yapıya karşı, kadınların kent hakkı tanımlanmalı ve tüm uygulamalarda dikkate alınmalıdır. Bunu yapabilmek için öncelikle kent hakkının sadece kamusal alanlarda değil, özel alanlarda da geçerli olduğu, özel ve kamusal alanlarda bu hakka erişmenin bir hukuk probleminin ötesinde toplumsal bir mesele olduğu kabul edilmelidir. Kentlerde kadınların dışlanmasına sebebiyet veren eril mekanların kadınların kolektif güçlerini desteleyecek olumlu mekanlara dönüştürülmelidir.

Bu bağlamda çalışmada Hakkari’de yaşayan kadınların kent ve mekan algıları, kenti hangi açılardan nasıl kullandıkları tartışılacaktır. Bu araştırılırken kadın örgütlerinin Hakkari’de kadının yaşamını sosyal bir dönüşümle katılımcı bir noktaya getirdiği üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda kavramsal çerçevede kent, mekan, kadına çizilmiş müphem sınırlar, kadına adanmış mekanlar incelenirken, gündelik yaşam pratiklerinin kadına örgütlerinin faaliyetleri ile birlikte değişimine odaklanılacaktır. Çalışmada özellikle kadınların mekanları kullanımındaki değişimin kadın örgütleri üzerinden analizinde, örgütlülük ve dayanışma kavramlarının temel alındığı söylenebilir. Böylece kadın örgütleriyle bağlantı halinde olan ve bu örgütlerin kentteki faaliyetlerine katılan kadınlar ile alan çalışması yürütülmüştür. Hakkari’deki kadın STK’ların ile derinlemesine mülakatlar yapılırken, bu STK’ların çalışmalarına dahil olan kadınlar ile rastgele örneklem yöntemi kullanılarak anket uygulaması yapılmıştır. Çalışma ile gündelik yaşamın Hakkari örneğinde kadınlar için ne ifade ettiği, kadın örgütlerinin varlığının mekan kullanımına etkisi ile birlikte incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Mekan, Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Gündelik Yaşam

Sayfa Sayısı : 114

Tez Danışmanı : Dr. Öğretim Üyesi Aysun YARALI AKKAYA

(Master's Thesis)

Seray ESKİCİ

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

July, 2019

**REDEFINING EVERYDAY LIFE: EXAMPLE OF HAKKARİ WOMEN'S
CENTERS**

ABSTRACT

Purpose of this research is exploring how the gender based relationship, that women experience while accessing urban spaces and institutions in their lives, take from. In this context, the study aims to explore how economic, social, physical, and public spaces are used, how often women are used, the factors that make up women's perceptions and how they are organized in spaces. Women's urban public space experiences are examined in regards to the gender aspect of disintegration phenomenon. Gender relations are closely related to public place and public space. The effect of gender in women's usage everyday life places, like neighborhoods and streets, can create a differentiation. Thus, as everyday life take shape through gender inequality, women's enjoyment of the right to city is restricted. Women's right to the city should be defined and taken into consideration in all practices against the patriarchal structure that manifests itself in every part of daily life. To achieve this, it should be accepted that right to city is valid not only in public spaces: but it's also about private spaces and exercising this right in both public and private spaces is not just a legal problem: but it's mainly a social issue. Masculine spaces, which causes the exclusion of women, should be transformed to places that support women's collective power.

In the research, city and space perception of women, who lives Hakkari and how they use the city has been discussed in the aforementioned context. During this evaluation it has been highlighted in the research that women's organizations' lead women's status to a participatory point through social change. Within this dedicated to women, and change of everyday life practices through women's organizations' activities as concepts. In the search it can be said that concepts of being organized or solidarity used as a baseline, specifically while analysing the change of women's usage of spaces through women's organizations' activities. Therefore a field work has been conducted with the women who have connections with women's organizations and participate their activities in the city. As in-depth debate were being directed with the women's organizations in Hakkari, a survey with a random sampling method has

been conducted with the women who participate in the activities of the NGOs. In the research, the meaning of everydaylife for the women in Hakkari example and effects of women's organizations existence to women's usage of space evaluated together.

Key Words : City, Place, Women, Gender, Everyday life

Quantity of Page : 114

Supervisor : Dr. Öğrt. Üyesi Aysun YARALI AKKAYA

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ	1
1. GÜNDELİK HAYATIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİNİ ÇİZMEK VE TÜRKİYE’DE GÜNDELİK YAŞAMIN DÖNÜŞÜMÜNDE ETKİLİ ALANLAR.....	4
1.1.Gündelik Hayat	4
1.2.Gündelik Yaşama İlişkin Teoriler	6
1.2.1. Henri Lefebvre	7
1.2.2. De Certeau.....	9
1.3.Mekân Toplumsal Cinsiyet ve Gündelik Hayat İlişkisi Ve Kavramlar.....	12
1.4. Kamusal Alan Ve Mekan İlişkisinde Kadının Konumu, Eşitsizlikler Ve Farklılıklar.....	16
2. ÖZEL VE KAMUSAL ALAN AYRIMINDA KENTSEL MEKANDA KADIN.....	21
2.1. Literatürde Kamusal Alan Tartışmaları	21
2.2. Kamusal Mekânların Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrırımları.....	26
Mekânı veya Kadınlara Adanmış Mekanlar.....	31
2.3. Kadınların Mekan Kullanımında Karşılaştığı Güçlükler	37
2.4.Kadınların Mekan Kullanımında Karşılaştıkları Güçlüklerle Mücadele Yöntemleri Ve Kadın Hareketinin Talepleri.....	38
3. GÜNDELİK YAŞAMIN YENİDEN TANIMLANMASI: HAKKÂRİ KADIN MERKEZLERİ ÖRNEĞİ.....	44
3.1.Araştırmanın Amacı, Konusu ve Önemi.....	44

3.2.Çalışmanın Yönetimi.....	46
3.3.Alan Çalışmasına Yönelik Temel Bilgiler.....	47
3.3.1. Hakkari'nin Demografik, Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Kente İlişkin Temel Bilgiler.....	47
3.4. Alan Çalışması Bulguları.....	49
3.4.1. Hakkari'deki Kadın Merkezleri ve Kadın Derneklerinin Kuruluş Süreçleri ve Faaliyetleri.....	52
3.4.2. Hakkari'deki Kadınların Gündelik Yaşamını Şekillendiren Mekanlar.....	64
3.4.3. Kent Mekânlarında Kadınların Yeri.....	68
3.4.4. Kadın, Kent, Kent hakkı, Hakkâri'de Yerel Politikalarda Kadın Analizi Kadınların Yerel Hizmetlerden Beklentileri ve Hakkari'de Kadınların Görünürlüğüne Etki Eden Yerel Politikalar.....	74
3.4.5 Kadınların Kamusal Mekan Kullanımında Kadın Merkezlerinin Etkisi.....	80
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	84
KAYNAKÇA.....	87
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	96
EKLER.....	97
ÖZGEÇMİŞ	
ORJİNALLİK RAPORU	

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar Açıklamalar

AB	Avrupa Birliği
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ASPB	Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
CISDP	Committee on Social, Inclusion, Participatory Democracy and Human
ŞÖNİM	Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UN Women	United Nation Women
WEF	World Economic Forum

ÖNSÖZ

Yaklaşık üç yıllık bir emeğin ürünü olan bu tez çalışması, gerek akademik anlamda gerekse bizzat içinde yer aldığı toplumun üyesi olan bir toplum bilimci olma bağlamında, bana pek çok deneyim kazandırmış olup çalışma boyunca benden her türlü desteğini esirgemeyen, tüm sorularıma saat kaç olursa olsun sabırla yanıt veren, araştırmamın başından sonuna kadar akademik bilgi birikimini ve saha araştırmasına yönelik engin deneyimlerini benimle paylaşan, tezin geliştirilmesine ve saha çalışmasının yürütülmesine yönelik tavsiye ve önerileri ile her zaman yol gösteren çok değerli tez danışmanım, saygıdeğer hocam Dr. Aysun Yaralı Akkaya'ya en özel ve en içten teşekkürlerimi sunarım. Tez savunma jürimde yer alarak, çalışmama yönelik önemli ve değerli katkılarda bulunan, kıymetli hocalarım Dr. Selda Tuncer'e ve Dr. Melek Halifeoğlu'na en derin teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, araştırmamın saha çalışması esnasında bilgi ve yönlendirmeleri ile çalışmama katkılar sunan Sevda Keskin'e çok teşekkür ederim.

Bu tez çalışmasının sessiz kahramanları olan kadınlara, benimle kurdukları samimi ve içten güven bağından dolayı kente dair deneyimlerini benimle paylaşarak tezime sundukları katkılardan dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Yanı sıra, Hakkâri iline dair engin bilgi, deneyim ve gözlemlerini benimle paylaşan babam Zafer Eskici'ye katkılardan dolayı ayrıca teşekkür ederim. Bilhassa saha çalışması esnasında, çalışmamı kendi çalışması gibi sahiplenerek yanımda duran ve desteklerini esirgemeyen kardeşlerim ve Dicle Özkaplan'a çok teşekkür ediyorum.

Son olarak, çalışmam boyunca sonsuz desteklerinden, gösterdikleri sabır ve anlayıştan dolayı kahramanım canım annem Kudret Eskici'ye, kardeşlerim başta

olmak üzere Yağmur Eskici, Şevval Eskici, Ayata ailesi (Şenay-Faruk-Melih) ve Kurt ailesi (Rabia-Şahin-Can) tüm aileme sonsuz minnetle...

Teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

Gündelik yaşam pratikler ile şekillenmektedir. Şehrin bir kurulu düzeni vardır. Bunlar kentin geçmişini, benliğini oluşturmaktadır. İnsanların sosyal birliktelikleri, ayrışmaları bu süreç içinde anlamlaşır. Şehirler zaman-mekan açısından farklı kişiliklerin mekânsal ayrışmaları da beraberinde getirir. Mekân bireylerin sosyal ilişkilerinin kurulduğu alan olarak karşımıza çıktığı gibi, yaşadığımız mekanları anlamlandırmamızı da sağlayan bir düzen ifade etmektedir. Gündelik yaşam değişimi meydana getiren olgu mekanların yarattığı algılar ve ortaya çıkardığı dönüşümlerdir (Şengül, 2014:409). Bu alt ve üst yapının karşılıklı ilişkileri toplumsal yapıdaki kurulu düzeni ve cinsiyetlerin mekanı kullanım algısını da belirlemektedir. Tez çalışmasının odaklandığı temel amaç ise bu ilişkilerin kadın ve erkek bireylere biçilen toplumsal rolleri mekanla ilişkilendirerek, kent mekanının kullanımının Hakkari açısından analizini sunmaktır.

Kadının kamusal mekanı kullanımı, belirlenen kurulu düzen ve ataerkil yapıdan dolayı sürekli olarak engellenmeye çalışılmış ve düzeni bozan bir tehdit olarak algılanmıştır. Böylelikle kadının kamusal mekana erişimi kadına atfedilen toplumsal roller kapsamında sınırlı tutulmuş ve kadının varlığı özel alanla sınırlandırılmıştır. Kadının ait olduğu öne sürülen özel alan ve kamusal alan ayrımı kentsel mekanlarda dolayısıyla yerelde rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Mekanlar kadınların günlük yaşamını kolaylaştıracağı gibi kadınların kendilerini geliştirebileceği ve sosyal ilişki kurabilecekleri alanların yaratılmasını da sağlamaktadır. Bu kapsamda spor merkezleri, pastaneler, kafeler ve dinlenme alanları, parklar vb. yapılar önem taşımaktadır. Sıralanan alanların kadınlar düşünülerek dizaynedilmesi kamusal alanı tüm yönleri ile kadınlara açma fırsatı sunarken, bu yapıların kent merkezinde yeteri kadar yer almaması ya da kadınlar düşünülerek düzenlenmemesi de kadını kamusal alanın dışına iterek bir kez daha özel alanla sınırlamaktadır.

1970 ve sonrasında ortaya çıkan kent kuramlarının esas dayanağı kentin, dolayısıyla da mekanların, toplumsal ilişkilerin (siyasi, ekonomik, kültürel vb.) ve

var olmanın bir süreci olarak tanımlanmasıdır (Alkan, 2012:3). Bu süreç mekanlarda kendini var etmenin ve mekanın kullanım biçimlerindeki algılayışları da etkileyerek, kenti toplumsal cinsiyet çalışmaları açısından ele alma imkanı da sunmaktadır. Nitekim kadın bireyler kent söz konusu olduğunda en önemli yararlanıcı ve kullanıcı olmalarına rağmen kenttaş olarak mekanlarda söz sahibi olamamaktadırlar. Kentin yönetimi, mekanların kullanımını ve ilişkilerin biçimlendirildiği alanlar erkek egemen yapı tarafından belirlenerek kadın kent yaşamının yarattığı özgürlük alanlarından mahrum bırakılmaktadır.

Kadınların mekânları “özel alan” yani “ev” ile sınırlandırılırken, erkeklerin mekânları “kamusal alan” yani “evin dışarı” olarak görülmektedir. Ayrıca kadınlara ayrılan mekânlar, güvenli, küçük ve kapalı mekânlar iken, erkeklere ayrılan alanlar daha geniş, korunmaya ihtiyaç duyulmayan ve açık mekânlar olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda kent, “erkeklerin mekânları” ile “kadınların mekânlarına” ayrılmış, bir alan olarak görülmekte ve “erkeklerin mekânları kamusal ve ekonomik” iken “kadınların mekânları ise özel ve toplumsal” nitelikte olmaktadır (Mackenzie, 2002). Nitekim kentsel mekânda söz konusu cinsiyete dayalı mekânsal ayrışmalar nedeniyle, kentte kadınların görünürlüğü azaltmakta, hareket özgürlüğü kısıtlamakta ve kadınlar özel alana hapsedilmektedir. Bunun yanında eril düşünce ve pratiklerle de şekillendirilen kentlerde kadınlar daha az söz sahibi olmakta ve kent vatandaşlığı haklarından cinsiyet rolleri ve eşitsizlikleri nedeniyle mahrum kalmaktadırlar. Dolayısıyla kentsel mekânda söz konusu cinsiyete dayalı mekânsal ayrışmalar nedeniyle, kentte kadınların görünürlüğü azaltmakta, hareket özgürlüğü kısıtlamakta ve kadınlar özel alana hapsedilmektedir. Ayrıca, kadınlar ait oldukları sınıf, statü, etnik ya da kültürel aidiyetlikleri gereği, kentsel mekânda birbirlerinden farklı problem ve dezavantajlarla karşılaşmaktadır. Sınıf, ırk/etnisite, din vb. eksenlerde dezavantajlı grupların üyesi olan kadınlar, kendilerinden daha ayrıcalıklı kadınlardan cinsiyetleri ile kesişen ama cinsiyet kimliğini aşan ve belki de katmerleştiren sorunlar ve dışlanma biçimleri deneyimlemektedirler. Sorunlar ve dışlamalar etrafında birleşen kadın dernekleri dayanışma örneği olmuştur. Kadın STK’ları kadınların özel alandan kamusal alana çıkmasına sebep olmuştur.

Çalışmamızın çerçevesine bakıldığında; ilk bölümde tezin teorik arka planı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda temel kavramlar ve tarihsel arka plana ilişkin detaylandırmalar yapılmıştır. Kent hakkı, toplumsal cinsiyet ve mekana ilişkin değerlendirme ve tanımlamalar bu bölümde yer almaktadır. İkinci bölümde ise tez araştırmasının genel çerçevesi kapsamında sınırlılıklar, önem ve amaç detaylandırılmıştır. Son olarak üçüncü bölüm ise Hakkari il ve ilçelerinde seçilmiş olan kadın 12 sivil toplum kuruluşu ile görüşüldü ve 25 derinlemesine mülakat yapıldı. Sonuç ve değerlendirmede ise gerçekleştirilen analizler doğrultusunda öne çıkan temalar yorumlanarak sunulmuştur.

1. GÜNDELİK HAYATIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİNİ ÇİZMEK VE TÜRKİYE'DE GÜNDELİK YAŞAMIN DÖNÜŞÜMÜNDE ETKİLİ ALANLAR

1.1. Gündelik Hayat

Gündelik hayat bir insanın gündelik olarak yaptığı, düşündüğü, hissettiği şeyleri içine alan kavramdır. Gündelik hayat, kendini sadece öznel açıdan tutarlı ve anlamlı bir dünya olarak sunmakla kalmaz, aynı zamanda ve daha çok hemen herkesin davranışlarının için de olduğu, şekil bulduğu ve onlar tarafından bir gerçeklik olarak muhafaza edildiği bir dünyadır. Gündelik hayat sosyal gerçekliğin bir parçasıdır. Gündelik yaşam kavramı ile ilgili ifade edilebilecek ilk aşama; bireyin çevresinden etkilenerek ve aynı şekilde çevresini etkileyerek oluşturduğu bir gerçeklik üzerinden tanımlanmasıdır (Aslan, 2012: 651). Gündelik yaşam küreselleşme, modernite, teknolojik gelişmelerden etkilenmektedir. Ancak gündelik yaşam, bu etiketlerle meydana gelen değişim ve dönüşümlere rağmen yine de kendi içinde bir uyumu sürdürmektedir. Gündelik yaşam kurgulanmış sistemin ya da alışlagelmiş bir düzenin olduğuna bakılmaksızın, herhangi bir örnek olarak ortaya çıkmakta ve yaşamın devinimi içinde değerlendirilebilmesi güç birtakım kavramları da içerebilmektedir (Çetin, 2013: 27).

Gündelik hayat diğer yandan, insanları gerçekleştirdikleri etkinliklere ve içerisinde yaşadıkları dünyaya dair anlam ürettikleri, bunları şekillendirdikleri ve değerlendirdikleri alanlardır. Eğitim, din, kültür gibi kurumlarla iç içe şekillenen insanların taşıdığı bu bilgi ve anlam evreni, egemen söylemle ideolojilerin gündelik hayat içerisine serpiştirdiği sınırlarla sürekli iletişim halindedir. Sürekliliğin söz

konusu olduğu gündelik yaşamın kapsadığı devamlılıkların göz önünde bulundurulması önem taşımaktadır. Sürekliliğin hakim olduğu durumların nasıl belirlendiği üzerine yoğunlaşmak mekanın oluşturulma süreci hakkında da ön bilgi sunmaktadır (Lefebvre, 2010: 25). Değişmez olan ve süreklilik gösteren durumlar arasında farklı olanı içermekte alışlagelenden farklı anlamlar da taşımaktadır (Bennett, 2013: 12).

Sürekliliği olan günlük yaşam ilişkilerinin kurulu düzeni, aslında görünmeyen ipuçlarını da barındırmaktadır. Lefebvre'nin ifadesiyle gündelik yaşamın eleştirel olarak analizi ideolojileri de gündeme getirmektedir (Lefebvre, 2010: 39). Dolayısıyla gündelik yaşama ilişkin kuramsallaştırılan çeşitli çalışmalar kenti farklı açılardan ele alma imkanı sunmuştur (Şahin ve Balta, 2001: 186). 18. ve 19. Yüzyıllarda ortaya çıkarak gelişme gösteren Sanayi Devrimi'nin kentleşme olgusunu ortaya çıkarması ile kent olgusunun günlük yaşam üzerindeki etkisi gün geçtikçe önem kazanmıştır. Nitekim 19. Yüzyıl itibariyle kent konusunda gelişme gösteren kuramların bir kısmı Weber ve Mead'ın çerçevesini belirlediği bir anlamlandırmayı benimseyip bireyi pasif bir rolde değerlendirirken; Shutz, Berger ve Luckmann gibi kuramcılar ise bireyin aktif rolünü değerlendirmektedirler (Lefebvre, 2010: 13-14).

19. yüzyılın aksine 20. yüzyılın sonlarından itibaren, öncesinde nispeten homojen tutumlar ve pratiklerden oluştuğu düşünölen gündelik hayat; çok daha dinamik, çoğul ve çekişmeli bir alan olarak kavramsallaştırmaya başlandı (Lefebvre, 2010: 15). Medya ve kültür endüstrilerinin artan önemi, tüketim ve boş zaman aktiviteleri etrafında gelişen yeni yaşam biçimleri ve kurulan kimlikler, artık daha parçalı ve çoğul olarak ortada durmaktadır. Kapitalist toplumlarda gelişen tüketim ve boş zaman aktiviteleri, bu bağlamda üzerinde durulan temel unsurları oluşturur. Kazanılan haklar, artan maaşlar ve azalan çalışma saatleriyle, 20. yüzyılın ortalarından itibaren boş zamanın öneminin artması, onu önceden çoğunlukla hayatta kalma ve yaşamsal zorunlulukların karşılanmasına dönük olarak ortaya konulan çalışma ve kazanılan para, artık aynı zamanda boş zamanın değerlendirilmesi için kullanılacak hizmet ve ürünlerin alınması için de kullanılmaya başlandı. Bu şekilde

önem kazanan boş zaman ve tüketim biçimleri ile onu olanaklı kılan kapitalist endüstriler arasındaki ilişkiyle, bu çerçevede gelişen gündelik hayatla bu toplumsal düzen farklı yaklaşımları da beraberinde getirdi. Frankfurt Okulu'ndan başlayarak bazı kuramcılar, bu kitlesel boş zaman ve tüketim biçimlerinin kapitalist bir tahakkümün ve getirdiği sömürünün üzerini örttüğünü, kitle kültürününse aynı zamanda ideolojik bir denetim aracı olduğunu ortaya koyuyor. Bunun aksine bir diğer yaklaşımsa, bu boş zaman ve tüketim etkinliklerinin, insanların gündelik hayatlarında deneyimlediklerini yaratıcı bir şekilde değiştirme ve müzakere etme olanağı sağladığını; dolayısıyla gündelik hayatın bir sömürü ve baskı alanı olmaktan ziyade, bir çekişme ve mücadele alanı olduğunu öne sürüyor. Bunun aksine bir diğer yaklaşımsa, bu boş zaman ve tüketim etkinliklerinin, insanların gündelik hayatlarında deneyimlediklerini yaratıcı bir şekilde değiştirme ve müzakere etme olanağı sağladığını; dolayısıyla gündelik hayatın bir sömürü ve baskı alanı olmaktan ziyade, bir çekişme ve mücadele alanı olduğunu öne sürmektedir. Bu söylem ise Lefebvre ile şekillenmiştir.

1.2.Gündelik Yaşama İlişkin Teoriler

Gündelik hayat tarihsel olanla temas edilen bir alan olmasına rağmen genellikle önemsiz sayılmaktadır. Oysa gündelik hayat üzerine eleştirel olarak düşünmek sosyal gerçeklik dünyasında varlığını sürdüren çelişkileri kavramak için yeterli bir imkan sağlayabilir. Hatta kendi iç gerginlikleri ve çatışmaları içinde kavramak ve bu şekilde verilen toplumsal anlamlara ulaşmak, kültürün dönüştürülmesini de mümkün kılabilir. Toplumsal hayattaki işaret, sembol, eylem ve niyetler doğal bir süreklilik içerisinde kendilerini yansıtmakta ve ancak gündelik hayat içerisinde anlam bulmaktadır. Bunlar kültürden bağımsız değildir. Kültür ise insanların gündelik hayat karşısında geliştirdikleri ve semboller olarak aktardıkları anlamlar bütünüdür. Literatürde Avrupa'nın kitle kültürünün gelişimine verdiği tepki içinde doğan ve köklerini şehir yaşantısında bulan temelleriyle ilişkilendirilen gündelik hayat, bir özgürleşme alanı olarak tasvir edilmektedir. Artık gündelik hayat yaygın biçimde modernliğin bir toplumsal kategorisi olarak değerlendirilmektedir. Gündelik hayat toplumu temel değerlerinin farklı toplumsal konulardaki kişilerce

paylaşıldığı, öğrenildiği ve meşrulaştırıldığı bir alandır. Gündelik hayat bilinci bireye alelade olaylar arasında yolunu bulma ve hayatını, diğer bireyler arasında sürdürme olanağı veren bir anlamlar ağı sağlamaktadır. Bu ağların tümü, özel bir sosyal hayat alanı inşa etmektedir. Gündelik hayatın içerisinde gizlenen pek çok ayrıntı vardır. Bu ayrıntılar toplumsal yapıyı çözümleyebilecek ve açıklayabilecek bilginin kaynağıdır. Sıradan olanın içine gizlenmiştir. Gündelik hayat, yaşadığı dönemin zihniyet kalıplarını neye benzediği üzerine en net bilgiyi verebilecek alandır. Çünkü insanlar dahil oldukları fakat hayatın içerisinde akıp giderken çokta fark edemedikleri bu ortamda ki yapıp etmelerini planlı bir düzenlenmeye tabi tutmazlar. Bu bağlamda öncelikle kitle kültürü ve tüketimin bireylerin bilinci ve eylemleriyle ilişkisine odaklanarak, gündelik hayatın eleştirel çözümlemesine yönelik Lefebvre'nin düşüncelerine değinilmiştir. Kilit kavram olan tüketimden yola çıkarak, kitle kültürü üretimini tahakküm ve boyun eğişin pekiştirilmesi olarak görmeyip, bu süreçte bireylerin eleştirel birer fail olarak kendilerine alan açtıklarını söyleyen De Certeau'ya ve bu çalışmanın da temelini oluşturan, De Certeau'nun *strateji ve taktik* kavramlarına odaklanmıştır.

1.2.1. Henri Lefebvre

Fransız sosyolog Henri Lefebvre, Fransa'da doğmuştur. Paris Üniversitesinde Felsefe okumuş ve 1920 yılında mezun olmuştur. Lefebvre gündelik yaşamı esas olarak alışlagelmiş düzenin aslında farklı anlamları ve üretim ilişkileri ile bireylerin kendilerini var etme süreci yaşadıkları bir alan olarak tanımlanmaktadır. Lefebvre bu bağlamda, toplumu yeniden okumanın ipuçlarını gündelik yaşamda aramaktadır (Lefebvre, 2010: 40). Bu duruma ek olarak gündelik yaşamı, tüketimin özendirildiği ve dolayısıyla modernliğin bir çıktısı olarak tanımlamak mümkündür. Nitekim modernlik öncesi dönemde toplumlarda artı zaman kavramı ve rekabet olmadığı gibi tüketim de esas belirleyici değildir. Ancak modern toplumlarda boş zaman kavramı, artı üretim rekabet ve yeni alanların değerlendirilmesi başlıkları öne çıkmakta ve gündelik yaşamı istediği yönde dönüştürmektedir (Lefebvre, 2010: 41). Bu dönüşüm süreci kapitalist üretimin ve ilişkilerin esas dayanağı olarak ifade edilmektedir.

Lefebvre bu tüketimin yarattığı toplumu “yönlendirilmiş tüketim toplumu” olarak tanımlamaktadır. Etkilendiği kuram ise Frankfurt Okulu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Lefebvre bu bağlamda gündelik yaşamın detaylandırılarak incelenmesinin görüşündedir. Lefebvre gündelik hayatı, örgütlenmiş ve tüketimi yönlendirilmiş toplumun sahnesi ve modernliğin temel bir ürünü olarak görür (Cantek, 2005: 2). Modernliğin ve gündelikliğin eşzamanlı ortaya çıktıklarını, birbirlerini karşılıklı olarak belirttiklerini ve meşrulaştırdıklarını söyler; “biri diğerini çevreler ve üstünü örter; ona ışık tutar ve onu gizler” (Lefebvre, 2010b: 35). Modern öncesi toplumlarda, üretim doğaya bağlıdır, gündelik hayatın bir parçasıdır. Tüketim toplumu ve boş zaman kavramı var olmamıştır. İş ya da uzmanlaşmış aktiviteler için ayrılmış bir zaman dilimi yoktur, insanların bütün etkinlikleri birbirleriyle iç içedir. Bu tür toplumların davranışlarını, sözlerini, alışlagelmiş nesnelere, giysilerini ve benzerini belirleyen bir üslup vardır (Lefebvre, 2010: 41).

Gündelik hayat tartışmalarında önemli yer tutan kuramcı De Certeau’da Lefebvre gibi, gündelik hayata odaklanması ve içerisindeki yaratıcı etkinliğin incelenmesi gerektiğinden bahseder. Lefebvre ve Heller ile benzer şekilde gündelik hayatın kapitalizm tarafından kuşatıldığını ve tek tip, homojen bir tüketici tanımlaması çizilmeye çalışıldığını söyler. Bunun yanında, genç kapitalist toplumda kitle kültürünün merkeziliğine De Certeau, Heller ve Lefebvre’den daha iyimser yaklaşır. Ona göre medya ve kültür endüstrisi ürünlerindeki anlam unsurları sadece tahakkümün süregeldiği tek yönlü bir akış olmaktan ziyade iki yönlü bir süreçtir; hem üreticiler, hem de tüketiciler, medya ve kültür endüstrilerinin sunduğu imge, metin ve nesnelere estetik anlamlarının belirlenmesinde rol oynamaktadır (Aktaran: Bennett, 2013: 93). Bu nedenle de, De Certeau’ya göre tüketim edimi özünde, kendi irade ve istekleriyle dolu birer özne olarak gördüğü bireylerin, kendi yaşamlarına dair daha düşünömsel bir farkındalık kazandıkları kendini gerçekleştirme edimidir. Bu bağlamda sonraki bölümde, gündelik hayatı içerisinde dinamik mücadelelerin yer bulduğu bir alan olarak gören ve burada sıradan insanın deneyimlerindeki mikro

direnç alanlarına, yani kurumsallaşmış stratejilere karşı oluşturduğu taktiklere odaklanan De Certeau'nun düşüncelerine yer verilecektir.

1.2.2. De Certeau

1925' te Fransa'da doğan Michel De Certeau'nun 'Gündelik Hayatın Keşfi' adlı eseri gündelik yaşama ilişkin tanımlamalarını de değerlendirmelerini içermektedir. De Certeau'nun Gündelik Hayatın Keşfi adlı eserinde aktardığı gibi aslında Bu eseriyle gündelik hayatın üretim ve tüketim boyutu üzerinde durmuştur. Buna göre gündelik hayat, hayat pratikleri ile doludur. Ve bilinçli bilinçsiz tekrarlar gündelik hayatın yansımalarıdır. Bu, ne bir rejim muhalefeti şeklinde bir davranış silsilesini ne de popüler kültür konusunu içerir. (Çetin, 2013: 33-34). De Certeau, sıradan insanların, etraflarını saran düzenin baskılarıyla nasıl baş ettikleri üzerinde durarak; tüketim, yeme, içme gibi gündelik hayatın temelini oluşturan etkinliklere odaklanır. De Certeau, ısrarla üzerine durduğu tüketim temelinde, kapitalist egemen sınıfın sunduğu ve tek tipleştirme yoluna gittiği ürünlerin tüketiminde, tüketicilerin bunları kendi istedikleri şekle sokarak, dönüştürerek ve çoğullaştırarak hayatlarına soktukları üzerinde durmaktadır. Tüketim pratikleri ve süreçlerinde bireyler, kendi irade, kimlik ve istekleriyle dolu birer özne ve eleştirel birer fail olarak, gündelik olanı önceden belirlenmiş bir senaryodan, kendi kaderlerini kontrol etmeye ya da en azından aktif olarak şekillendirmeye çalıştıkları kişisel bir arayışa dönüştürürler (Bennett, 2013: 94). De Certeau ile Lefebvre arasındaki fark da burada, tüketim kültürünün manipülatif yönüne farklı biçimlerde inanmalarında yatar; De Certeau, "bu manipülatif etkilenmeye inanmadığı gibi sıradan insanların bu etkiyi, istendiği biçimde değil, istedikleri biçimde değiştirdiklerini düşünür" (Cantek, 2005: 9).

Strateji ve Taktik

De Certeau stratejiyi ele alırken, belirlenmiş ve kurgulanmış, sınırları belirli bir alanın varlığı üzerinde durmaktadır. De Certeau'nun deyimiyle bu alan, "bir mülkiyet olarak çerçevesi çizilebilecek bir mekândır ve "stratejik" her tür usallık, öncelikle bir "çevre", "özel bir yer" yani özel bir erk ve istek mekânı ayırt etmekle

başlar işe. Bu mekân, “ilişkilere, belirgin bir biçimde dıştan bakabilecek bir idareyi mümkün kılan, bu idarenin zeminini oluşturan alandır”. Hedef ya da tehditleri oluşturan dışarıdakilerle kurmuş olduğu ilişkiyi yönlendirebileceği bir üstür. Örneğin, kent temelinde düşünüldüğünde, şehir planlamacıları ya da bürokratlar gibi makro planlama etkinlikleri içerisinde yer alan, bu ‘alan’ın tanımlamasını yapan ve kullanımına dair çizgileri çeken kişiler, stratejiler geliştirebilecek güce sahip kişilerdir.

Taktik ise, ne bir aidiyet üzerinden, ne de ötekinin, görünür bir bütünlük olarak ayırt edilmesini sağlayan bir sınır üzerinden yapılan hesaplamadır. Mekân olarak sadece ötekinin mekânını kullanır; bu yönüyle de yabancı bir güç tarafından düzenlenmiş, kendisine dayatılan alanda bir nevi oyununu kurmak zorundadır. Düşman görüş açısı içerisinde ve düşman tarafından denetlenen uzam içinde gerçekleşen bir harekettir. Dolayısıyla taktikte önemli olan stratejilerdeki gibi mekân değildir, zamandır. Zamanın ustalıkla kullanımı ve ortaya çıkan fırsatlar üzerine kurulur oyun. Bu yönüyle taktik, bütüncül bir projeye sahip değildir, fırsatları değerlendirir ve hamle üstüne hamle yapar. Kazandıklarını saklayamaz; “sahip olduğu avantajları toparlayabileceği, daha fazla yayılmak için kendini ayarlayabileceği, koşullardan bağımsız bir hale gelebileceği bir merkezden, bir zeminden yoksundur”. Kendi çıkarına kullanabileceği olasılıkları yakalamak için de sürekli tetiktedir ve karşılaştıklarını fırsata çevirme çabasındadır. Mekânsızlığı, aslında ona hareketlilik de sağlar. Erkin gözetiminde açtığı çatlaklar arasında salınır; bu çatlaklar onun kaçak avlandığı yerlerdir. En beklenmedik anda ortaya çıkabilir. De Certeau’ya göre, sonuç olarak taktik, “zayıfın sanatıdır”, “kurnazlıktır”, “kurnazlık, zayıfın harcıdır ve genelde sadece kurnazlık “son çare” olarak ona kalandır.”. Peki bu kurnazlıklar, sıradan işlemler, dümenler, kısacası taktikler nelerdir, gündelik hayat içerisinde ne şekilde yer bulurlar?

De Certeau, bir mekânda oturmak, konuşmak, alışveriş yapmak ya da yemek yapmak gibi gündelik hayatın içerisinde herhangi bir anda bunların gerçekleştirebileceğini söyler. Bu küçük yıkıcı eylem biçimlerine örnek olarak ise, yürüme ve okuma eylemlerini gösterir. Kent içinde yürüyüşte yaya, kendisi için

çizilen yolun dışına çıkabilir. Örneğin belirli bir tarzda yürüyebilir ya da sevdiği caddeleri kullanabilir; bunun yanında yetkili kılınmamış kestirmeler ya da tanımsız yollar da izledikleri arasında yer alabilir. Başka bir deyişle yürüyüş, “söylemlerin ve coğrafyaların nesneleşmesine meydan okuyan ve onları yıkan anlamlı bir eylem” haline gelir (Smith, 2007: 223). İdeolojiktir söylemler, bunların yanında, insanlar bu tür alışkanlık, tutum ve uygulamaların “işten kaytaran” özgürlüğüne ve serbestliğine sahip olsalar da, tüm bunları doğrudan toplumsal bir dönüşüm adına yapmazlar; ortaya konulanların kurumsal bir dayanağı yoktur. Bunları “sessiz ve incelikli” taktiklerle, usul usul egemen düzenin içine sızarak gerçekleştirirler. Bu “eylem tarzları, toplum içindeki yaşamda ağırlıklı olup, sosyokültürel üretimin gelişimiyle orantılı olarak kendilerini ya durağanlık ya da direnç biçimlerinde gösterirler” (De Certeau, 2008: 19). Dolayısıyla, söylem ve ideolojilerle çevrelenen insanlar, maruz kaldıklarını kendi bakış açılarıyla yeniden anlamlandırıp üretirler. Diğer yandan bu müdahale ve değiştirmeler onlardan yapılması beklenenler doğrultusunda çizilen çizgileri aşındırır, ortaya çıkan çatlaklarda gezinirler. De Certeau, bunun örneklerinden birisi olarak İspanyol sömürgecilerin karşısında yerli kabilelerin duruşunu gösterir. Genelde egemen düzene ve uygulamalarına boyun eğmiş, bunları kabul etmiş görünen yerliler; onlara dayatılanları, sonuçları elde edilmesi amaçlanandan daha farklı bir biçimde uygulamış, farklı bir biçime sokarak yeniden imal etmişlerdir.

Sonuç olarak, gündelik hayat içerisinde ortaya koyulan bu sıradan eylemler, egemen kültürün içinde ve bu kültürün araçlarıyla, aslında bu kültürün bizzat kendisiyle birlikte, insanların bu egemen kültürün konumlarını “dümenler ve oyunlar çevirerek, manevralar yaparak” kendi çıkarlarına çevirip kendilerine özgü kurallara dönüştürmeleriyle ortaya çıkar (De Certeau, 2008: 47). Değinilen bağlamda bu çalışma, sokakta, okulda, ev içinde, medyadaki sunumlarda, özünde düşüncenin değdiği ve hüküm sürdüğü gündelik yaşam alanlarının herhangi bir köşesinde farklı şekillerde yaşamlarına müdahale edilen kadınların gündelik hayatlarına değinecektir. Öncelikle, nasıl yaşamaları gerektiğine dair yaşamlarının sınırlarla çevrilmiş alanlarına odaklanılacak ve sonrasında kadınların tüm bunlarla mücadelede, kimliklerini koruyarak kendi alanlarını yaratmada gündelik hayatlarında

kullandıkları taktikleri, bunlarla el ele giden ve kolektifleşen çözüm yolları ele alınacaktır. Kadınların nasıl davranmaları ve yaşamlarının sınırlarını çizer. Kendi alanlarını yaratmada el ele giden çözüm yolları arayan kadınları bir araya toplamaktadır. Taktikler ile yeni yollar aramakta ve hareket alanı sağlayabilecekleri kanallar aramalarına olanak verir. Alternatif bir toplum için dernekleşmeye gitme ihtiyacı duymuştur. Kadınların bütün çaba ve pratikleri ortaklaştırılmasıyla mümkün olacaktır. Son olarak, Lefebvre gündelik yaşamın görünüşte anlamsız olan olgular arasında var olan düzenin tanımlanması, içerisinde bulunulan toplumun değişimleri ve perspektiflerinin tanımlanmasını vurgulamaktadır. Bu tanımlar ile gündelik yaşamın modernite ile denk düşmesine sebep olmuştur. Modernite ile boş zaman kavramını vurgulamıştır. Boş zaman ise özele eşittir. Özel alan ise kadına atfedilmiştir. De Certau gündelik hayat taktiklerinin tahakkümün çevrelediği ilişki ağlarının karşısında ne gibi alternatifler sunabileceği ya da gerçekten köklü değişikliklerin alanı olup olmayacağı üzerine tartışır. Fakat yine de taktikler, kadınların gündelik hayatları içerisinde kendilerine hareket alanı sağlayabilecekleri ve uzun süreli dönüşüm yolunu açabilecekleri kanallar olarak ortaya duruyor. Diğer yandan alternatif bir toplumun inşa edilmesi de, ona giden yoldaki bütün çaba ve pratiklerin ortaklaştırılmasıyla mümkün olacak gibi görünüyor.¹

1.3.Mekân Toplumsal Cinsiyet ve Gündelik Hayat İlişkisi

Mekana yönelik çalışmalar ve feminist çalışmalar toplumsal cinsiyet ve mekân kavramları arasındaki diyalektik ilişkiye uzun yıllar boyunca değinmemiş ya da bu ilişkiyi fark etmemiştir. Mekânın ve toplumsal cinsiyet rollerinin

¹ Agnes Heller, Macar asıllı bir düşünürdür. Marksist bir düşünür olarak ünlenmiş, daha sonra liberal ve sosyal demokrat bir çizgiye kaymıştır. Agnes Heller orta sınıf bir Yahudi ailede büyümüştür. (Çetin, 2013: 35). Heller, daha çok hümanist, sosyalist ve demokratik bir toplumun nasıl oluşturulabileceği üzerinde durulmaya çalıştı. Hellere göre insanların gündelik hayattaki davranışlarının sebeplerini nasıl oluştuğu ve bu davranış kalıplarının zamanla nasıl oluştuğu anlaşılmasın toplumlara sosyal ve ekonomik dönüşümlerini anlaşılmasın bulunmuştur. (Çetin, 2013: 36). Heller'e göre günlük hayat Lukacs'ın kavramıyla bütüncül insan anlatan ve geliştiren (Heller,1984: 47) toptan bir nesneleştirme süreci içerisine girmeye çalışmıştır (Heller,1984: 48). Gündelik yaşamdaki yabancılaşma günlük yaşamdaki yapısında değil, toplumda olması gerektiğini vurgulamaktadır. Toplumsal ilişkilerin yabancılaşmasının genelleşmesinden kaynaklanır.(Heller,1984: 257). Toplumsal ilişkilerdeki yabancılaşma azaldıkça gündelik yabancılaşma da azalacaktır. Heller, gündelikliğin çizgilerine rağmen, yeni yollar aramaktadır. (Heller,1984: 257, Balta ve Şahin, 2001: 203). Düşünür, toplumda dönüşümün olması için kişilerin dönüşmesi şarttır. Toplumdan soyutlanma kavramını aşarak birey haline gelmesini istemektedir.

birbirlerini nasıl yapılandırdıklarına ve yeniden ürettiklerine dair çalışmaların varlığı, kent bilimi ve toplum bilimi disiplinlerinde çok erken dönemlere dayanmamaktadır. Bununla birlikte bahsedilen bu iki kavram arasındaki ilişki, kent bilimciler, şehir plancıları, sosyologlar ve feministler arasında tartışılmaya devam etmektedir.

Araştırmamızın konusu açısından toplumsal cinsiyet ve mekân kavramları arasındaki ilişkiye değinmek faydalı olacaktır. Öncelikle Toplumsal cinsiyet kavramının tanımlanmasıyla başlayacak olursak toplumsal cinsiyetin 1930’lu yıllarda fizyolojik cinsiyetin psikolojik karakterlerden farklı olduğunu belirtmek amacıyla kullanıldığını görmekteyiz. Toplumsal cinsiyet kavramı bugünkü anlamıyla 1970’lerde feminist ve biyolojik özelliklerinin toplumsal eşitsizliğin resmi bir sebebi olmadığını ortaya koymak amacıyla kullanılmıştır. Batılı anlamda cinsiyet kavramını “sex” kelimesi ile ifade etmekteyken toplumsal cinsiyet kavramını ise “gender” kelimesiyle açıklamaktadırlar. Marshall’a göre toplumsal cinsiyet sadece bireysel kimliği değil erkekliğin ve kadınlığın kültürel ideallerini, yapısal olarak örgütlerde cinsiyetçi işbölümünü ve kadın ve erkeğin kalıp yargılarını da kapsayacak şekilde genişlemiştir (Bütün, 2010: 11; Ersoy, 2009: 210). Bir başka tanıma göre ise toplumsal cinsiyet, toplum tarafından oluşturulmuş, kadın ve erkek arasındaki roller, tutum ve davranışlar, zihinsel ve duygusal açıdan ayrışmayı ifade etmektedir (Bacacı, Varoğlu, 2001: 323). Birleşmiş Milletler tarafından yapılan tanıma göre ise *“toplumsal cinsiyet, kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkileri düzenleyen toplumsal kural, uygulama ve kurumlara atıfta bulunur ve kadınlarla erkekler arasında “kadınlık” ve “erkekliğin” sosyo-kültürel tanımlamaları kapsamında var olan iktidar ilişkileri ile ekonomik ilişkileri”* kapsamaktadır (Sayer, 2011: 11).

Feministler kadın ve erkek olmanın doğuştan gelen doğal bir olgu olduğunu ancak kadınlık ve erkekliğin nasıl yaşanacağını içinde bulunan toplum tarafından belirlendiğini ileri sürerek toplumsal cinsiyet kavramını ortaya koymuşlardır. Feminist kurama göre toplumsal cinsiyet, *“biyolojik cinsiyetten farklı olarak, toplum tarafından inşa edilen, tarihi ve kültürel olarak değişen sosyal ve politik faaliyetlerle*

bilinçli bir şekilde tekrar tekrar üretilen” bir kavramdır ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri olarak görülmektedir (Sayer, 2011: 10)

Toplumsal cinsiyet rollerinin oluşturulması bebeğin doğumundan itibaren ona isim verilmesi ve alınan kıyafetlerin renkleri ile başlamaktadır. Anne ve babalar erkek çocuklarına saldırgan, atılgan, mantıksal, akılcı, problemlerin üstesinden gelebilecek becerilere sahip olmalarını, kız çocuklarına ise, sempatik, duygusal, duyarlı, sorumluluk sahibi ve edilgen bir yapıya sahip olmalarını kazandırma eğilimindedirler (Temel, Yakın, Misci, 2006: 28). Kadının eve bağlılığı ve annelik yapması, erkeğin ise aile reisi olması ve aile üyelerinin sorumluluğunu üstlenmesi birincil kurum olan aile tarafından bireye kazandırılmaktadır. Geleneksel rollerin bu kadar kalıplaşması kadınların aile içi rollerini benimsemelerine ve çalışma hayatını bu rollerine dahil etmeye çalışmalarına neden olmakta ve iş-aile dengesini sağlamalarını zorlaştırmaktadır (Mayatürk, 2006: 6-7).

Toplumsal cinsiyet tartışmaları göstermektedir ki cinsiyet ilişkileri süreklilik göstermekte zaman ve mekan içinde değişmekte dolayısıyla yerle yakından bağlantı halindedir. Cinsiyet ilişkilerinin yeniden yapılandırılmasının niteliği, sosyo-mekânsal yapının değişken doğasını hem yansıtır hem etkiler bu yeni kavrayış sayesinde cinsiyet rolleri mekânsal ayrışmalara ve mekanla ilişkilere bağımlıdır (Alkan; 2015,197). Mekân kavramının ayrıntılı bir şekilde kullanımı sosyoloji disiplini içerisinde oldukça yenidir. Ancak kavram olarak mekân, batı felsefesinde uzun yıllar tartışılmıştır. Geleneksel olarak bakıldığında mekân terimi, matematikten, geometriden, teoremlerden dolayı, bir soyutlamadan ya da içeriksiz bir içerikten başka bir şeyi çağrıştırmıyordu (Lefebvre, 2016: 21). Mekânla ilgilenen bilimlere gelince de, mekânı bölüyorlar, coğrafi, sosyolojik, tarihsel gibi basitleştirilmiş yöntemsel postülatlara göre parçalara ayırıyorlardı (Lefebvre, 2016:21). Toplum biliminde ve kent çalışmalarında mekân ile ilgili önemli çalışmalar, “Tönnies’den Spengler’e uzanan Alman sosyoloji okulunun fazlasıyla etkisinde kalmış olan ve ilk modern şehircilik okuluna ev sahipliği yapan Chicago Üniversitesi’nde yürütülen, “*insan ekolojisi*” olarak da anılan çalışmalar, kentlerin mekânsal düzenlenme

biçiminin toplumsal ilişkilerle kentsel kültüre etkisini araştırmaya yönelmiştir” (Alkan, 2012:3).

Chicago Üniversitesi’nde yürütülen bu araştırmalar, mekâna sosyolojik ve toplumsal bir anlam yüklemiş, toplumsal ilişkiler ile kentsel mekânsal düzenleme arasındaki bir bağlantı kurulmasına aracılık etmiştir. Mekân kavramının sosyal ve toplumsal anlamda kullanımının bir başka önemli dönüm noktası, yukarıda da ayrıntılı değinildiği gibi “1970’lerde iktidar ve mekânın örgütlenmesi arasında ilişki kuran bakış açılarının ortaya çıkması olmuştur ve kaba bir sınıflandırmayla bu bakış açılarından ilkinin, Lefebvre, Castells ve Harvey’in öncülüğünü yaptığı yeni-Marksist yaklaşım oluşturur” (Alkan,2012:3). Radikal kent teorisyenleri olarak da bahsedebileceğimiz yeni-Marksistler, mekânı, toplumsal, ekonomik, politik ve ideolojik süreçlerden ayrı tutulamayacak toplumsal bir ürün olarak görmüşlerdir (Alkan, 2012: 3). İlerleyen dönemlerde, 1970’lere kadar olan sürece bakıldığında kentsel mekân çalışmalarında insan pratiklerinden ve toplumsal süreçlerden bağımsız, apolitik bir araştırma nesnesi olarak görülen bir mekân anlayışı söz konusudur (Alkan, 2012:2).

Ancak 1970’li yıllarda, hem mekân hem de toplumsal cinsiyet çalışmalarını etkileyecek çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, radikal kent kuramcıları tarafından ortaya atılan; “mekânın, ekonomik, ideolojik ve politik süreçlerden ayrıştırılamayacak toplumsal bir ürün olduğu önermesi” (Alkan, 2012:3) cinsiyetçi süreçlerin toplumsal-mekân ve kentsellik bağlamıyla çözümlenmesinde ufuk açıcı olabilecekken, “patriyarkal niteliği göz ardı edilen kapitalist üretim ilişkilerine ve bu bağlamda cinsiyetsizmiş gibi tanımlanan sınıfsal çelişiklere odaklanılması bu olanağı Marksist yaklaşım açısından ortadan kaldıracaktır” (Alkan, 2005:31-40). Dolayısıyla 1970’li yıllarda yeni-Marksist kuramcılar tarafından önemli kent ve mekân kuramları geliştirilmişse de, yapılan kentsel çalışmalarda ayrıntılı olarak “toplumsal cinsiyet” konusuna değinilmemişti. “Lefebvre’nin mekân ve gündelik hayat ilişkisine dair analizi kentsel eşitsizliklerin toplumsal cinsiyete dayalı çözümlenmesine imkân verebilecekken kapitalist üretim ilişkileri ve sınıf çelişiklerine odaklanması bu analizi engellemiştir” (Demirbaş, 2012:31). Tüm bunlara rağmen, “bir yandan

feminist eleştirinin kendi içinden filizlendirdiği yeni kavrayış, diğer yandan da (kentsel) mekânın eleştirel sosyal teorinin önemli meselelerinden biri haline gelişi, gecikmeli de olsa kayda değer açılımlar sağlamıştır” (Alkan,2012:5). İlgili bahsedilen görüşlerin aksine toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve kent mekânı arasındaki karşılıklı yapılandırıcı ilişki yakın zamana kadar kent çalışmalarında göz ardı edilmiştir. Bu nedenle mekân ve kent çalışmaları toplumsal cinsiyet bakımından “nötr” şekilde algılanmış, cinsiyet körü yaklaşımların kentsel mekân çalışmalarında hakim olduğu görülmüştür (Alkan, 2009). Oysa kent mekânı ve ataerkil cinsiyet rejimini birbirinden bağımsız düşünmek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü kentsel alanda, cinsiyet eşitsizliğinin çeşitli şekillerde mekânlara yansıdığını, daha çok erkeklere ayrılmış kamusal mekânlarda, yeterince aydınlık olmayan sokak ve caddelerde, güvenli olmayan ulaşım araçlarında, eril hegemonyanın güçlendirildiği kahvehane gibi mekânlarda, çoğunlukla erkeklerin yer aldığı yerel yönetim mekanizmalarında görmek mümkündür (Alkan, 2009).

Dolayısıyla “mekân, çeşitli düzenlemeler yoluyla belirli iktidar biçimleri kuran ya da var olan iktidar biçimlerini güçlendiren bir araç” (Zengin, 2011: 69) olmaktadır. Bu bağlamda “Massey, mekânın kapalı bir sistem olarak ele alınmasının hatalı olacağını, mekânın ilişkisel olarak ele alınması gerekliliğini ve bu ilişkilerin doğasının iktidar ile olan bağlantılarının keşfinin önemini vurgulamaktadır” (Demirbaş, 2012:33). Bu bağlamda toplumsal yapı ve ilişkilerle diyalektik bir etkileşim içinde olan mekânı, toplumsal cinsiyet ve rollerden bağımsız düşünmemiz mümkün değildir. Nitekim “Ducan’ın da belirttiği gibi “toplumsal ilişkiler, özellikle de toplumsal cinsiyet ilişkileri, mekânlar aracılığıyla kurulup müzakere edilmekte ve kendilerini mekân örgütlenmelerinin içine gömmektedir” (Ducan akt, Zengin, 2011: 75).

1.4. Kamusal Alan ve Mekan İlişkisinde Kadının Konumu, Eşitsizlikler, Farklılıklar

Toplumsal eşitsizlikler ile araştırmalar yapıldığında, yaşamsal düzende karşılaştığımız ilk ve genel olarak sınıfsal, ekonomik ayrımlardan kaynaklanan

eşitsizliklerdir. Bundan dolayı ikincil olarak, kadınları yaşamda dezavantajlı kişiler olarak bilinmektedir (Alkan, 2012). Kadınlar şehirde dezavantajlı grup olarak görülen kadınlar, kent hakkından², mekanlarından yeterince yararlanmamaktadır

Lefebvre'nin kente ve mekana ilişkin analizleri her ne kadar "kent hakkı" kavramsallaştırmasını gündeme getirmiş olsa da, çoğunlukla üretim ve sınıf ilişkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla "Lefebvre'nin mekan ve gündelik hayat ilişkisine dair analizine kentsel eşitsizliklerin toplumsal cinsiyete dayalı çözümlemesine imkan verebilecekken kapitalist üretim ilişkileri ve sınıf çelişkilerine odaklanması bu analizi engellemiştir" (Demirbaş, 2012: 31). Nitekim sınıf kavramı başlı başına cinsiyet yüklü bir kavram olduğu halde, sınıf kavramının Marksist analizinde kadınların ev içi emeği değişim değeri üretmediği için analiz dışında bırakılmıştır (Demirbaş, 2012: 31). Dolayısıyla Lefebvre, kentsel yaşamın sınıf çözümlemesi üzerinden kavranması durumunda, çözümlemede yer almayan kadınların kentsel alandaki ezilmişliğini tam olarak açıklayamamaktadır (Demirbaş, 2012:31). Ayrıca, Lefebvre'nin "kent hakkı" kavramı düşünüldüğünde, kadınların erkeklere göre kent yurttaşlığından daha az yararlandıkları bir gerçektir. Daha açık bir ifadeyle, tüm kadınların, erkekler gibi kentsel mekanı diledikleri gibi kullanamıyor oluşu ve çeşitli sebeplerle özel alana hapsediliyor olmaları, kentsel mekanda cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak, kadınların güvenliğini tehdit edecek unsurlarla karşılaşılıyor olmaları, kentin planlanması ve tasarlanması sürecinde daha az söz haklarının olması ve toplumsal

² Lefebvre, "*Mekânın Üretimi* adlı kitabında, mekânın hem sosyal sınıflandırmalar üreten, hem de üretim aracı olarak işleyen özelliğinden bahsetmiştir" (Zengin, 2011:68). Lefebvre için kent hakkı; bireylerin kent alanlarının ve mekânlarının kullanım hakkını, kentsel mekânda zaman geçirme ya da harcama hakkını, yaşayacağı kenti seçme hakkını, özgürlük ve bilgi edinme hakkını, bireysellik hakkını, yerleşme hakkını, yerleşme hakkı da konut ya da barınma hakkını, yaşadığı kenti seçme ve şekillendirme hakkını kapsamaktadır (Akkoyunlu Ertan, 2008). Dolayısıyla kent vatandaşlığı, mekâna erişim ve mekânı dönüştürme mücadelelerine rehberlik eden Lefebvre'nin *kent hakkı kavramı* bu süreçte önemli olmuştur. Şehir hakkı bireysel bir hak değil, kolektif bir haktır ve kentsel toplumsal hareketlerle birlikte daha da canlanmaya başlamıştır. Yalnız burada Lefebvre'nin dikkat çektiği ve üzerinde durduğu, birey kentsel yaşam hakkını kullanarak kentin sunduğu tüm imkan ve hizmetlerden yararlanırken aynı zamanda kendisinin ya da ait olduğu grubun arzu ve taleplerine göre kenti şekillendirme ve zevkleri doğrultusunda kentin gelişmesini talep etme hakkına da sahip olacağı konusudur (Akkoyunlu Ertan, 2008). Bu bağlamda Lefebvre için "kent hakkı, basit bir ziyaret ya da geleneksel kente geri dönüş olarak düşünülemez. Bu sadece dönüştürülmüş ve yenilenmiş bir kentsel yaşam hakkı olarak formüle edilebilir" (Lefebvre, 2011:151).

cinsiyet eşitsizliği dikkate alınmadan tasarlanan kentte karşılaştığı problemlere karşı mücadele yöntemleri geliştirmek zorunda kalmaları nedeniyle kent vatandaşlığı ya da kent hakkından yeterince faydalanamamaktadırlar.

Bununla birlikte kentte kadınlara ayrılmış gibi görünen kamusal mekanlar arasında, lokanta ya da kafeterya gibi yerlerde “aile yeri” olarak vurgulanan salonlarda bulunmaktadır. Bu tarz mekanlara öncelikle yönlendirilen kadınlara ve çocuklara “hem kamusal etkileşimin risklerinden kaçınmak için güvenli bir yer sunulmakta, hem de mahremiyetin kısmen kamusal mekâna taşınması nedeniyle bir geçiş mıntıkası” (Alkan, 2012:28) oluşturulmaktadır. Dolayısıyla kentsel alanın pek çok yerinde toplumsal cinsiyetin yansımaları nedeniyle kadınların özgürlük alanının kısıtlanması, kadınlara ayrılmış gibi görünen mekanların kadın mahremiyetini koruma ve güvenliğini sağlama adına tasarlanmış ve sınırlandırılmış olması dikkat çekicidir. Diğer taraftan “yüzyıllar boyunca kadın ve sokak ikiliği olumsuz çağrışımlarla çevrelenmiş ve dışarıya çıkan kadın toplumun düzenine karşı önemli bir tehdit olarak algılanmıştır” (Tuncer, 2015:31). Bunun kökeninde ise toplumsal cinsiyet rollerine göre kamusal ve özel alanların düzenlenmesi yatmaktadır (Tuncer, 2015). Dolayısıyla "kadın ve mekan" etkileşiminin en somut karşımıza çıktığı şekli kamusal ve özel alan ayrımı olurken, “bu ayrım özellikle de kentsel ölçekte ele alındığı zaman, kadınların kentteki davranışlarını, pratiklerini ve aynı zamanda hareket alanlarının sosyo-mekânsal sınırlılıklarını açıklamaya imkân veren bir çerçeve sunmaktadır” (Tuncer, 2015:31). Bu bağlamda, kentleri, kadın ve mekan açısından analiz ettiğimizde, toplumsal cinsiyet rollerinin her geçen gün yeniden üretilmesinin ardından kamusal-özel alan ayrımının da yeniden üretildiğinin altını çizmemiz gerekmektedir. Dolayısıyla bu ayrımın her gün yeniden üretildiği alanlar arasında, kadınların mekanı olarak görülen, ev, mahalle, konut gibi mekanlar gelmektedir. Her ne kadar “yüzyıllar boyunca kadın ve sokak ikiliği olumsuz çağrışımlarla çevrelenmiş” (Tuncer, 2015:31), evin dışına çıkan kadın, toplum düzenini tehdit ettiği gerekçesiyle eleştirilmişse de, ev ve çeperi mekanlar özellikle alt-orta sınıftan, göçmen ya da gecekonduda yaşayan kadınların kamusal alanı haline gelmiştir. Bu bağlamda “ataerkil kültürün durmaksızın ve türlü yollarla bedeninin “güvende” ve “kontrol altında” olması gerektiğini telkin ettiği kadın için, bu

güvenliği ve denetimi vaat ettiğine inandığı/inandırıldığı ev çeperi ve bölgesi kadınların yaşam alanı” olmuştur (Cantek vd., 2014:122). Dolayısıyla kadınların kamusal alana girişinde sınırları ve engelleri ortadan kaldırmaya yönelik kentsel yönetimler tarafından geliştirilmemiş eşitlikçi politikalar, kadınların kendilerine kamusal alan yaratmasına neden olmuştur. “Kısacası kadınların bir araya gelerek toplumsal bir faaliyet gerçekleştirdikleri mekanlarda kadın kamusalılığı oluşmaktadır” . Öte yandan şehirdeki kadınların birbirinden farklı sosyo-demografik, etnik ve kültürel özelliklere sahip oldukları düşünüldüğünde, kent deneyimleri birbirinden farklılık göstermekte, kadınlar toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı birbirlerinden farklı stratejiler ve mücadele yöntemleri geliştirmektedir. Bu bağlamda kadınların ait olduğu sınıf, statü, kültürel aidiyetleri nedeniyle de kadınların kente erişimleri ve kent mekanını kullanımları, ulaşabilirlikleri birbirinden farklı olmaktadır. Dolayısıyla, kentsel mekana erişimde orta sınıf, çalışan ya da eğitim seviyesi yüksek olan ve yaşadığı kentin toplumsal-sosyal özellikleri itibariyle kent hayatına daha rahat entegre olmuş bir kadının kent mekanında deneyimledikleri ve ulaşabilirlikleri farklıyken, alt-orta sınıfa mensup, eğitim seviyesi düşük, gecekondulu ya da göçmen mahallesinde yaşayan, kadınların kentsel deneyimleri, kentsel hareketlilikleri ve mekana erişimleri farklı olmaktadır. Sonuçta yasal olarak bir engel bulunmamasına rağmen “kadının güvenilmez mekânlara salıverilmemesi” düşüncesi ve bu düşüncenin içselleştirilmesi nedeniyle kamusal denilen alan doğrudan olmasa da dolaylı olarak kadınlara yasaklanmıştır. Çoğu kadın kendilerine toplumsal olarak yasaklanmış, erkek nüfusunun yoğun olduğu yerlere gitmeyi ve geç saatlerde sokaklara çıkmayı “zaten istemez”, çünkü “normal” olan budur. Kamusal denilen alan bütün kadınlar için belirli bir sınırlandırma barındırırken bazı kadınların bu sınırlandırmadan aldıkları pay daha fazladır. Sınıfsal aidiyet, inançlar, gelenekler, kültür ve benzeri unsurlar kadınların kamusal alan kullanımının süresini ve biçimini belirler (Cantek vd., 2014: 123-124).

Kentte kadınların hareket alanı erkeklerinkinden çok daha dardır. Kentsel ulaştırma sistemleri, geleneksel aile modelinde çalışan erkeğe göre ve onun işe gidişini en kısa yoldan yapması için tasarlandığından kadınlar için kısıtlayıcı olmaktadır. Kadınların hareketliliği, işe gidiş-gelişi ulaşım araçlarını kullanması ve

yaptıkları seyahatlerin kalıpları erkeklerinkinden farklıdır. İş ve ev arasında en kısa yolu genelde evli çalışan kadınlar kat ederler. Konut ve iş yerlerinin banliyöleşmesi, işe gidiş süresini artırmakta ve bu en çok kadınları etkilemektedir (Kaypak 2015:485).

Sonuç olarak, kentsel çevrenin biçimi yani kent hakkına erişim kadınların ikili rolünün zorluklarını daha da ağır kılmaktadır. Evlerin ve komşuluk birimlerinin tasarımı, bütün zamanını ev yaşamını düzenlemeye ayıran bir kişiyi varsaymaktadır. Özellikle boşanmayla sayıları giderek artan tek ebeveynli ailelerin üyesi olan kadınların kentin olanaklarından sınırlı şekilde yararlanması önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bununla birlikte kadınların ev yaşamı ile çalışma yaşamı arasında denge sağlayacak ve üzerindeki sorumluluk ve baskıyı azaltacak mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Kadının kamusal alanda var olmasını kolaylaştıracak yaşlı, çocuk ve engelli bakım hizmetlerini düşük maliyetle sunacak yerel yönetimlerin politikalarına da ihtiyaç duyulmaktadır. Kentsel Hakları tanımlayan uluslararası bir belge olan Avrupa Konseyi'nce kabul edilen 1992 tarihli "Avrupa Kentsel Şartı"na göre yerel yönetimler; güvenli, temiz ve sağlıklı bir kentsel çevrede yaşama, konut edinme ve çalışma hakkı, sağlık, eğitim ve sosyo-kültürel etkinliklerden yararlanma hakkı, ulaşım ve dolaşım hakkı, yaşadığı yerleşime ilişkin kararlara katılma ve bunları denetleme hakkı gibi temel kentsel haklardan bir yerleşmede yaşayan tüm insanların cinsiyet, yaş, inanç, toplumsal, ekonomik, siyasal konum ve fiziksel ya da psikolojik engellilik durumlarına bakılmaksızın eşit olarak yararlanmasını sağlamakla yükümlüdür" ifadesi kent yaşamında erkeklerin olduğu kadar kadınların da görünür olmasını pekiştirir nitelikte maddeler içermektedir (Kaypak, 2015:486). Böylelikle kentsel mekanda daha görünür olmaya, kent hakkından daha aktif yararlanmaya kamusal alanda ise daha aktif olmayı gerektirmektedir.

2. BÖLÜM: ÖZEL VE KAMUSAL ALAN AYRIMINDA KENTSEL MEKANDA KADIN

Geleneksel felsefe ve politikada tarih boyunca kamusal ve özel alan birbirinin zıttı kavramlar olarak düşünülmüştür. Genellikle kamusal alan bire bir politik alanla, bilgiyle, erkin ve baskının toplumsal olarak yapılandırıldığı alanla ilişkilendirilirken, özel alan ise politik olmadığı düşünülen ve doğal olduğu varsayılan, arkadaşlık, evlilik, aile gibi gönüllü örgütlenmeleri kapsayan, erk ve baskı ilişkilerinden bağımsız, bireysel özgürlük alanı olarak görülmüştür (Alkan, 1999). Kamusal ve özel alan tasarımları ve aralarında çizilen ayrımlar, bu bağlamda politik tahayyüllere bağlı olarak farklı biçimlerdedir. Kamusal alan kavramı ve dolayısıyla özel alan kavramı, Hannah Arendt'in ve Jürgen Habermas'ın çalışmalarından hareketle yoğun entelektüel bilgi üretim etkinliklerine konu olmuştur. Kavram, insan yaşamının toplumsal yanlarını anlama ve anlamlandırma ilgisi bağlamında farklı içerikler kazanmaktadır. Toplumsal formasyonu anlamamanın bir yolu olarak, kamusal alan ve özel alan kavramları ve aralarında yapılan ayrımlar, yaşamın nasıl görüldüğünün ve nasıl bir yaşam kurgulandığının göstergesidir.

2.1. Literatürde Kamusal Alan Tartışmaları

Antik Yunan anlayışında özgür olmak her türlü zorlayıcı etkinlikleri yapmaktan azade olmaktır. Yurttaş, çalışmak ya da herhangi bir iş yapmak zorunda değildir. Yurttaş, köle sahibi olacak kadar zengindir ve köleler efendilerinin yerine çalışırlar. Çocukların, yaşlıların ve hastaların bakımı ve neslin devamı ile de kadınlar ilgilenmektedir. Dolayısıyla yurttaş, biyolojik ve ekonomik yükümlülükleri olmayan bir kişi olarak, tüm zamanını *polis*in daha iyi olabilmesine harcayabilecek durumdaki kişidir. *Polis* ile ilgili etkinlikler kamusal alanın en önemli konusudur. Kamusal alan, yurttaşlardan müteşekkil bir alan olarak ortaya çıkmakta ve dolayısıyla kamusal alan dışındaki tüm etkinlikler ve kişiler özel alanda yer almaktadır. Kamusal alan sadece yurttaşların katılabildiği bir etkinliği imleyen eşitlerin katılım alanıdır. Kamusal alan özgürlüğün ve eşitliğin alanıdır. Özgürdürler çünkü ne yöneten ne de yönetilendirler, eşittirler çünkü hepsi yurttaştır. Özel alan eşitsizlik içindedir. Özel alan, haneye aittir. Ekonomi, kadınlar, köleler hanenin alanındadırlar. Antik Yunan'da hane alanı karanlık

kalan alandır. Haneye ilişkin konular kamu önünde tartışılmaz, bir anlamda karanlık bırakılır. Ancak Orta Çağda feodalite ile birlikte özel alan oldukça genişlemiştir. Bu, feodal beyin hanesini genişletmesi ile ortaya çıkar. Hanenin alanının genişlemesiyle birlikte, kamusal alanda gerileme başlar; feodal dönemde kamusal alan kaybolmaya yüz tutar. Bütün insani etkinlikler hanenin alanı içerisine konumlandırılır. Sonrasında ekonominin özel alandan kamusal alana taşınması ile birlikte kamusal alan değişime uğrar, kamusal alandaki değişimler doğrudan özel alanda yankı bulur. Hanenin yüksek duvarları içindeki iş ve emek etkinlikleri, haneden ayrılarak kamu alanına geçerler.³ Bu değişimler kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrımı bulanıklaştırır. Arendt, bu sürece; toplumsalın kamusalı kaplaması ve burjuva ekonomisinin mantığının hemen her yerde egemenlik kazanmasına, “toplumsalın yükselişi” der (Arendt, 1994: 77).

Orta Çağda feodalitede özel alan oldukça ayrılmıştır. Hanenin genişlemesi kamusal alanda gerileme sebep olur; feodal dönemde kamusal alan kaybolmaya yüz tutar. Ekonomi özel alandan kamusal alana taşınması, kamusal alanı değişime sürükler ve bu özel alana yansır. Özel alanın zaruri alanın, yani özgürlüğün, eylemi, konuşmayı etkisine alır. Arendt’e göre, emek ve iş özel alanda eylem ise kamusal alanda vucüt bulur. Eylem insanlar arasında etkinlik insan çoğulluğunu vurgular. Çoğulluk ise farklılık ve eşitlik kavramlarıyla anlatılmaktadır. (Arendt, 1994: 258).

Özgürlük eylemle ortaya çıkar. Eylem ve özgürlük politikada netleşir. Politikanın varlık sebebi özgürlük; deneyim yeri de eylemdir. (Arendt, 1994:89, akt. Berktaş, 2004:553). Burjuvazinin bir sınıf olarak belirmesi ile birlikte, siyasal ve toplumsal taleplerinin tezahür alanı olarak burjuva kamusal alanı da ortaya çıkmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda, Fransa’da salonlar, İngiltere’de kahvehaneler ve Almanya’da okuma odaları kamusal alanın başlangıçtaki kurumlarıdır. Bununla birlikte kamusal alan daha sonraları bu mekanlar dışında farklı biçimlerde kurumsallaşmıştır. Kamusal alana temel teşkil eden kurumlar ve mekanlar, biraraya getirdikleri insanların bileşimi

³ Hannah Arendt iş, emek ve eylem etkinlikleri arasında ayrıma gitmiştir. Bunu açıklamak için *Vita Activa* terimini kullanır. Emek, insan bedeninin biyolojik yaşam sürecine iş, insanın doğa dışı oluşuna denk gelmektedir. Eylem, insanlar arasında gerçekleştirilen etkinliktir. Geçmişte ütopya *İnsanlık Durumu* adlı araştırması onun tarih ile birlikte değerlendirildiğinde çalışmanın gerçek konumu açıklamaktadır (Arendt, 1994: 36).

ve büyüklüğü, davranış tarzı, akıl yürütme ortamı ve onlara yön veren konular bakımından birbirinden ayrılmakla birlikte Habermas'a göre benzer özellikler taşımaktadırlar. Kapitalist toplumsal ilişkileri anlamının tarihsel bir aracı olan kamusal alan, normatifliği ile birlikte kapitalizm koşulları altında demokrasinin gerçekleştirilebilirliğinin bir aracı haline gelmektedir (Habermas, 1997: 98–107). 17. yüzyıl ile birlikte ev içi mimaride ve yaşam biçiminde önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Hayatın büyükçe bir kısmının yaşandığı evin ortasında bulunan avlu, küçülerek evin arka kısmına atılmıştır. Evin girişinde bulunan geniş salonlar küçülerek hollere dönüşmüş, karı, koca, çocuklar ve uşakların birada bulunduğu “aile odası” ortadan kaybolmaya yüz tutmuştur. Bunun yerine aile fertlerinin tekil olarak yaşadığı odalar çoğalmıştır. Ailenin kamusalının temsil edildiği oturma salonları, evde verilen davetlere mekan olurken, aile odası özel şahısların bir araya geldiği kabul odasına dönüşür. Ev mimarisindeki bu değişim toplumsal hayatta meydana gelen değişimlerin bir yansımasıdır. İlk kamusal toplulukların buluşma ve oluşma mekanlarından biridir evin salonu. Yeni tür evlerin içinde en büyük alanı, “eve” değil “cemiyyet”e ait olan salon kaplamaktadır. Salon hem eve hem de cemiyyete aittir (Habermas, 1997: 98–107). Bu durum kamusal alan ve özel alan arasındaki sınırın evin içinden geçmesinin bir sonucudur.

Habermas evin içindeki özel alandan çıkan burjuva çekirdek ailesinin üyelerinin salona geçerek kamusallaştığını düşünmekte ve böylece kendilerini hem toplumun içinde hem de toplumdan özerk bireyler olarak kurabilmelerinin önünün açıldığını söylemektedir. Burjuva ailesi, kendisini tüm toplumsal ilişkilerden kopmuş, bağımsız, saf insaniliğin alanı olarak tasarılar. Habermas, burjuva ailesinin kendini toplumdan özerk bir şekilde düşünebilmesi ile mülk sahiplerinin mülkiyet konusundaki tutumları arasında bir ilişki olduğunu vurgular. Mülk sahibi mülkiyeti üzerinde tasarruflarda bulunarak özerkliğini bir biçimde gerçekleştirir. Mal sahibinin uyması gereken tek yasa piyasanın içsel yasalarıdır. Bu tasarım burjuva ailesinin bilincinin dayanak noktasıdır (Habermas, 1997: 121). Habermas evin içindeki özel alandan çıkan burjuva çekirdek ailesinin üyelerinin salona geçerek kamusallaştığını düşünmekte ve böylece kendilerini hem toplumun içinde hem de toplumdan özerk bireyler olarak kurabilmelerinin önünün açıldığını söylemektedir. (Habermas, 1997: 129). Burjuva

ailesi, kendisini tüm toplumsal ilişkilerden kopmuş, bağımsız, saf insaniliğin alanı olarak tasarılar. Habermas, burjuva ailesinin kendini toplumdan özerk bir şekilde düşünebilmesi ile mülk sahiplerinin mülkiyet konusundaki tutumları arasında bir ilişki olduğunu vurgular. Mülk sahibi mülkiyeti üzerinde tasarruflarda bulunarak özerkliğini bir biçimde gerçekleştirir. Mal sahibinin uyması gereken tek yasa piyasanın içsel yasalarıdır. Bu tasarım burjuva ailesinin bilincinin dayanak noktasıdır. Habermas'a göre benzer davranışlar taşımaktadır. Benzerliklerinden ilki ekonomik ve toplumsal kaynaklanan güç ve saygınlığı yok saymaktadır(Habermas, 1997: 132– 133). Her türlü kamusal, yasal düzenlemelere ve bağımlılıklar dışarda kalmalıdır. İkincisi benzerlik edebi ve felsefi eserler değer kazanmasıyla ortaya çıkar. Bu iki benzerlik kamusal alanda demokrasiye denk gelmektedir. Demokrasinin tartışıldığı yer salonlardır. Salon hem eve hem de cemiyete ait bir alandır. Kamusal alan ve özel alan arasındaki sınırın evin içinki salondan geçmektedir. Özel alanda zorunluluklardan özgürleşme talebinde bulunanlar olmuştur. Habermas burjuva kamusal alanının oluşumunu aktarırken ideal kamusal alanı da anlatmaya çalışmıştır. Kamusal alanı toplumsalı hem eleştirmiş hem analitik bir kavram olarak görmeye çalışmıştır.

Kamusal alanın içinde politika gerçekleştiği için özel alandan ayrılır.(Habermas, 1997;131). Zira özel alanın politik olduğu örnekleri mevcuttur ayrıca özel alan politik değil, politik olabilir niteliklere sahip alandır. Kamusal alan, içerisinde çeşitli kamuların ve bireylerin iç içe geçtiği yerdir. Bireyler arası farklılıklar biçimlerini ortaya çıkarır bu da kamusal alan kavramının dinamik çekirdeğidir. Negt ve Kluge, Habermas'ın kamusal alan kavramlarına getirdikleri açıklamalardaki tek fark politikanın kavramındaki açıklıktır. Negt ve Kluge politika kavramının, insanların gerçek yaşamlarını kurmaya yönelik olduğunu ortaya koyarlar. Özetle, Arendt, kamusal alanı politikanın alanı olarak görmektedir. Arendt'in, özel alan kavramının politika alanından dışlanması anlayışı, politikanın alanını daraltmaktadır.

Habermas, kamuoyu devlet ile ekonomi arasında bir köprü olarak görür. Katılımcıların tartışmalar yaparak sorunları çözdükleri bir alandır. Negt ve Kluge göre kişi alanın kamusal alanı taşınamamasının bir sorun olduğunu belirtmişlerdir. Özetlersek, Arendt, kamusal alanı politikanın alanı olarak görmekte ve şiddetten

arınmış bir toplumsal yaşamın olanakları üzerine bir araştırma ve soruşturma etkinliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Arendt'in kamusal alan kavrayışı, Antik Yunan'a göndermelerle politikayı sahici bir biçimde yeniden gündeme sokmakla birlikte, kamusal ve özel alan ayırımına temel teşkil eden insan etkinliklerinin farklı tezahür alanları olduğuna ilişkin varsayımı bazı sorunlar barındırmaktadır. Bu sorunların ana kaynağı ise politikanın sadece kamusal olan ile ilgili bir etkinlik olarak tasarılanmasıdır. Arendt'in, özel alana ilişkin olanın politika alanından dışlanması anlayışı, politikanın alanını daraltmaktadır. Aynı şekilde Arendt'in kamusal alanda politik olanı kurgularken birçok farklı ve güçlü belirleyiciyi (iktisadi yapılar, tarihin getirdiği değişik toplumsal üretim biçimleri ve buna bağlı olarak oluşan yeni toplumsal biçimler) dışlaması kamusal alanın ve politikanın reel algılanışını soyut bir "insan" anlayışına bağlı kılarak zayıflatmaktadır (Arendt, 1994: 258).

Habermas ise, kamusal alanı, devletin alanı ile ekonominin özel alanı arasında bir "ara alan" olarak tasarılar; katılımcıların rasyonel tartışmalar yaparak sorunlarına çözümler aradıkları ve bir biçimde çözüm bulabildikleri alan olarak görür. Habermas'ın kamusal alan kavrayışına kaynaklık yapan burjuva kamusal alan kavrayışı, tek bir kamu varsayımına dayandığı ve sorunların rasyonel bir biçimde güç ilişkilerinden kaynaklanan eşitsizlikler paranteze alınarak çözümlenebileceği görüşü, beraberinde bazı tartışmalar ortaya çıkarmıştır. Negt ve Kluge özel alan ve kamusal alan arasındaki ilişkiyi bir karşılıklılık ilişkisi olarak ele almışlar ve kabaca özel olanı kamusal olmayan, kamusal olanı da özel olmayan biçiminde tanımlamışlardır. Arendt ve Habermas'da özel olanının kamusal alana taşınması önemli bir problem olarak görülürken, Negt ve Kluge özel olanın kamusal alana taşınmamasını en önemli sorun olarak ortaya koyarlar. Özel olanın kamusal alana taşınmaması "mahremiyetin tiranlığı"dır ve kamusal alan özel alan ne kadar özgür ise o kadar özgür olabilmektedir. Negt ve Kluge bu tespitleri ile kamusal alan ve özel alan ilişkisini aralarındaki ayrımı muhafaza ederek bir karşılıklı belirlenim ilişkisi dahilinde ele almaktadırlar (Liebman, 2004: 632).

Mekan düzenlemeleri, bir mekânın kamusal alan olabilme özelliğinin belirleyici özelliklerindedir. İçinde kamuların ve bireylerin iletişime ve etkileşime geçebilmelerinin sağlanması ile bir mekân kamusal alan olabilmektedir. Bunda mekân

düzenlemecilerinin nasıl bir kamusal alan tahayyül ettiklerinin önemli etkileri vardır. Sınırlı ve parçanmış bir kamusal alan isteniyorsa, mekân buna uygun bir biçimde, kamuların ve bireylerin karşılaşmalarının önüne bazı engeller konularak düzenlenmektedir. Modernizm ile birlikte şehirlerde yapılan düzenlemeler, düzenlemecileri ve yöneticileri güdüleyen kamusal alan kavrayışlarını açığa çıkarmaktadır. Modernizmin çok hızlı değişen kamusal alanlarını dizginleme, arayışları içerisinde siyasal ve ekonomik düzenlemelerle birlikte, şehir planlamacılığı da yer almaktadır. Ayrıca Habermas'ın çalışmasına ve çeşitli düşünürlerin çalışmalarından yola çıkarak birçok kamusal alan olduğu ortaya koyulmuştur Kamusal alan, etkileşim ve iletişim mecrası olmasından dolayı mekan düzenlemelerini de içerir. Mekan düzenlemeleri, bir mekânın kamusal alan olabilmesini sağlayan temel unsurdur.

2.2. Kamusal Mekânların Toplumsal Cinsiyete Göre Kullanımları

Yaşadığımız alanın sosyal, kültürel ve toplumsal beklenti ve çatışmaları içerir. Başka bir deyişle cinsiyetlerin yaşantıları bazen baskı altında olduğu zaman mekânsal temelleri atarlar. Bir başka ifadeyle kadın ve erkeğin deneyimleri kimi zaman ortaklıklar üzerinden ilişkilerini sürdürmelerine yardımcı olurken kimi zamanda varlıklarını tehdit ve baskı altında hissettiklerinde kendilerini içinde buldukları ortak mekândan çeker ve yeni bir mekânsal oluşumun temellerini atarlar. Bu mekânlar yoğunluklu olarak sadece kadına ya da erkeğe ait mekânlar şeklinde bir ayrışmaya tabi tutulur. Bu çerçevede, cinsiyet dinamiklerinin sergilendiği mekânın ve özellikle kent dokusunun kadın ve erkeği hangi açılardan etkilediğini, kadın ve erkeğin mekânlardan nasıl etkilendiğini görmek önemlidir. “Eriş” ve “dişil” olanın kent düzleminde nasıl inşa edilip sürdürüldüğü sosyolojik tabanda farklı bakış açılarının ortaya konmasını gerektirmektedir. Bu noktadan yaklaştığımızda, toplumsal cinsiyeti inşa eden “kültürel kodlamalar” ilk olarak gündelik yaşam pratiklerinde kadını ev içi/özel alanda, erkeği kamusal alanda karşımıza çıkarmaktadır (Aktaş, 2017: 142).

Geleneksel felsefe ve politika da tarih boyunca kamusal ve özel alan birbirinin zıttı kavramlar olarak düşünülmüştür. Genellikle kamusal alan birebir politik alanla, bilgiyle erkin ve baskının toplumsal olarak yapılandırıldığı alanla ilişkilendirilirken,

özel alan ise politik olmadığı düşünölen ve doğal olduğu varsayılan arkadaşlık, evlilik, aile gibi gönüllü örgütlenmeleri kapsayan, erk ve baskı ilişkilerinden bağımsız, bireysel özgürlük alanı olarak görölmüşür (Alkan, 1999;5). Dolayısıyla geleneksel çizgideki özel alan ve kamusal alan kavramsallaştırmalarına bakıldığında fedakarlık, duygusallık ve uzlaşmacılık gibi tutumlar özel alana ve kadına bencillik ve akılcılık gibi tavırlarda kamusal alana ve erkeğe atfedilmiştir (Alkan 1999: 6). Bu açıdan değeriendirildiğin de özel ve kamusal alan ayırımının kökenlerine, niteliğine ilişkin tartışmaların toplumsal cinsiyet ile mekanın birlikte kuramsallaştırılması kabul edilmektedir. (Alkan, 1999: 11). Bu bağlamda kamusal-özel alan ayırımı toplumsal cinsiyetçi bir bölünmeye karşılık gelmektedir ve kadını akıldan ve birey olma konumundan uzaklaştıran eril düşünce tarzı, kadınları kamusal alandan uzaklaştırmaktadır (Alkan,1999:7).

Kadınların kentlerde rahat hareket edebilmeleri ve yurttaş olabilmeleri, kamusal alanda söz sahibi olabilmeleri 17-19. yüzyıllarda olduğu gibi 20-21.yüzyıldan bu yana zor görünmektedir. Bu bağlamda Mackenzi'e göre (2002: 252) 20. yüzyıl kenti, keskin bir biçimde farklılaşmış toplumsal cinsiyet rollerini yansıtmakta ve güçlendirmektedir. Yüzyıl başından itibaren kadınların işi üretken etkinliklerden giderek daha fazla ayrılarak hane içi işler ve hane bakımı etkinlikleriyle sınırlanmıştır. Kadınların mekan ev ve yerel topluluk (mahalle) olarak belirlenmiştir. Bu mekanda ulaşılabilir kaynaklar, bugünün ve geleceğin ücretli çalışanlarının yeniden üretimini ve boş zaman etkinliklerini kolaylaştırmak üzere planlanıp düzenlenmiştir. Kadınların çalışması, özel diye tanımlanan ve coğrafı olarak erkeklerin kamusal çalışma alanlarından ayrılan bir maddi zeminde gerçekleşiyordu. Coğrafya disiplini içindeki feminist çalışmalarla, toplumsal cinsiyet-temelli bu mekânsal ayrışmayı açıklamaktadır. Dolayısıyla tarih boyunca kadının yeri hane içi yani özel alanla sınırlandırılmıştır ve kadının temel görevi erkeğin beslemesi, bakımı ya da soyunun devam ettirilmesi olarak görölmüşür. Ayrıca özel alan baskı altına alma ve boyun eğmenin alanı görölmüşür. (Alkan, 1999;5) Mackenzie'nin işaret ettiği gibi (2002) bölünmüş kent, başlangıçta "erkeklerin mekanları" ile "kadınların mekanlarına" ayrılmış bir kent olarak görölmekteydi "erkeklerin mekanları kamusal ve ekonomik", "kadınların mekanları ise özel ve toplumsal" nitelikteydi. Dolayısıyla "ötekilerin" içinde yer alan kadın, ailenin mekanı olan eve hapsedilirken tarihsel ve nesnel anlamda her zaman esas birey olarak kabul edilmiş olan erkek, haneyi de kişisel egemenlik alanı olarak görmüşür" (Alkan,

1999:15). Buna rağmen kent ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında özellikle özel alan dediğimiz hane-içi ile ilgilenilmemiş, çoğunlukla kamusal alanlar üzerinde durulduğu görülmüştür. Bu bağlamda Alkan'a göre (2005) cinsiyete dayalı özel alan /kamusal alan bölünmesiyle birlikte ve sonrasında kent bilim çalışmalarında da özel alan göz ardı edilerek içeride olup bitenler tekil yapılar içinde süregiden, ilişkiler ilgi alanının dışında bırakılmıştır. Doğal olarak, “evin kapısının önüne gelindiğinde eril şehirciliğin de görevi sona ermekte, ev içi işbölümü, buradaki üretici ve yeniden üretici faaliyetler, aile içindeki güç ve iktidar ilişkileri göz ardı edilmektedir (Alkan, 2012: 12).

Kadın ve erkeğe ilişkin geleneksel söylemler, her ne kadar onların yaşamsal sınırlarını tanımlayarak kendini yeniden üretse de mekânlara dair yeni ve farklı düzenlemeler toplumsal dönüşümlerle birlikte karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kentte yaşayan kadınların çalışma yaşamına dahil olmasıyla birlikte özel alan kadın için sadece evle sınırlanmamış, kadına farklı toplumsal etkinlikleri gerçekleştirebileceği alanlara kavuşma imkânı tanımıştır. Farklı mekânlarda kadın ve erkek açısından farklı deneyimler, sınırlılıklar ya da özgürlükler yaşandığı için cinsiyet rolleri ve ona dayalı işbölümünün ortaya çıkardığı iktidar ve otorite ilişkileri mekân kullanımında farklı pratikleri gündeme getirmiştir (Aktaş, 2017:142). Özellikle kentte yaşayan kadınların çalışma yaşamına dahil olmasıyla birlikte özel alan kadın için sadece evle sınırlanmamış, kadına farklı toplumsal etkinlikleri gerçekleştirebileceği alanlara kavuşmaktadır.

Nitekim, erkekler kentsel alanda kamusal alan dediğimiz “evin dışarısın”da ücretli bir işte çalışıp, vakit geçirebilirken, kadınlar çoğunlukla özel alanda yani “evin içinde” çocuk bakımı, ev işleri gibi herhangi bir parasal kazanç elde etmeden yeniden üretim süreci ile ilgilenmektedir. Ya da evin dışında kamusal alanda çalışan kadınlar, işten eve geldiklerinde kadına atfedilen hane içi iş ve sorumluluklarını yerine getirmekle yükümlü görülmektedir. Dolayısıyla “ekonomi / üretim dışı özel alan – ekonomik / üretime dayalı kamusal alan ayrımı ile ekonomik yapıyla kentlerde dönüşüm içindeki mekânsal ayrışmanın birbirinden bağımsız olarak açıklanamayacağı gibi, toplumsal cinsiyet ilişkileri dikkate alınmaksızın da kavranamayacağını” söylemek mümkündür (Alkan, 2012:13). Aslında, çalışma kavramı, özellikle “iş yerindeki” etkinliklerle sınırlandırıldığı için kadın emeğinin önemli bir bölümü dışarıda kalmakta, bu tür

cinsiyet-körü yaklaşım ekonomi istatistiklerine de yansımakta ve ev işlerini sürdürdükleri halde kadınların emeği karşılıksız kalmaktadır (Alkan, 2012:7). Diğer yandan 1970-80'li yıllardan bu yana, ev dışında çalışan kadınların ikili rollerini yerine getirmeyi kolaylaştıran çocuk bakımı gibi toplumsal hizmetler, kadın çalışanlara tanınan ayrıcalıklar olarak tanıtılmaya başlanmıştır (Alkan, 2012:7). Sonuç olarak kamusal alan ve özel alan ayrımı ve bu kavramların kullanma zorunlulukları mekanların eril ve dişil olarak ayrışmasını da beraberinde getirmiştir. Aşağıdaki bu mekanların hangi koşullarda ayrıma tabi tutulduğu hakkında bilgi verilecektir.

2.2.1. Eril Mekan

Mekânın toplumsal inşa süreçleri, eril ve dişil kategorilerle yakından ilişkilidir. Toplumsal cinsiyetçi ön kabuller, doğal olarak, erkek-kadın toplumsallığını ve mekân üzerindeki salınımlarını farklı şekillerde kurar. Zira erkek ve kadın rollerindeki farklılık, mekân kullanımında ve birliktelik üniteleri oluşturmada da kendisini gösterir. Erkeklerle özgü ilişki/etkileşim ve de mekânlar ile kadınlara biçilen rol ve statü alanları birbirinden çoğu kez farklıdır. Cinsiyet rolleri açısından katı ayrıma dayalı kültür ve yapılar; cins ayrımcılığının uç noktalarını hayatın farklı kısımlarında olduğu kadar mekân kullanım göstergelerinde de görmek mümkündür (Aytaç, 2007;29). Toplumsal cinsiyetin mekanla ilişkisi kamusal alan/özel alan ayrımının kuruluşuyla bağlantılıdır. Kamusal alan esas olarak erkeğin alanı olarak belirlemekte, soyut mekan rasyonel eril akılla ilişki içinde oluşmaktadır. Buna karşılık özel alan yerin, "değersiz", gündelik olanın, kadının alanı olarak kurulmak istenmektedir.

Eril kamusal mekanın kadınları dışlayan tavrına karşılık kadınlar, eril soyut mekan karşısında gündelik, bedensel yaşam pratikleriyle iç içe olan yeri korumaya çalışmaktadırlar. Öte yandan özel yaşam alanı, ev de denetim dışı bırakılmamakta, kamusal mekanı kuran eril rasyonalite evi de aynı mantıkla biçimlendirmek istemektedir (Baştabak, 2008;36).Mekan üretiminde pratik olarak emek harcamanın yanı sıra, sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamda da erkeğe özgü toplumsallıkların katkısı, erkekliklerin mekânla birlikte oluşmasını sağlayan etkenlerdir. Gündelik hayat içinde erkeklik halleri ve bu hallerin mekâna yansımaları ya da tam tersi olarak

mekânları oluşturmaya yönelttiği erkeklik halleri de bu konuda anılması gereken davranışlardır. Cinsiyetlerin eril ve dişil olarak kategorileştiği, öğrenmeye dayanan, insan yapımı, toplumun ve kültürün kadın ve erkeğe biçtiği rol, görev, hak, sorumluluk ve davranışları açıklamada kullanıla gelmiştir.

Mekânın kendisi, sosyal ve kültürel anlamda erkeklik halleri oluşturabildiği gibi, tarihsel süreklilik içinde mekânlara atfedilen erkeklik davranışları, dolayısı ile sosyal mekân üzerinde erkeklikler ‘hegemonik erkekler’⁴ bulunabilmektedir. Hegemonik erkeklik (eril erkeklik), ‘sosyal ilişkilerde anlam belirleyen, sözü sabitleyen, baskınlığını her türlü tavır ve davranışlarıyla teyit ettiren bir özne olma halidir. (Küçükural, 2004;101). Dolayısıyla erkekliğin şekillendiği kentsel mekanlar şunlardır. Futbol stadı, cami, kahvehane, bilardo salonu, pavyon, okul, fabrika, spor kulübü, ev, ganyan bayileri, kışla, birahane, meyhane, güç geliştirme salonları, dövüş kursu gibi erkeklerin yaşadığı alanlarda, erkeklerin mekânlarla bütünleşip, çeşitli sosyal örüntüler gerçekleştirildiği bilinmektedir. Ancak bu mekanlar içerisinde en baskın olan kahvaneleri ele almak yeterli görülmüştür. Çünkü diğer örnekler içerisinde kahvaneler en çok öne çıkanlardır. Çalışmanın kadın mekanları üzerine yoğunlaşmasından dolayı sadece kadın mekanlarının detaylı açıklaması üzerinde durulacaktır.

Kahvehaneler ilk ortaya çıktıkları dönemden bu yana erkeklerin bir araya gelebilecekleri ve sosyalleşebilecekleri mekânlardır. Bu bağlamda diğer tüm kamusal alanlar gibi cinsiyetlendirilmiş mekânlar olarak anlaşılabilirler (Arık, 2009). Genellikle köşe başlarında, geniş camlarıyla sokağa bakan, güzel havalarda önüne dikilip sohbet edenlerle veya içeride masaların etrafını çevrelemiş sigara çay kahve eşliğinde sohbet eden erkeklerle bir bütündür. Kahvehane toplumsal yaşamın, sosyalleşmenin ve erkek dayanışmasının merkezindeki bir sahne gibidir. Kahvehaneyi kahvehane yapan sosyal kurallar mevcut ve bunların başında da “kahvehanenin cinsiyeti” gelmektedir. Toplumsal cinsiyetin mekâna dair anlamlarının nasıl oluşturulduğunu, bu bağlamda

⁴ Hegemonik erkeklik kavramı ilk kez; Tim Carrigan, Bob Connell, John Lee tarafından 1985 yılında yayımlanan *Towards A New Sociology of Masculinity (Yeni Bir Erkeklik Sosyolojisi’ne Doğru)* adlı makalede ortaya atılmıştır. Yazarlar Gramsci’nin hegemonya kavramını toplumsal cinsiyet meselelerindeki iktidar sorununu açıklamak üzere kullanmışlardır. Daha sonra 1987 yılında Robert William Connell tarafından yazılan *Gender and Power: Society, The Person and Sexual Politics (Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Birey ve Cinsel Politika)* başlıklı kitap kavramla ilgili en sık başvurulan kaynak haline gelmiştir.

kamusal alanda hegomonik erkekliğin nasıl kurulduğu ve gücün nasıl müzakere edildiğini anlamak için kahvehane incelenmesi gereken bir mekân pratiğidir. Kahvehane mekân/pratiği üzerinden erkekliğe bakmak kahvehaneye ve içinde bulunduğu kamusal alana dair toplumsal cinsiyet anlamlandırmalarının sorunsallaştırılmasıdır aslında. Kahvehanenin önünden geçme olgusu da hem erkekler hem de kadınlar tarafından rahat hissetmemeye bir engel olarak karşılanır. Buradaki erkeklik kamusal alanları etkileyerek toplumsal asimetriyi arttırdığı ve bu alanı etkisi altına aldığı sonucunu verir. Bu ilişkiler denkleminde kahvehane erkekliğin kamusal alandaki varlığını meşrulaştırırken kadının hareketliliğini ve özerkliğini sınırlandıran bir sosyal kontrol mekanizması olarak görülebilir. Sosyo-mekânsal bir bakış açısından kahvehane sadece erkeklere özel bir serbest zaman geçirme mekânının çok ötesinde erkekliğin hegomonik anlamlarının belirli semboller ve ritüeller üzerinden dayatıldığı ve gerçekleştirildiği eylemsel ve sunumsal bir mekân pratiğidir (Arık, 2009;24).

Kahvehaneler Anadolu kültüründe halk için boş vakitlerini geçirecek, herkese açık mekânlar haline gelmiştir. Kahvehaneler Osmanlı döneminde bireylerin serbest zamanlarında birbirleriyle buluştukları, erkeklerin bilgi alış verişi yapabildikleri merkezlerdir. Kahvehane, erkek mekânı olarak toplumsal, mesleki ve ailevi hiyerarşilerin kısıtlayıcı yapıları dışında erkekleri bir araya getirme işlevi görmekteydi. Anadolu kültüründe toplumsal yapı ve aile yapısı, kadınların evleri içerisindeki mekânlarda da toplanmalarına ve sosyalleşmelerine kısmen izin verirken; erkekler için evde toplanma ve sosyalleşme imkânları kısıtlıydı. Kadınlar gündelik toplanma bir arada bulunma ve sosyal ilişkiler kurma ihtiyaçlarını evlerinde karşılayabilirlerken; kahvehaneler erkeklerin gündelik olarak toplanma ve sosyal ilişkiler kurma ihtiyaçlarına cevap veren mekânlar olarak önemli bir ihtiyaca cevap olmuşlardır. Kahvehane mekânları, “Toplumsal ortamı yeniden dengeleyen gerçek bir elek” olarak tanımlanmaktadır (Öztürk, 2005;72 Arık, 2009;36).

2.2.2. Dişil Mekân / Kadının Mekânı veya Kadınlara Adanmış Mekânlar

Mekânı kadın ve erkek bakımından incelemeye başlamadan önce, sınırları hiçbir zaman belirgin bir biçimde çizilemeyeceği için net olarak tanımlanamayacak olsa da, büyük (ölçekli) mekânlar ve küçük (ölçekli) mekânlar olarak ikiye ayırabiliriz.

Bu sınıflama, insanlık tarihinin/teknolojinin gelişimi ve bütün dünya coğrafyası göz önünde bulundurularak yapılmış kaba bir sınıflamadır ve hiç kuşkusuz, bu sınıflamaya uygun olmayan pek çok örnek bulunabilir. Küçük mekân, daha çok konut veya yapı ölçeğindeki mekânlardır (Atauz, 2004). Küçük mekânlar, bahçesi ve avlusuyla birlikte, yapılardan veya yapı bölümlerinden oluşur. Büyük mekânlar ise, kentin bir bölümü veya bütünü, kamusal alanlar, kentler arası mekân, ülke mekânı ve ülkeler arası mekân olarak tanımlanabilir. Bunların arasında, her kültür bakımından farklı dönemlerde farklı biçimlerde tanımlanan bazı geçiş mekânlarından da bahsedilebilir: Mahalleler, sokaklar, mahalle meydancıkları-parkları, köy meydanı gibi, yine küçük ölçekli sayılabilecek kamusal mekânlardır. Kolayca anlaşılabilen gibi, kadınlar ancak “küçük mekânlarla” ilişkilidir. Konut, konut bölümleri (haremlik) ve iç avlu, atrium, arka bahçe, tarihin birçok döneminde, birçok farklı coğrafyada/kültürde kadına ait, mekânlar olarak tanımlanabilir (Potur, 2013; Atauz, 2004;54).Kadının mekânı, temel olarak ev veya odadır. Ancak bunu bazı durumlarda büyük kamusal yapı ölçeğine kadar genişletebiliriz: Tanrıçalar için yapılan tapınaklar, rahibelerin kurdukları manastırlar vb... Kent kamusal mekânları da, kültürün izin verdiği ölçüde, kadınların gündüzleri kısmen ve seyrek olarak kullandıkları mekânlar arasındadır. Kadına ait ya da kadının kullanabileceği mekânın sınırları, modern zamanlara gelene kadar, genellikle burada bitmektedir. “Büyük mekânlar” ise, erkeklerindir. Kent, bütün yapılarıyla ve kurumlarıyla, bütün uygarlıklar için, kesinlikle bir erkek mekânıdır. Kent bölümleri, kentin kamusal mekânları da erkek egemenliğindeki mekânlardır. Bununla birlikte kamusal mekânlardan bazıları, tarihsel dönemlere göre “geçiş mekânı” olarak da tanımlanabilir (Atauz, 2004;54-58).

Sınırları zamanla ve teknolojiyle birlikte değişmekle birlikte, erkekler bazı dönemlerde bu mekânları geçiş mekânı olarak kabul etmek zorunda kalmış olabilirler: Mahalle veya köy çeşmesinin bulunduğu meydan, buraya açılan sokaklar vb. (ki bunlar bile, yakın zamana kadar, belki hâlâ, Afganistan için geçerli değildi). Kentler ve ülkeler arası mekânın erkek mekânı olarak tanımlanmasında, yakın zamana kadar hiçbir kuşku olmamıştır. Bu mekânların kadın veya erkek bakımından sınıflandırılmasında, bu mekânlarda kullanılan taşıt araçlarının da etkisi vardır. Bu taşıt araçları, yani gemiler veya kullanılan hayvanlar (at, deve veya diğerleri), kervanlar, arabalar ve taşıma işlevi

de, mekânları aşan/ gezen ve bu mekânlara nüfuz edenin, toplumsal cinsiyeti açısından taşıdığı özelliğe uygun olarak kurgulanır ve örgütlenir (Atauz, 2004;56).

Mekân paylaşımı bakımından kadınlar ve erkekler arasında, bütün zamanlarda ve her yerde, her kültürde, inanılmayacak kadar adaletsiz ve eşit olmayan bir dağılım vardır. Dünya mekânı, sert kurallı bir ayrımcılıkla bölünmüştür. Kadının mekânının sınırlarını daraltan ve kadını kapalı bir mekâna hapseden temel faktör, biyolojik olmaktan çok, sosyolojiktir. Avcı-toplayıcı toplumdan tarım toplumuna doğru geçilen evrimde, erkek ve kadın arasında bir toplumsal işbölümü gerçekleşmiştir. Bu işbölümünde türün devamını sağlama işlevi tamamen kadının üzerinde kalır ve onun devingenlik olanağını sınırlarken, erkekleri özgür ve geniş bir alanda devingen olmaya yönlendirmiştir (Atauz, 2004;58).

Cinsiyet-mekân arasındaki ilişkinin toplumsal kabullere paralel okunabileceği önemli alanlar ayrışmaya sebep olmuştur. Konut (ev veya yuva) ve konut dokusu, kadın mekânı olma özelliğini en çok taşıyan küçük mekânlardan biri olmakla birlikte, daha çok erkeklerin toplumsal işbölümüne uygun olmak düşüncesiyle biçimlendirilmiş mekânlardır. Yunan veya Helen-Roma uygarlıklarının içe dönük atriumlu evleri, harem-selam biçiminde ikiye ayrılmış ve haremi dışı tamamen kapalı Ortadoğu-İslam evleri, bu bakımdan verilebilecek ilk örnekler olabilir. Merkez fonksiyonları ve pazar yerleri Kentlerin alışveriş yerleri genellikle bütün kültürlerde kadınların da kullandığı kent kamusal mekânlarıdır. Ama bu (kapalı ve açık) mekânları asıl düzenleyen ve yönetenler, modern kent merkezleri kurulana kadar, erkeklerdir. Bu nedenle kadınların buradaki varlığı geçici bir varlık olarak algılanmış ve mekânlar, hizmet yerleri vb. sadece erkeklere göre düzenlenmiştir. Bu mekânda kadınlar ve erkekler vardır, ama biri asli, diğeri geçici ziyaretçi olarak vardır. Hanlar, kervansaraylar, çarşılar vb. kadının tekrar eve döneceği düşüncesine göre biçimlendirilmiştir. Bu anlayışın ancak yakın zamanlarda her iki cinsiyete göre kurulmak üzere değişmekte olduğu düşünülebilir (Atauz, 2004;56). Özel mekana atfedilen konut (ev veya yuva) artık kadın için vazgeçilmez bir yer olarak görülmüştür. Tarihsellik içinde bakıldığında ev dişil bir özellik taşımıştır. Yuva gibi, ev ve düzeni kadınla ilişkilendirilmiştir. Bir bakıma o kadın için “doğal” bir mekândır. Bu durum muhtemeldir ki yerleşik hayatla başlamış ve günümüze dek sürmüştür (Çetin, 2011;60).

Birincil işlevi barınma olan ev, aynı zamanda kişinin, ailenin ortak hafızasını oluşturan, bunu koruyan, aynı zamanda kimliğini de şekillendiren bir mekân haline gelir. Benjamin'in "bir mekânda yaşamak orada izler bırakmaktır" sözü zaman içerisinde yaşanan mekânın kimliksel bir geri dönüş sağladığını özlü biçimde ifade eder (Benjamin;2016;433). Barınmağın ötesinde ev; Humman'a göre evler, sınırları belirleyen duyguları, düşünce yapısını ve sosyal süreçleri ifade eden, ayrıca fiziksel barınak oluşturduğu gibi kültürel işlevleri de yerine getiren ortamları sağlayan, anlamlı sosyal ve kültürel objelerdir. Örneğin evler kendi iç düzenlerinden oluşturdukları şehir ölçeğindeki çevrelere kadar insan yaşamını, insan davranışlarını ve toplum düzenini etkileyecek güce sahiptir. Evler bireylerin kişisel başarılarını, dünya görüşlerini yansıtan ve yaşam döngüsü sürecinde gerek duyduğu molaları verebileceği bir duraktır. Bir durak olmalarının yanında evler diğer evlerle birlikte kentin dokusunu oluştururlar. Böylece sokaklar ve bu sokaklarda yaşamlar, paylaşımlar, sokaklardan da mahalle ve elbette mahalle kültürü doğar (Humman, 1984:73). Oysa evlerimiz kendilerine atfedilen bu ulvi özelliklerine rağmen, tek başlarına ilginç değildirler. Ancak bir arada oldukları zaman, yani bir sokak, bir meydan etrafında sosyal ortam yarattıkları, yaşam çevresi oluşturdukları zaman, devreye giren kültürel artalanların etkisinde ilginçleşmeye başlarlar (Humman, 1984:73).

Özel alandan kamusal mekana katılımı sağlayan tarihsel olarak ele alındığında ilk akla gelen, dışıl mekan olarak atfedilen yerlerin başında hamamlar gelmektedir. Hamam kelimesi, Arapçada 'ısıtmak, sıcak olmak' anlamındaki 'hamam' kökünden türetilmiştir. Sözlük anlamı 'ısıtılan yer' demek olan sözcük, insanların temizlenme ve yıkanma ihtiyaçlarını karşılayan yapıların genel adı olarak kullanılmaktadır. Hamamlar Anadolu kültüründe sadece temizlenmek için kullanılan mekanlar olmanın çok ötesine geçmiş ve sosyal mekanlar olma özelliği kazanmış özel mekanlardır. Hamamlar sosyal hayatın "olmazsa olmaz" bir parçası haline gelmesi Osmanlılar sayesinde. Sosyal hayatta, kadın ve erkeğin İslami kurallar gereği ayrıldığı bir ortamda hamamlar kadınlar için sosyal hayatın en önemli parçası haline gelmiştir (Aydın,okuyucu,2009;96). Türk Hamamı; dört yanı çevrilmiş işlemeli duvarlar ve kubbeli yapısıyla sadece temizlenmek için yıkanılan bir yer değil, aynı zamanda Anadolu kadını için toplumsal hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur (Aktaş, 2011). Geleneksel mekan olan hamam da,

modern mekan olan park da kadınlar için tarihle belli bir ilişki sağlıyor her ikisi de etrafı tehlikelerle çevrili ve eski şehir dokusunun içindeki yerler olarak tanımlanmıştır. Bu tehlike kamunun erkek egemen ve sınıfçı tanımının kayrılması söyleminin önemli bir parçası ve devlet ile kadınlar arasındaki problemle yakından ilgilidir (Akşit, 2009). Hamamlar dışında şehrin içindeki parklar merkezi olduklarından varlıklarını giderek küçülme ihtimaliyle beraber sürdürmektedir. Yaygın olarak pasif rekreatif amaçlı kullanılan parklar özellikle kadınlar için fitness alanları olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak mekan kullanımında kadınların sayısı arttığında erkeklerin, erkeklerin sayısı arttığında da kadınların çekimser kalarak mekanı az kullandığı görülmektedir. Mekanın cinsiyetlendirilmiş kullanımı sadece hamam gibi ya da türbeler gibi tarihi mekanlarda değil, parklarda da yaşanan sosyo-kültürel değişimler ve sürekliliklerdir (Akşit, 2009). Kullanıcıyı sosyo-kültürel düşünmek ve kişilerle şehirleri rahatlıkla birleştirebilmek için, şehrin sadece mimari eserler, yollar, parklar beton olmayan, kare olmayan, meydanları çok önemlidir.

Konutun (ev veya yuva) kamusal mekana katılımı tarihsel süreç içinde bakıldığında ise avcılıktan tarıma, tarımdan sanayiye geçişteki mekanın cinsiyetlendirmesinin başında üretim yerleri gelmektedir. Kentsel ve tarımsal olmayan üretim yerleri de, fabrika üretimi dönemine kadar, sadece erkekler için düşünülmüştür. Kent merkezindeki veya kentin diğer yerlerindeki küçük üretim yerleri ve servisleri, sadece erkeklere göre düzenlenmiştir. Kadınların yaptığı üretim, yakın zamanlara kadar, hatta 1980 sonrasındaki “esnek üretim” tekniklerinin gelişmesinden sonra da, “eve iş verme” ya da “fason üretim” teknikleriyle, evlerde yapılan üretimlerdir (Atauz, 2004). Kadın evde iş alsaydı bile eve iş vermede dikiş nakış, yemek, pasta vb. küçük çaplı, uzun süreli ve verimli olmayan gününbirlik eylemlere dönüşmüştür. Bunları sergileyebileceği mekan ise semt pazarıdır. Alışveriş fenomenini yaratan hiç kuşkusuz pazarların müşterilerinin neredeyse tamamına yakınına oluşturan kadınlardır. Evli, bekar, ev kadını çalışan her sosyal gruptan kadınlar bu alışveriş mekanlarının yaygınlaşmasında en önemli etken oldular. Kadınların alışverişe düşkünlüğünü doğal hatta zayıflık sayan toplumsal cinsiyet kodları bu durumun sorgulanmasını gereksiz kıldı. Özellikle sosyete pazarlarında kadınlar için giyim, tekstil ve mutfak araç gereçleri için ürünler satılmaktadır. Satışa sunulan ürünlerin kadınları hedef aldığı düşünülecek olursa, bu mekansal tercihin tesadüfi olmadığı açık olarak görülmektedir. (Yılmaz, 2009). Semt

pazarları modernitenin getirisiyle yerini daha büyük bir kamusal mekana bırakmıştır. Baudrillard (2010)'a göre alışveriş merkezleri; modern tüketime hizmet eden; farklı aktiviteleri barındırarak, aynılaştıran nesnelleştiren mekanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Küreselleşen dünyadaki bilgi ve insan hareketliliğinin artması, mimarlık ve kent planlamasını etkilemiş, zaman ve mekân arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemiştir. Kendi bulunduğu çevrenin ve zamanın özellikleri yerine, referansını kendi iç dinamiklerinden alan, mekânın kullanımının an ve an önceden belirlenmiş olduğu yeni bir mimarlık anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu anlayış özellikle küresel sermayenin dünya üzerindeki akışında etkili olan alışveriş merkezleridir. Alışveriş merkezlerinde mekânla kurulan ilişki, diğer yok mekânlarda olduğu üzere yazılı olan ve olmayan kurullarla belirlenmiş karşılıklı bir sözleşmeye dayanır.

Mekânın nasıl kullanılacağına, tüketicinin nasıl etkileneceğinin önceden belirli olması, mekân içinde tesadüflere ya da bireylerin kendileriyle özdeşlik kurmalarına engel olur. Alışveriş merkezlerinde, bireyin mekânla kuracağı ilişki kurgusunun önemli unsurları olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal bağ, olsa olsa tüketim toplumunun evrensel olarak dayattığı tüketime dayalı bir yaşam algısı olacaktır. Tüketici olarak tanımlanan kadın için alışveriş merkezleri, hem yapay olarak güvenliğin hem de ürün çeşitliliğinin sağlandığı kamusal mekanlar haline gelmektedir (Arslan, 2009; Potur, 2013). Alışveriş merkezleri genellikle mesai saatleri içinde açık bulunurlar. Akşam saatlerini çok aşmadan bütün o karmaşık merkez sistemi bir anda kapanır ve kadın daimi mekanı olan evine geri döner ya da dönmek zorunda kalır. AVM'lerin bu sistemleri kadının yeri ev olan ataerkil anlayışı destekler niteliktedir. Kadın AVM'lerin uygun gördükleri saatler içinde orada daha güvenli korunaklı ve rahat bir şekilde zaman geçirebilirler. Çünkü toplumsal cinsiyetle kodlandırılmış anlayış kadının ihtiyacı olan tüm birimleri burada yapay bir şekilde hazırlamıştır. Ayrıca giyim mağazaları, ev tekstil ürünleri, kozmetik alanlarının geniş yer kapladığı bu mekanlar kadının toplum içerisindeki yerine dair bir işarettir (Arslan, 2009; Potur, 2013). Teknolojinin gelişmesiyle birlikte sosyal medya üzerinden alışveriş, butik açma, uygulamalar yürütme ve satın alma, ürettiğini satma için web sayfaları açma, patent alma vb. kamusal mekan görünürlüğü ve katılımı farklı bir boyuta taşımıştır.

2.3. Kadınların Mekan Kullanımında Karşılaştığı Güçlükler

Kadınların mekan kullanımının dışında birçok farklı alanda çeşitli güçlüklerle karşılaştığı düşünülebilir. Bu güçlükler genel anlamda; eğitim, sağlık, yönetsel kademeler, sosyal hayat vs. de diğer güçlükler nazaran daha somut olarak gözlemlenebilir. Bu durum ise kadınların zorluklar yaşamalarına sebep olmaktadır. Toplumsal ve çevresel ağlarla etkinlikler kurmasında olumsuzluklar oluşturarak, birçok açıdan sosyalleşmelerini engellemektedir, bu durum devam ettikçe toplumsal algıda "kadının yeri evinin içi" şeklinde oluşur. Çalışmanın bu bölümünde kadınların karşılaştığı güçlükler sık rastlanıldığı düşünülen alanlarda genel olarak değinilecektir. Kadının günlük yaşam pratikleri için kullandığı mekanla irdelendiğinde; mekanların yaşantılarındaki önemi, ataerkil ilişkilerin bu mekanlarda nasıl yeniden üretildiği görülebilmektedir. Fiziksel engellerin yanında; sosyal, kültürel, psikolojik etmenler kadının kamusal alana katılımını sınırlandırmaktadır (Potur, 2013;85).

Günümüzde kadın istihdama katılsa bile, ev içerisindeki sorumlulukların hala onun üzerinde olduğu görülmektedir. İşlevlerine göre parçalanmış olan kentte, konut ve iş bölgelerinin arasındaki mesafe de bu durumu zorlaştırmaktadır. Kamu politikalarındaki yetersizlikler; sınırlı sosyal donatılar; kısıtlı zaman, ulaşım imkanları; kreş gibi bakım hizmetlerinin işyerlerinde zorunlu tutulmaması gibi etmenler, kadının ekonomik faaliyetlerine ara vermesine, ait olduğuna inanılan evine geri dönmesine neden olabilmektedir. Ayrıca; ulaşımın, toplu taşıma araçlarının yetersiz ve güvensiz oluşu, kadının kamusal alana katılımını sekteye uğratabilmektedir. Yaya ulaşımının, güvenli yayalaştırılmış bölgelerin sağlanması, kamusal alanlara katılımı destekleyebilecektir (Potur ,2013;98). Kalıplaşmış toplumsal cinsiyet kodları sebebiyle; kadınlar kamusal alanda daha güçsüz, savunmasız, korunan varlıklar; erkeklerse daha güçlü, korkusuz, koruyan bireyler olarak düşünülmektedir. Kadınlar; kamusal mekanları güvenli bulmadıklarından günlük yaşam biçimlerini değiştirebilmektedir. Dışarıdaki işlerini erken saatte tamamlayabilmekte, kentin güvenli olduğunu düşündüğü yerlerini kullanabilmekte, yapay olarak güvenliğin sağlandığı mekanlarda vakit geçirebilmektedir. Kentin ancak sınırlı bir alanının kadınlar tarafından kullanılması, kamusal alanların yaşanabilirliğini olumsuz etkilemektedir. Güvenlik faktörünü

iyileştirilecek planlanma kararları devlet politikaları arasında yer alabilir. Kamusal alanların gündüz - gece kullanımına imkan verecek şekilde aydınlatılması, yaya öncelikli bir ulaşım politikasının uygulanması, sosyokültürel donatıların artırılması gibi önlemler, kamusal mekanların güvenliğini sağlayabilecektir (İnceiş, 2006;103). Güven, geleceğe yönelik olarak bir kişiye, bir gruba ve sisteme bağlılık anlamına gelmektedir. Güvenin etkili olabilmesi için karşılıklı olması gerekmektedir ve ayrıca güvenlik gelecek ihtimallere karşı bir emniyet de sunmaktadır. Kenti ve kadınları araştırma konusu yapmış pek çok araştırma kadınların kentteki hareket kısıtlılığının güvenlik ve risk faktörlerinden kaynaklandığını bulgulamıştır. Day (2201)'e göre suç korkusu ve cinsel tacizin kadınların özgürlüğünü ve kamusal mekânları kullanma tasarrufunu etkilediğini söylemektedir. Kadınların sıklıkla güçsüzlüğünün vurgulanması, onlar için kamusal mekân fikrini tehlike olarak güçlendirmektedir. Ayrıca, korku ve tehlike algısı kadınların davranışlarını yapılandırmakta, cinsiyet temelli toplumsal rollere bağlanmasını kuvvetlendirmektedir. Kadınların belirli özellikle alışveriş merkezleri-kamusal alanlarda/mekânlarda bulduklarına işaret edilmektedir (İnceiş, 2006; 65).

2.4. Kadınların Mekan Kullanımında Karşılaştıkları Güçlüklerle Mücadele Yöntemleri ve Kadın Hareketinin Talepleri

Kadının toplumdaki statüsü, kadınların ev içi ve dışındaki rolleri, kadının ezilmişliği ve sömürüsü, dışlanmasını, ayrımcılığa ve şiddete maruz kalması, cinsiyet farklılıkları, ataerkil toplum yapısı ve erkek egemen iktidar yaklaşımları ve baskıları geniş ölçekte tartışılan konulardır. Söz konusu konuların, geçmişte olduğu gibi günümüzde de tartışılıyor olması, ilgili sorunların devam ediyor olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu açıdan baktığımızda, kadınlara ilişkin var olan tartışmalar sonucunda kendi içinde yeni söylemlerin, eylemlerin, algıların ve kuramsal yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kadınların güçlüklerle mücadele yöntemlerinde kullandıkları en önemli araçların başında birlikte geliştirdikleri dayanışma ağları gelmektedir. Bu nedenler kadınlar sivil

toplum örgütleri üzerinden seslerini duyurmak için ortak bir alan oluşturmuşlardır. Kadınların mekanlar başta olmak üzere karşılaştıkları her türlü ayrımcılıkla mücadele etmişlerdir. Ve kadın hareketi ile güçlenmişlerdir. Kadın kurtuluş hareketlerinin birinci dalgası burjuva devrimleri, 1789 Fransız Devrimi ile 1776 Amerikan Devrimi bağlamında başlamıştır (Mies, 2011: 61). Söz konusu devrimlerin gerçekleşmesinden 1960'lı yıllara kadar devam eden dönem Feminizm için birinci dalgayı ifade etmektedir (Doğan, 2008: 30). Bu devrimlerin gerçekleşmesi ve devrimlerin devam eden süreci içerisinde Feminizm, eğitimde fırsat eşitliğinin, kadın özgürlüğünün, kadınların seçme seçilme ve mülkiyet haklarının savunulması biçiminde kendini göstermiştir (Özsöz, 2008: 51). Bu açıdan, birinci dalga Feminizmi'nin liberal değerleri içeren bir bakış açısı olduğunu söylemek mümkündür (Arneil, 1999: 153). Bu anlamda, birinci dalga Feminizmi rasyonel, eşitlikçi ve nicel özellikler taşımaktadır (Karadağ ve Sabancılar, 2013: 90). Ancak, birinci dalga Feminist mücadelelerin ve taleplerin çoğunun yöneldiği adres, erkekler ya da bir sistem olarak ataerki değil, kamusal alanın düzenleyicisi ve denetleyicisi olan “devlet” olmuştur (Mies, 2011: 63). Bu nedenle de denilebilir ki birinci dalga Feminizmi'nin etkili olduğu dönemde var olan sistemin sorgulanması yerine, ataerki sistem içerisinde kadınları etkileyen eksiklikler üzerinde durulmuş ve bunların giderilmesi arayışına gidilmiştir. Dolayısıyla, birinci dalga Feminizmi'nin kadınların ezilmesinin ve dışlanmasının asıl sebebi olan ataerki sisteme yönelik bir çözüm getirmekten uzak kaldığını söylemek mümkündür.

Birinci dalga Feministlerinin birçoğunun temel amacı, beyaz orta ve üst sınıf kadınlarını dışlanmış oldukları kamusal alana ve kültürel dünyaya erkeklerle “eşit” olacak şekilde dâhil etmek olmuştur (Arneil,1999: 156). Bu nedenle de birinci dalga kadın hareketini kadınlar arasında belli bir zümre olan beyaz orta ve üst sınıf kadınlara yönelik bir hareket olduğu söylenebilir. Çalışma yaşamında cinsiyet ayrımına son verilmesi, eşit işe eşit ücret ödenmesi, çalışan kadınların çocukları için ücretsiz bakım, aile sorumluklarının eşit şekilde paylaşılması, kürtajın yasallaştırılması, cinsel sömürünün sona erdirilmesi ve cinsiyete göre rol belirlenmesinin önüne geçilmesi birinci dalga Feminizmi'nin genel talepleri arasında yer almıştır (Karadağ vd. 2013: 93). Bu gibi taleplerin öne çıkmasında dönemin koşullarının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu dönemde, yukarıda da bahsedildiği gibi kadınlar kamusal alandan dışlanmış ve cinsiyetçi bir işbölümüne maruz kalarak ev içi işlere mahkûm edilmişlerdir.

Bu durumun birinci dalga Feministlerince yorumu ise Őu Őekilde olmuŐtur: siyasal ve sosyal dűzende ki ataerki l kabuller kad ınları 2zel alana hapsedip iŐlevsiz hale getirmektedir; bu nedenle de yasal dűzenlemeler ve eğitim yoluyla kadınlar ontolojik olarak eŐit oldukları erkeklerle aynı haklara sahip hale getirilmelidir (2zsz2, 2008: 52). D2nemin Feministleri talep ettikleri hakları haklılaŐtırmak ve kabul ettirebilmek adına 2zel alanda kadınların erkeklerden daha kűlt2rl2 ve daha rasyonel olabilmesi i2in vatandaŐlıđa değer olduklarını savunmuŐlardır (Arneil, 1999: 156).Diđer taraftan birinci dalga kadın hareketinin elde ettiği baŐka bir kazanım da, eğitim ve istihdam bağlamında modern 2ncesi d2nemde cinsiyet ayrımcılığının bir sonucu olarak 2zel alanla 2zdeŐleŐtirilen kadın kamusal alana da katılmaya baŐlamıŐtır (Karadađ, 2013:93).

20. yy'ın ikinci yarısında baŐlayan ikinci dalga kadın hareketi, iki farklı y2nde geliŐmiŐtir: Kűlt2rel Feminizm olarak adlandırılan farklılıklar ve farklılıkları sıra dıŐı hale getirerek eŐitliđe vurgu yapanlar (Karadađ, 2013: 90). İkinci grup Feministler Radikal Feministler olarak adlandırılmıŐ ve 1970'li yıllardaki Radikal Feministlerin incelemeleri, erkeklerle kadınlar arasındaki farklılıkları dikkate aldığı kadar, kadınlar arasındaki ırk, etnik k2ken, sınıf ve kűlt2r bakımından var olan farklılıklara da vurgu yapmıŐtır (Ramazanođlu, 1998: 133 134). 1960'ların sonlarında gerek ABD'de gerekse Avrupa 2lkelerinde pek 2ođu karma okullarda okuyup 2niversite eğitimi g2rmeleri ile ortaya 2ıkmıŐ olan yeni kadın kuŐađı, bazı ger2eklerin farkına varmıŐtır. Bu kadınlar kimya ve tıp tekniklerinde ger2ekleŐtirilen yeni buluŐların cinsellik ve doğurganlığı ayrıŐtırmaya yaptıkları katkıyı kavramıŐlar; g2ndelik yaŐamda cinsel bir nesne olarak algılanmayı; ırza ge2menin ağır cezayı gerektirmeyen bir su2 olmasını; erkekler gibi meslek sahibi yken ailede kendilerinden t2m ev iŐlerinin beklenmesini; kendilerine ikinci cinstenmiŐ gibi davranılmasını kabullenememiŐlerdir (Arat, 2010: 70).

İkinci dalga kadın hareketinin m2cadelesi "kişisel olan politiktir" sloganıyla yankı uyandırmıŐ ve bu yolla kad ının engellenmiş, bastırılmıŐ kimliğinin ortaya 2ıkarılmasını; "kişisel" olanın "kamusal alan"a aktarılmasını talep etmiştir (Arat, 2010: 75). S2z konusu slogan, kadınların kendi yaşamlarını erkek egemenliği altındaki toplumlarda yaşanan ortak deneyimin bir par2ası olarak g2r2p anlamlandırmalarını sağlamıştır (Karadağ, 2013: 94). Ayrıca cinsel tecav2z ve erkek Őiddetinin diğer bi2imlerinin kamusal siyasal olaylara d2n2Őt2r2lmesine yol a2arak erkek egemen

dünyada kadınları evrensel olarak ezilen “kız kardeş” tanımlamasına katmıştır (Ramazanoğlu, 1998: 31-32). Ancak şunu belirtmek gerekir ki, ikinci dalga Feminist hareket, kadınları evrensel olarak ezilen “kız kardeş” tanımlamasına katarak, dünya kadınlarının birbirleri hakkında fikir sahibi olmaları, birbirleriyle iletişim kurabilmeleri ve ittifaklar oluşturabilmeleri adına önemli bir adım atmıştır. Söz konusu kadın hareketi, bu yolla mevcut iktidar ilişkilerinin yani ataerkilliğin dönüştürülebileceği inancına sahip olmuştur (Doğan, 2008: 35).

Bu gelişmelerin dışında, BM’in kadın mücadelesine verdiği destek, uluslararası alanda kadın Sivil Toplum Kuruluşlarının bir araya gelmesine, alternatif örgütlenme ve uluslararası ağların kurulmasına ortam hazırlamıştır (İnceoğlu, 2012: 113). Diğer taraftan, ikinci dalga kadın hareketi, özel alan olarak adlandırılan ev yaşamındaki ücretsiz ev işleri, çocuk yetiştirme, doğum kontrolü ve cinsel tercih gibi sorunlar nedeniyle kadınların baskı altında olduğuna vurgu yapmış ve bu baskının nedenlerinin toplumsal ve ekonomik olduğuna işaret etmiştir (Doğan, 2008: 34). Bu sayede, söz konusu sorunları siyasetin kapsamına sokarak birçok insanı özellikle de kadınları siyaset dışında tutan engelleri ortadan kaldırmayı başarmıştır (Doğan, 2008: 34).

1960’larda başlamış olan ikinci dalga kadın hareketinin, 1980’lerin sonlarında değişen zamanın gelişmeleri karşısında ve değişen zamanın sorunlarını karşılamada yetersiz kalmasıyla bu hareketin yerini yeni bir Feminist akım almıştır (Öztaşhan, 2006: 31). 1980’li yılların sonu, 1990’lı yılların başlarında ortaya çıkan bu Feminist akım üçüncü dalga Feminizmi olarak adlandırılmaktadır (Arneil, 1999: 186). Şunu belirtmek gerekir ki ikinci dalga Feminist hareket ile üçüncü dalga Feminist hareket birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış iki ayrı akım olarak düşünülemez. Zira üçüncü dalga Feminist akım, zaman zaman ikinci dalga Feminist hareketle benzer öğeleri savunmuş ve bazen de onun etkisinde kalmıştır (Öztaşhan, 2006: 31). Üçüncü dalga kadın hareketinin, ortak ya da farklı kadın çıkarlarının varlığı meselesinin önemli olduğu politik nokta, bu farklı çıkarlar arasındaki örgütlenmenin ve çatışma çözümlerinin nasıl yapılacağıdır (Sancar, 2012:70). Farklılıklar sosyolojik inceleme yoluyla kurulsun da, farklılıkların tanındığı ortaklıklar politik olarak kurulmalıdır. Bu doğrultuda farklı kadın örgütleri farklı kadın hakları gündemlerini birbirleriyle ilişkilendiren platform ve koalisyon tipi örgütlenmeleri kurmak için stratejiler geliştirmiş; ulusal düzeyde örgütlenmekten çok

yerel ve küresel çapta örgütlenmeyi önemsemişlerdir (Sancar, 2012: 68). BM “Kadın Onyılı” ile başlayan ve günümüze kadar gelinen sürece bakıldığında, başlangıçta kadın odaklı olan politikalar kuramlaştırmadaki birikim sonucu değişikliğe uğramıştır. Bu politikalar giderek cinsiyetler içi, cinsiyetler arası ve kuşaklar arası var olan ilişkileri kapsayan temel kavram olarak “toplumsal cinsiyeti benimseyen toplumsal ilişkiler yaklaşımı”na dönüşmüştür. Yine 1995 yılında BM tarafından gerçekleştirilen Pekin Konferansı, Beijing Platformu Eylem Kararı ve Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi Kararları 1997/2 ve 2006/36 gibi bir dizi uluslararası kararda toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma, kadın ve erkeğin ihtiyaç ve deneyimlerinin yasama uygulamalarına aktarımını içeren bir süreç olarak tanımlanmıştır (Kenya, 2008:3).

Üçüncü dalga feminist mücadelede en belirgin değişikliklerden biri de kadın örgütlerinin sivil toplum kuruluşlarına dönüşerek, bilinç yükseltme, “kişisel olan politiktir” diye bağırma, hiyerarşik olmamaya çalışma, kolektif eylem gibi ilkeleri kullanma yerine, proje ihaleleri, bürokratik yazışmalar, muhasebe raporları, profesyonelliğe dayalı bir feminizmin ortaya çıkmasıdır. İkinci ve üçüncü dalga feminist ve kadın gruplarının öne çıkma şekilleri arasındaki farklılık (Sancar, 2012: 75). 1990’lı yıllar ve sonrasında bütün dünyada yaygınlık kazanan “proje feminizmi” politik hedeflerin teknik proje amaçlarına, militanlığın “aktivistliğe” dönüştüğü bir ortamda kendi gündemleriyle (projeleriyle) uğraşan birbirinden kopuk gruplara yol açmaktadır (Bora ve Günel, 2002: 7-13). Finansmanı uluslar arası örgütlerden gelen yoksul ve dışlanmış kadınların somut gereksinimlerinin karşılanmasını hedefleyen “kadın projeleri” devlet kurumlarınca “kamu sorumluluğu” adına yürütülecek kamu politikalarının yerini almıştır (Sancar, 2012: 76). Kadın örgütleri bu fonlara ulaşabilmek için örgüt yapılarını, stratejilerini, örgütlenme hedeflerini, işbirliklerini ve eleştirel konumlarını değiştirmek ve bu duruma göre yeniden yapılanmak zorunda kalmaktadır. Ağırlıklı olarak Batı’nın metropollerinde gelişen feminist kuram ve disiplinin temel esasları, Türkiye’nin de dahil olduğu küresel bir yaygınlığa ulaşarak kadın ve toplumsal cinsiyet programlarını etkilemiştir. Akılda tutulması gereken ilk nokta feminist bilimsel uğraşın akademiye giriş biçiminin kuzeyde ve güneyde birbirinden çok farklı yörüngeler izleyerek gerçekleşmiş olmasıdır. Endüstrileşmenin ürünü olan sınıf siyaseti ile Kuzey Atlantik coğrafyasında eşzamanlı gelişen feminist hareketler güney ülkelerde benzer bir

biçimde tekrarlanmamıştır (Sancar, 2012: 66). Böylece Kadınlara karşı yapılan ayrımcılık üç dalga ile farklı bir boyuta taşınmıştır.

Kamusal alan ile ilgili tartışmalar esasında feminist hareketin öncülüğü ile başlamaktadır. Kamusal- özel alan tartışması bu iki kavramın ayrımı ve sınırları üzerinden kendini var etmeye çalışsa da feminist hareketin çabaları cinsler arasındaki eşitsizlik üzerinden mekanı tartışmaya açmaktadır. Nitekim kamusal-özel alan ayrımının kendisi eşitsizliği yaratmaktadır. Toplumdaki siyasal iktidarın ve temsil biçimlerinin temel dayanağı aynı zamanda kamusal-özel alan ayrımının da belirleyicisi durumundadır. Siyasal alanın bir sonucu olarak yerleşen kamusal-özel alan yurttaş erkek egemen yapı üzerinden tanımlamakta böylece kadını farklı yani özel bir alana itmektedir. Kamusal alanı ise erkekle bütünleştirmektedir. Akılla ve kamu yararıyla ilişkilendirilen kamusal alan erkeğin sınırlarını oluşturmada, duyguların ve özel çıkarların alanı ise kadının ait olduğu alan olarak belirlenmektedir. Feminist hareketin mekan tartışmalarında öncülük yaptığı husus kamusal alanın sınırlarını zorlamak ve bu ayrımın kendisini tartışma konusu yapmaktır. Elbette ki bu tartışmayı yürütebilmek için ilk olarak kamusal alana girmek için kadınların önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir. Kadınların oy hakkına kavuşması bu anlamda verilen önemli mücadelelerden ilkidir. Bu çabalar kadın hareketinin ilk zamanları olarak büyük ses getirmiştir.

İkinci olarak yapılması gereken kamusal-özel alan ayrımının cinsler üzerinden nasıl yaratıldığı ve bu ayrımın kadını özel alana hapsederek kamusal alanın dışında tuttuğu gerçeğinin tartışılmasıdır. Kadın hareketinin bu noktadan itibaren en büyük çabası bu ayrımın erkeklere ait bir kamusal alanı nasıl yarattığı tartışmaları üzerinden şekillenmiştir. İkinci dalga kadın hareketi ve sonraki çabaların görünürlüğü bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Özel olanın politik olduğu tartışması bu dönem başlamış ve iktidar ilişkilerinin ortaya çıkarttığı ikili ve hegomonik yapılara dikkat çekilmiştir. Egemen ve üstün cinsin erkek üzerinden kurgulanması, farklı ve zayıf olarak nitelendirilen cinsin ise kadın üzerinden kurgulanması ikili bir yapı gerektirmekteydi. Kamusal-özel alan ayrımı da bu kurgunun üstün olana hizmet etme amacını gerçekleştirmektedir.

3.BÖLÜM. GÜNDELİK YAŞAMIN YENİDEN TANIMLANMASI: HAKKÂRİ KADIN MERKEZLERİ ÖRNEĞİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Konusu ve Önemi

Toplumsal yapı ve ilişkiler mekânı anlamlandırmamızı etkilerken, mekânı kavrayışlarımız da toplumsal olanı anlamlandırma biçimlerimizi etkiler. İktidar, sermaye ve kurumsal bilgi üçlüsünün elinden kurtarıp, tüm farklılıklarımızla onlarda barınabilme ve değişen ihtiyaçlarımıza göre onları değiştirebilme hakkımızdan bahsetmektedir (Lefebvre 2007:155). Ancak bu düşünce çerçevesinde toplum içinde ve gündelik yaşam pratiklerinde mikro ve görünmez iktidarların etkisiyle oluşan dışlanmalar ve ayrımcılıklar göz ardı edilmektedir. Bu nedenle de genel çerçevesiyle kent hakkı tüm kent sakinlerinin kolektif hakkı olarak bilinse de, etnik azınlıklar, farklı cinsel yönelimlere sahip insanlar ve kadınlar gibi kimlik gruplarının kent hakkını tamamen kapsamamaktadır. Bu nedenle de cinsiyet temelli kimlik gruplarının gündelik yaşamın tüm alanlarında kent hakkına erişimini sağlama amacıyla bu hakkın yeniden gözden geçirilmesi ve detaylandırılması gerekmektedir. Bunun gerçekleştirebilmesi de ancak cinsiyet temelli kimlik gruplarının kolektif talepleri ve katılımlarıyla mümkündür.

Bu bağlamda gündelik yaşamın her alanında kendini gösteren ataerkil egemenliğe karşı, kadınların kent hakkı tanımlanmalı ve tüm uygulamalarda dikkate alınmalıdır. Bunu yapabilmek için öncelikle kent hakkının sadece kamusal alanlarda değil, özel alanlarda da geçerli olduğu, özel ve kamusal alanlarda bu hakka erişmenin bir hukuk probleminin ötesinde toplumsal bir mesele olduğu kabul edilmelidir. Bu toplumsal meselenin özel ve kamusal alanlardaki mekânsal boyutu dikkatle incelenmelidir. Kentlerde kadınların dışlanmasına sebebiyet veren eril mekânların ortadan kaldırılmasında ve kadınların kolektif güçlerini destekleyecek olumlu mekânların oluşturulmalıdır.

Çalışmanın temel problematiğini, kadınların gündelik yaşamında son yıllarda kendi kurdukları dayanışma ağları ile birlikte önemli bir değişimin gerçekleştiğini belirlemektir. Bu temel sorunsal ile yukarıda üzerinde durulan gündelik yaşamın

aslında sadece sıradan zaman tüketiminin dışında belirleyici olduğu düşüncesinden hareketle gündelik yaşam ile birlikte mekanın da değıştiği fikridir. Bu açıdan kadınların gündelik yaşam pratiklerini şekillendiren temel unsurların başında kamusal alana çıkışları ve burada ne kadar görünür oldukları etkili olacaktır. Dolayısıyla alan çalışması olarak seçilen Hakkâri’de kadınların kent ve mekanı nasıl algıladıkları ve kenti nasıl kullandıkları kadınların belirleyiciliği ile birlikte daha da etkin olacaktır. Gündelik yaşam pratiklerinin kadın örgütlerinin faaliyetleri ile birlikte kadının daha özgür, aktif, katılımcı, sosyal bir dönüşüm geçirdiği çalışmanın bir diğer argümanıdır. Bu bağlamda Hakkâri de kadınların kenti ve mekânı nasıl kavradıkları ve hangi açılardan nasıl kullandıkları hakkında kadın derneklerinin etkili olduğunu gözler önüne sermek mümkündür.

Dolayısıyla çalışmanın konusunu kentte kadınların mekânı algılama ve kullanma biçimleri ve kadınların bu kavramlara bakış açılarıdır. Araştırma yapılırken Hakkâri ili sınırları içerisindeki faaliyet gösteren kadın örgütleri ya da kadın temelli çalışmalar yapan vakıflar ve kültür merkezleriyle sınırlı kalınacaktır. Yapılacak olan araştırmada genellemelerden kaçınarak kadınların deneyimleri kendi gerçekleri içinden bakmaya çalışılarak aktarmak, onların bilgisiyle genellemeye alınacaktır. Gündelik yaşamın mekânı olan mahalle, caddeler, sokakların kadınlar tarafından kullanımı, kamusal alan, özel alan ayrımının cinsiyete etkisine bakılacaktır. Toplumsal cinsiyet açısından mekânın biçimlenmesine bakıldığında tarih boyunca kadın; özel mekânla ilişkilendirilmiştir. Özel mekân ise konut, iç avlu, arka bahçe ile sınırlanmıştır. Kent, kamusal mekânlar ise kültürün izin verdiği ölçüde, kadınların gündüz ve kısmen seyrek kullandıkları mekânlar olarak kalmıştır. Kamusal alanlara girişlerinin denetim altına almakla kalınmamış kapısının önünden geçen kentsel tasarımlar bile ev içi ekonomiyi görmezden gelip iş gücü piyasasında farklıklar yaratmıştır. Kamusal alana el koyma ve kendi cinsine özgü yapma davranışı o kadar ve gelenekseldir ki, çoğu zaman görülmez ve algılanamaz. Bu algıyı yıkmak için kadın örgütleri faaliyet konusu olarak ele alınmıştır.

Yapılan bu çalışma; kadınların kendilerine, gündelik hayatlarına ve mekâna yönelik algılarını belirleyen unsurları bularak Hakkâri ili içinde aldığı biçimi analiz etmek araştırmamızın amacıdır. Amaç çerçevesinde il bazında vakıf, kültür merkezi, proje sahipleri, çalışanları ve çalışmalardan yaralananlarla görüşmelere dayanan niteliksel bir alan araştırmasının belirlenmesi ve incelenmesi söz konusu olacaktır. Toplumsal cinsiyet, mekân ve kent etkileşimi varsayımı kapsamında ev içi kadın örgütlenmesi ve mahalle, kent ölçeğinin önemi çerçevesinde gerçekleşecektir. Araştırmamızda kentteki kadınlara yönelik eksiklikleri görebilmek için belli başlı varsayımların oluşturulmuştur. Bu hipotezleri şu şekilde sıralamak mümkündür. Birincisi, kadınların mekân algılarını ve bu mekânları kullanma biçimlerini etkileyen şekillendiren, dönüştüren etmenler nelerdir? İkinci hipotezimiz, kadınların mekândaki gündelik hayat pratikleri doğrultusunda ataerkil yapı içinde sahip oldukları ekonomik, sosyal ve kültürel sermayeyi kullanma, koruma ve artırma biçimleri nelerdir? Üçüncüsü, Mahalle kent merkezleri cadde ve sokaklar kurumsal binalar ve evler kadınlar için ne ifade etmektedir? Dördüncüsü, kentteki olanaklardan ne derece faydalanabilmektedirler? Beşincisi kadın olarak kentte nasıl yaşanır? Altıncısı işe giderken, eve dönerken, sosyalleşirken, eğlenirken, toplu taşıma araçlarını kullanırken, alışveriş yaparken, yiyip içerken, barınırken, başka canlılarla hayatı paylaşırken, öğrenciyken, esnafken, memurken, işsizken, kenti nasıl deneyimliyoruz? Yedincisi Hakkâri kadın örgütleri gündelik yaşama katkısı nelerdir? Sekizincisi Hakkâri kadın örgütleri çalışmaları verimli mi? Yapılan literatür çalışmasına göre, Hakkâri ili bazında daha önceden böyle bir araştırmaya söz konusu değildir. Yani kadınların, mekân kullanımları ve gündelik yaşam deneyimlerini ele alan ya da kavramla ilgili görüşlerine değinen bir çalışmaya rastlamamaktayız. Bu konudaki yetersizlikler tezin önemini ortaya çıkarmaktadır.

3.2. Çalışmanın Yönetimi

Tez konusu itibari ile iki temel bölümden oluşmaktadır. İlk olarak tezde kullanılan temel kavramlar için literatür incelenmiş ve eleştirel bir gözle değerlendirme oluşturulmuştur. Bununla birlikte saha çalışmasına yönelik bir arka

plan oluşturulmuştur. Alan çalışması kısmında ise nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan derinlemesine mülakat ve hızlı anket teknikleri kullanılmıştır. Çalışma kapsamında kadınların kentsel kamusal mekân deneyimleri, ayrışma olgusunun toplumsal cinsiyet boyutu, kadınların kenti kullanma pratiklerini, kentsel donatıların ve kimlik kodlarının kenti kullanma biçimine yansımaları irdelemek üzere, yetmiş beş kadın ile mülakat görüşmesi yirmi beş kadın ile derinlemesine mülakat tekniği uygulanmıştır. Bu değerlendirme anketinin amacı ise, tezin amacına paralel olarak, Hakkâri’de yaşayan kadınların başta kendi yaşam çevreleri olmak üzere, yaşadıkları kenti hangi kimliklerle kullanabildiklerine, kamusal mekâna katılımlarında rol alan faktörlere, kentin merkezinde toplumsal cinsiyet ve mekânlar arasındaki ilişkileri ortaya koymak ve bu pratiklerin yanında kadının mekânsal deneyimlerinin sosyal-ekonomik-toplumsal-fiziksel etkileşimlere göre yansımaları incelemektir.

3.3. Alan Çalışmasına Yönelik Temel Bilgiler

3.3.1. Hakkari’nin Demografik, Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Kente İlişkin Temel Bilgiler

“Coğrafya kaderdir” der İbni Haldun, yüzyıllardır aynı kaderi yaşıyoruz der. Ona göre ırk diye, millet diye bir şey yoktur, coğrafya vardır. Yani der ki, başka diyardan birini yargılamadan, onun coğrafyasında kendinizi doğmuş gibi düşünün. Haklı elbette; kaderdir coğrafya; öte yandan coğrafyayı görmezden gelmek kader değil seçimdir.

Şekil 1. Hakkari İl Haritası

Hakkâri zorlukların ve yoklukların şehri olarak anılmaktadır. Anadolu'nun doğu köşesinde kalan Hakkâri, bölgenin dağlık ve engebeli coğrafyalarından biridir. Hakkâri'de doğa, tarih, kültür ve turizm denince, geçmişten günümüze zihinlerde birtakım sıkıntılar beliriverir onca güzelliklerine rağmen. Bunların başında insanımızın Hakkâri'yi iyi algılayamamasından kaynaklanan imajı ile ilgili olumsuzluklar başta gelmektedir. Bunun nedeni Hakkâri insanını, coğrafyasını, tarihini, sosyal dokusunu, aşiretlerini, kültürünü, sanatını ve mimarisini yeterince tanıyamamaktan kaynaklanmaktadır. İlin geri kalmışlık algısına ve birikmiş sorunlarına son yıllarda bir de terör ve kırsal kesimden göçler eklenmesiyle sıkıntılar arttığı gözlemlenmektedir. Son yıllarda gerçekleştirilen gerek alt yapı ve gerekse insana yapılan yatırımlar noktasında belirli mesafelerin alındığı görülmektedir. En somut gelişmeler Hakkâri'ye bir üniversitenin açılmış olması ve Yüksekova'ya havaalanı yapılmasıdır. (Hakkâri Valiliği, 2015: 94).

Hakkâri'ye bakıldığında kentsel gelişmenin seyri birçok sorunu ortaya çıkarmaktadır. Hakkâri tarihsel geçmişi oldukça eski olmasına karşılık, şehrsel organizasyonlar noktasında oldukça zayıftır. Bilindiği üzere kentin kurulmasında ve ilk gelişme evrelerinde başta tarihsel nedenlerin ve coğrafyanın önemli bir etkisi olmuştur. Ancak bu süreç, 1990'lardan sonra çıkmış ve Hakkâri kentinin gelişimi iç göçle şekillenmiştir (Hakkâri Valiliği, 2015: 99). Hakkâri kentinin dönüşümü ve belirleyici zaman dilimi 1990'lar ve sonrası olarak bilinmektedir. 1990'lardan sonra Hakkâri kentinin fiziki koşullarına bağlı olarak gelişme gösteren yapılaşma kentin parçalı olarak gelişmesine yol açmıştır. Kentin ekonomisi, sanayisi ve yapılaşması da aynı oranda olumsuz yönde gelişme göstermektedir. Fakat Hakkâri'deki mevcut yapı düzenli aralıklarla yapılan yoğun göçlerin etkisiyle sık ve dar alanda bir yapılaşma mekanı yaratmıştır. Böylelikle istihdam için yaratılan alanlar daha çok yerleşim mekanlarının iş merkezlerine dönüştürülmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu durum günlük yaşamın işleyişinde kendini derin bir şekilde göstermektedir. (Alaeddinoğlu, 2011;5). Hakkari kenti 1990-2005 yılları arasında oldukça sorunlu yıllar yaşamış olmasına karşın bugün doğru yaklaşımların ve anlayışın yönettiği bir

kent olma yolunda ilerlemektedir. Hakkari'ye bağlı üç ilçe bulunmaktadır. Bunlar Yüksekova, Şemdinli ve Çukurca'dır. İlde Hakkari kenti kadar gelişmiş ve hatta gelecekte çok daha gelişeceği ve yörenin önemli bir merkezi olacağı öngörüsünde buldukları bir başka kent Yüksekova'dır. Kent birçok açıdan gelişmeye uygundur. Başta kuruluş yerinin uygun olması kentsel alanın gelişmesini ve yerleşme dokusunu olumlu yönde etkilemektedir. İkinci önemli konu ise kentin İran'la olan sınır ilişkisidir. Zira Esendere sınır kapısında gerçekleştirilen bütün gümrük işlemleri kentin ticari ve sosyal ilişkilerine olumlu yansımaktadır. Kentsel sürecin gerçekleştiği bir diğer merkez Şemdinli'dir. 11 mahallesi bulunmaktadır. İlçe merkezinde 18.990 kişi yaşamaktadır. Şemdinli Hakkâri ve Yüksekova'nın aksine genel peyzaj olarak kentsel bir görünüm arz etmemektedir. Şemdinli'de de Hakkâri kent merkezi için tespit edilen birçok değişken geçerliliğini korumaktadır. Çukurca ise daha çok ile ekonomik olarak katkılar sağlamaktadır. Sebze tarımı ve organik pazar buna örnektir.

Hakkâri ilinin yaş yapısı ve cinsiyet dağılımı incelendiğinde Türkiye geneline göre oldukça farklı sonuçlarla karşılaşmaktadır. Şüphesiz bunda geçmişten gelen bir takım gelişmeler etkili olduğu gibi bugün hala devam etmekte olan göç ve onun yarattığı olumsuzluklar ve bölgedeki askeri birliklerin varlığı etkili olmuştur. Zira asker nüfusunun yirmi, yirmi dört yaş aralığında olması özellikle bu yaş grubundaki erkek sayısını belirgin olarak farkı ortaya koymaktadır. idari ve askeri yapılanmalardan kaynaklıdır.

3.4. ALAN ÇALIŞMASI BULGULARI

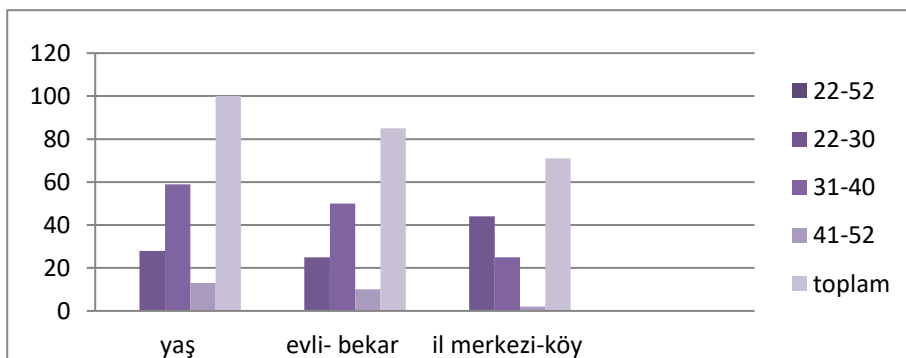
Alan çalışması kapsamında görüşme yapılan derneklerin kuruluşlarına ilişkin bilgiler şu şekildedir:

<i>Şehir(il-ilçe)</i>	<i>Kadın Merkezi Adı</i>	<i>Kuruluş Tarihi</i>
<i>Hakkâri-Merkez</i>	<i>Kadın Girişimciler Derneği</i>	<i>2015</i>
<i>Hakkâri-Merkez</i>	<i>Binevş Kadın Merkezi</i>	<i>2011</i>
<i>Hakkâri Merkez</i>	<i>Bir Kadın Bir Hayat Derneği</i>	<i>2016</i>
<i>Hakkâri-Merkez</i>	<i>Sınırlı Sorumlu Hakkâri Çiçeklerin Özü Kadın Girişimi Ve Üretim Ve İşletme Kooperatifi</i>	<i>2016</i>
<i>Hakkâri-Merkez</i>	<i>Kamer Vakfı</i>	<i>2005</i>
<i>Hakkâri Merkez</i>	<i>Doğa Eğitim Kültür Sanat Kadın Derneği(HAKSAD)</i>	<i>2011</i>
<i>Hakkâri Merkez</i>	<i>Çanaklı Köyü El Sanatları Geliştirme Ve Güzelleştirme Derneği</i>	<i>2012</i>

Hakkâri-Yüksekova	Yüksekova Kadınları Toplumsal Destekleme ve Kültür Derneği	2018
Hakkâri merkez	Lalazade Derneği	2018
Hakkâri-Merkez	Ev Eksenli Kadın Dayanışma Derneği	2006
Hakkâri-Çukurca	ZAP Proje Kapsamında Çalışan Kadınlar	2016
Hakkâri-Merkez	Kilim Atölyesi	2017

Anket kapsamında, Hakkâri kent merkezindeki dernekler, STK'lar, kadın merkezleriyle farklı yaş, farklı meslek ve farklı kültürlerdeki toplam yüz kadın ile çalıştıkları iş yerlerinde, sokakta ve evlerine gidilerek, mülakatlar yapılmıştır. Katılımcılardan yirmi kişi öğrenci, kırk kişi ev hanımı, kırk kişi ise meslek sahibidir. Toplam katılımcılardan yetmiş çocuk sahibidir.

Yapılan görüşmelerde Binevs Kadın Merkezinde altı yönetici ve yirmi sekiz merkez üyesiyle görüşülmüştür. Kamer Vakfından üç yönetici ve on sekizde vakıfa gelen kişilerle, Bir Kadın Bir Hayat Derneğinde üç yönetici on iki dernek üyesi, Kadiger'e bağlı Sınırlı Sorumlu Hakkâri Çiçeklerin Özü Kadın Girişimi Ve Üretim Ve İşletme Kooperatifi üç dernek yöneticisi on üye ile, Ev Eksenli Kadın Dayanışma Derneği bir yönetici beş üye, kilim atölyesinde bir yönetici üç katılımcı ile, Lalazade Derneğinde yeni kurulduğu için sadece yöneticisiyle, Yüksekova Kadınları Toplumsal Destekleme ve Kültür Derneği iki yönetici iki katılımcı, Haksad Derneğinde ise iki yönetici iki katılımcı ile mülakat görüşmeleri yapılmıştır. Yapılan anket çalışmasında katılımcılara sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerini tespit amacıyla, yaş, eğitim durumu, doğum yeri, medeni hali, sahip olunan çocuk sayısı, gelir durumu, anadili, hanenin aylık gelir-gider durumu, ebeveynlerin eğitim ve meslek durumları vb. konularda çeşitli sorular yöneltilmiştir.

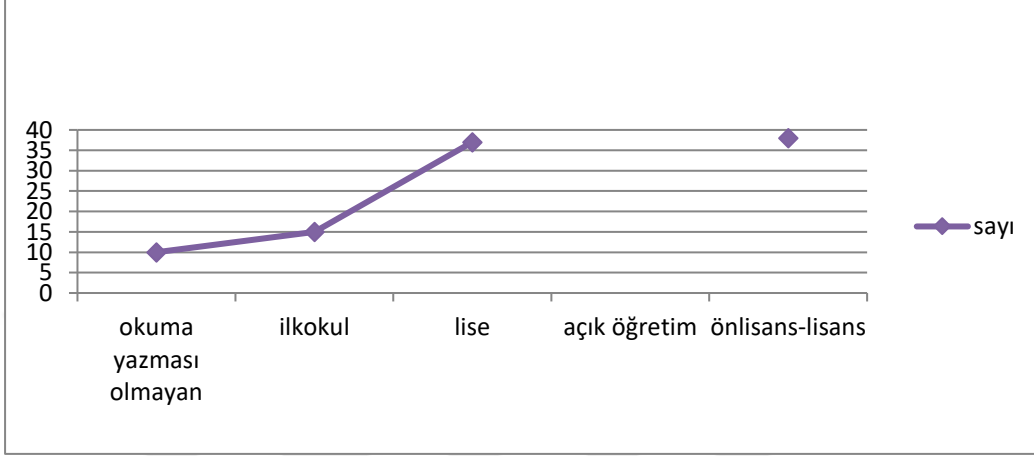

Şekil. 2: Görüşmecilerin yaş, medeni durum ve yaşadıkları yere ilişkin bilgiler

Görüşme yapılan kadınların yaşları yirmi iki ile elli iki arası değişmektedir. Yirmi iki ile otuz yaş arası yirmi sekiz, otuz bir ile kırk yaş arası yirmi sekiz, kırk ile elli dokuz yaş arası on üç kadınla görüşülmüştür. Bu kadınların ilk gruptaki kadınların yirmi beşi bekar, otuz bir kırk arası kadınlardan ellisi evli dördü kumadır. Kırk bir elli iki arası onu evli üçü duldur. Çocuk sayısı iki ile on arası değişmektedir. Araştırmamıza katılan kadınların doğdukları yerleşim yerine baktığımızda, toplamda kırk dördü il merkezinde, otuz üçü'nün köyde, geriye kalan yirmi ikinin de ilçe veya kasabada doğmuş olduklarını görmekteyiz.

Araştırmamıza katılan kadınların sahip oldukları sermaye biçimlerini, mesleklerini ya da çalışma alanlarını öğrenmek, araştırmamızın yapıldığı dönem içerisinde herhangi bir işte çalışıp çalışmadıklarını incelemek ya da çalışmıyorsa nedenini araştırmak ve tüm bunlarla birlikte kadınların mekânla etkileşimlerini görmek çalışmamızın amacı için önem arz etmektedir. Pek çok çalışmanın işaret ettiği gibi kadınların kamusal alanla ve sokaklar ilişkileri çalışma hayatı ilişkilerinden ve çalışma hayatındaki konumlarından bağımsız değildir. Bu bağlamda araştırmamıza katılan kadınların istihdam durumuna baktığımızda, saha çalışması döneminde herhangi bir işte çalıştığını ya da gelir getirici bir faaliyette bulunduğunu belirten kadınların sayısı altmış beş'tir. Dolayısıyla görüştüğümüz kadınların otuz beşi saha çalışmasını yaptığımız dönemde herhangi bir işte çalışmamaktadır. Diğer yandan araştırmamıza katılan kadınlardan herhangi bir işte çalışanların ne iş yaptığı sorulmuş ve bu bağlamda, bir işte çalışan yirmi altı kadın “memur (kamu veya özel kurum fark etmeksizin, öğretmen, büro memurluğu vs. dahil)” olarak çalıştığını belirtmiştir. Diğer yandan “işçi (kamu-özel sektör ikisi birlikte ele alınmıştır)” olarak çalıştığını ifade edenlerin ve “düzensiz vasıfsız işlerde” çalıştığını belirtenlerin sayısı da yirmi sekiz'dir. Bunun yanında “mevsimlik işçi” olarak çalışanların on bir'dir.

Küçük esnaflık ya da çiftçilik yaptığını söyleyen kadınlar kadınların içinde tarım ya da temizlik, çocuk bakıcılığı, örgü örme, yemek, pasta yapımı gibi toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği ve toplum tarafından kadınlara atfedilmiş olan işlerde kadınların herhangi bir sosyal güvencesinin ya da sigortasının olmadan çalıştığı görülmektedir.

Şekil 3. Görüşmecilerin eğitim durumu ve yaş ilişkisi

Eğitim bilgisi sorulduğunda ise okuma yazması olmayan on kişi ilkokul on beş kişi lise ve dengi açıköğretim otuz yedi önlisans- lisans mezunu ise otuz sekiz kişidir.

3.4.1. Hakkari'deki Kadın Merkezleri ve Kadın Derneklerinin Kuruluş Süreçleri ve Faaliyetleri

Öncelikle çalışmamızda Hakkari'deki kadınların mekanları kullanımı konusunu açıklamak için kadınlar ile ilgili en öne çıkan dernekler ve sivil toplum örgütlerinden söz etmek gereklidir. Çalışmanın bu kısmında Hakkari'de halen faaliyet halinde olan dernekler ve merkezler seçilmiştir. Bu bağlamda kadın derneklerinin tamamı olan 12 dernek ile görüşülmüştür. Derneklerde kadınlar ağırlıklı çalışmakta olmasına rağmen iki dernekte kadınların eşleri erkeklerde çalışmaktadır. Dernekler hakkında bilgi almak için derneklerin doğrudan yönetici pozisyonundaki kadınlar ile görüşülmüştür.

Geçmişten günümüze gelen kadının mekânı ev olarak görülmektedir. Kamusal alana çıkması için belli sebepler gerekmektedir. Kadın merkezleri bu kamusal alana çıkması için sebep olarak görülebilmektedir. Kadın merkezlerinin kuruluş süreçlerine bakıldığında amacı ön plana çıkan sorunlar ya da ihtiyaçların talebe dönüştürülmesi hususunda, yaşadığı sorunlar ve sorunların kaynağı hakkında bilgi vermektir. Merkezler belli bir amaçlar etrafında kurulmuştur. İlkinin bakacak olursak kadınların kadın olmaktan kaynaklanan ortak şiddet ve ayrımcılık deneyimleri vardır. Bu durum, mücadelede kaçınılmaz bir ortaklığı da beraberinde getirir. Merkezlerde yürütülen faaliyetler bu nedenle yardım ilişkisinden çok, ortak mücadele içinde yer alan kadınların birbiri ile dayanışma ilişkisi olarak görülür. Dayanışma, temel ilkelerden biri olan güçlenmenin de ön koşuludur. İkincisine bakacak olursak tarafsızlık, adil muamelenin temel bir koşulu olarak kabul edilmektedir. Ancak sorun kadına yönelik şiddet olunca şiddet uygulayana ve şiddete maruz kalana eşit mesafede durmaya çalışmak, kaçınılmaz biçimde şiddet uygulayanın tarafında olma sonucunu doğurur. Kimin haklı ya da haksız olduğunun bir önemi yoktur. Şiddet hiçbir koşulda hak edilmez. Şiddetin ortadan kaldırılabilmesi için şiddeti kınamak, şiddete maruz kalanın yanında olmak, onunla dayanışmak esas alınır. Bütün bu merkezlerin kuruluş amacı kadınların güçlenmesi en temel ilkelerden biri olarak ele alınır. Kadınların kendi kaynaklarını keşfetmesi ve güçlenmeleri yönünde danışmanlık verilir. (Erçesen, Tosun, 2015:31). Bütün faaliyetler yargılayıcı ve baskıcı olmayan bir tarzda sunulur. Kadınlara yaş, ırk, din, cinsel yönelim ve engel durumu fark etmeksizin eşitlikçi şekilde yaklaşılır. Faaliyetler, kadınların istekleri ve gereksinimleri doğrultusunda şekillenir. Ayrıca sağlık desteği, ekonomik destek alabileceği mekanizmalara ulaşmasına destek olma, iş bulmasına destek olmak, tercüme, gerekli durumlarda kadına eşlik etmek, kadına yönelik şiddet ve şiddetle mücadele konusunda bilgilendirici farkındalık, geliştirici faaliyetleri yürütmesi gerekir.

Bineş Kadın Merkezi Saha çalışmasında görüşülen derneklerde benzerlik gösteren ilk konu şiddetin her türüne maruz kalan kadınların bir hak mücadelesi arayışı için bir araya gelmeleridir. 15 Ocak 2011'de daha önce projesini meclise sunduğu ve oy çoğunluğu ile kabul edilen “Bineş Kadın Danışma Merkezi” ilde bir ilktir. Kadın merkezinin amacının ise, bölge kadınının yaşadığı sosyal, psikolojik,

ekonomik ve kültürel sorunları araştırıp incelemek, bu sorunların çözümüne yönelik çalışmalar yaparak kadınların sosyal refah seviyelerini yükseltmek, bilinçli, topluma faydalı bir kent yaşamına uyumlu bireyler haline dönüşmesini sağlamaktır. Ayrıca Binevş Kadın Danışma Merkezi'nin, meslek elemanlarının ve diğer personelin çalışmalarında kullanacağı 2 ofis, 2 eğitim salonu, 1 toplantı salonu, 1 terapi odası, 1 kütüphane salonu ve 1 görüşme odasından oluşmaktadır. İlk iş olarak şiddet mücadele birimi açtıkları görülmüştür. Binevş Kadın Merkezi ile Şiddetle Mücadele Birimi, kadın ve aile içi şiddete yönelik bir anket çalışması yapmışlardır. Hakkâri Belediyesi Binevş Kadın Merkezi ile Şiddetle Mücadele Birimi, 2016 yılında kadın ve aile içi şiddete yönelik başlatacağı yeni dönem eğitim programı öncesi kent genelinde bir anket çalışması yapmıştır. Kadın Merkezi ile Şiddetle Mücadele Birimi'nin başlatmış olduğu anket çalışması kapsamında merkez çalışanı kadınlar, kentin tüm mahallelerini ev ev ziyarette bulunmuşlardır. Ziyaretlerde merkez çalışanları, aile bireylerinden kadın ve çocuklar ile görüşmeler sağlayıp ailelerin yaşantıları hakkında kısa bilgiler edinerek, kadın ve aile içi şiddete yönelik hazırladıkları anketi uygulanmıştır. Binevş Kadın Merkezi ile Şiddetle Mücadele Birimi'nin bu anket çalışması sonucunda elde edilecek veriler ile kadına ve aile içi şiddete yönelik önleyici ve koruyucu tedbirlerin alınıp, yeni dönemde verilecek eğitim programının içerik ve kapsamını hazırlayarak, eğitimlerin yerinde ve başarılı olması hedeflemiştir.

Bilinçlenme çalışmalarının büyük önem arz ettiğine inanıyoruz. Ne istiyoruz, neden istiyoruz sorularının cevabının dolu dolu olması gerekiyor. Öncelikle eğitimlere ve toplantılara önem veriyoruz. Bilgiye olan erişimin kısıtlılığının farkında olmamız eğitim çalışmalarını öncelikli tutmamızı sağlıyor. Kadınların sosyal hayatta var olması için şehrin imkânlarının kısıtlılığının farkındayız. Kendilerini var edebilecekleri alanları oluşturacağız. Kadınlarımızın ekonomik özgürlüklerini elde etmeleri için düşündüğümüz projeler var. Bunları da yakın zamanlarda paylaşacağız. Hakkâri çok zor bir alan bunu açık yüreklilikle söylüyoruz. Bizler en temelden çalışma yapmak zorundayız. Temelimizi güçlendirip kadınların aydınlık dönemleri yaşamasını istiyoruz (Dernek yöneticisi).

Hakkâri Belediyesi bünyesinde açılan Binevş Kadın Danışma Merkezi'nde kadınlara tansiyon, şeker, ve çeşitli sağlık sorunları konusunda Kürtçe bilgilendirme eğitimleri yapmıştır. Sağlık Emekçileri Sendikası (SES) Hakkâri Şubesi'nden gelen görevli doktorlar tarafından Kürtçe bilgilendirilen kadınlar, çeşitli sağlık sorunları ve bunlara karşı alınabilecek önlemler hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. Kadın hakları, anayasal ve medeni haklar, kadınlara karşı şiddet ve aile içi şiddet, şiddete karşı

strateji, kadının ekonomik hakları, iletişim, çocuk eğitimi ve çocuk hakları, kadın ve cinsellik, kadın ve doğurganlık hakları, kadın ve siyaset, feminizm ve kadın hareketi ve kadın örgütlemesi konularında eğitim verilmiştir. Bunlara ek olarak 8 Mart, 1 Mayıs, 25 Kasım gibi farkındalık günlerinde erbane eşliğinde yürüyüşler, paneller düzenlenmektedir. 2017 yılında Kayyum⁵ atanmasıyla kadın danışma merkezi kapatılmıştır.

Yapılan görüşmelerden elde ettiğimiz bilgilere göre sivil toplum kuruluşlarından *Kamer'in* çalışmaları kadınların bağımsız birer birey olarak toplumda var olmasını hedeflemektedir. Bu kapsamda derneğin en belirgin faaliyeti Hakkari'de hizmet veren seramik atölyesidir. Bu atölyede çalışan otuz kadına hem danışmanlık hizmeti verilmekte hem de üretim desteklenmektedir. Edindiğimiz veriler doğrultusunda bu atölyelerde seramik yapımına ilişkin mesleğin gerektirdiği nitelikler kazandırılmaktadır. Bunun yanı sıra yöresel motiflerin işlenmesi yoluyla da kadınlar istedikleri tasarımları yaratıp kendi yaşamlarını ürünlere yansıtma imkanı bulabilmektedirler. Derneğin meslek edindirmeye yönelik bu başlıca faaliyeti dışında aile içi eğitim, anne, çocuk ve babaların dahil olduğu eğitim çalışmaları da yürütülmektedir. Toplumda kalıplaşmış olan kadın ve erkek rollerine ilişkin bakış açısını değiştirmek adına yapılan çalışmalar da dernek tarafından önemsenmektedir.

Bir Kadın Bir Hayat Derneği ile yapılan görüşme sonucunda öne çıkan temel husus bölgedeki intihar vakalarının bireyleri dernek çatısı altında birleştirmiş olmasıdır. İntihar vakalarının büyük çoğunluğunun kadın ve kız çocukları arasında yaşanması bu alanda dernekleşmenin yolunu açmıştır. Bu kapsamda temel çalışma alanları da kadın ve çocuklara yönelik hak ihlallerini önleme çerçevesinde şekillenmektedir. Dernek saha çalışmaları ve TÜİK verileri ile faaliyetlerini raporlayarak güçlendirmektedir. Bölgede erkek egemen yapının kadın intihar vakalarını örtbas etme yönündeki baskısı derneğin çalışmalarında zaman zaman aksamalara yol açmaktadır. Bu baskıyla mücadele yolları ise kadınlara yönelik

⁵ Kayyum'un hukuki anlamda uygulaması ise şöyle: Kayyum da vasi gibi vesayet organlarından birisidir. Ancak vasi vesayet altındaki kimsenin hem kendisini gözetlemek, hem de mal varlığını yönetmek ve hukuki işlemlerde onu temsil etmek üzere atandığı halde, kayyum sadece belirli işleri görmek veya mal varlığını yönetmek için görevlendirilir. Kayyum genellikle; Usülsüzlük yapılan özel kurumlara, şirketlere, devletin el koyduktan sonra atadığı yöneticidir.

farkındalık faaliyetleri etrafında yoğunlaşmaktadır. Farkındalık çalışmalarını etkili kılmak adına dernek lobcilik faaliyetlerini aktif olarak yürüttüğü gibi yerel medya ve ulusal ya da uluslararası platformlarda yer almaya çalışmaktadır. Görüşme sonucunda öne çıkan bir diğer konu ise cinselliğin bölgede tabu olarak görüldüğü tespitidir. Özellikle kadınların bilgiye erişiminin sınırlı olması derneği bu konuda eğitici çalışmalar yapmaya yönelmektedir. Bu kapsamda diğer sivil toplum kuruluşlarından da destek alınarak HIV-AIDS, meme kanseri, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve korunma yöntemleri, gebelik süreci vb. gibi birçok konuda eğitimler verilmektedir. Bunların yanı sıra toplumsal cinsiyet eğitimleri ve kadın istihdamı alanında da çalışma yürütmektedirler.

Hakkâri Kadın Girişimciler Derneği ise kadın emeğinin yalnızca ev içinde hapsolmesini eleştirerek ekonomide kadının görünürlüğünü sağlamak amacıyla dernekleşme yoluna gitmektedir. Üretim her aşamasında kadın görünürlüğünü sağlamayı ve kadın girişimcilere destek olmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda derneğin çalışmaları istihdam eksenli bölgede ve Türkiye genelinde diğer sivil toplum kuruluşlarıyla dayanışma içerisinde olmayı ve proje eksenli çalışmayı gerektirmektedir. Bu çalışmaların yanı sıra farkındalık çalışmaları da önemsenerek düzenli aralıklarla gerçekleştirilmektedir. Üyelere yönelik sertifika programları ve meslek edindirme kursları düzenlendiği gibi ildeki kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve diğer sivil toplum kuruluşlarıyla da iletişim halinde olmaya önem vermektedirler.

Sınırlı Sorumlu Hakkari Çiçeklerin Özü Kadın Kooperatifi görüşme neticesinde dernek; şiddetin yanı sıra kadın girişimciliği, kadın istihdamı emeğin örgütlenmesi ve gelir getirici faaliyetler etrafında şekillenmektedir. Kooperatif bölgede bir ilk olma özelliğini taşımaktadır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Doğu Anadolu Projesi (DAP) tarafından sağlanan krediyle kooperatifin çalışma alanı seracılıktır. Faaliyetler temelde iki büyük serada yürütülmektedir. Sebze ve meyve ürünleri ile birçok çiçek türü yetiştirilmektedir. İki seramız var ve bu

seralarda süs bitkileri⁶ yetiştiriyoruz. Burada yetiştirilen bitkiler kentteki kurum kuruluş, kafe ve park işletmelerine pazarlanmaktadır. Böylelikle kadın eliyle üretim gerçekleştirildiği gibi kurumlar arası işbirliği ve dayanışma da gerçekleşebilmektedir. Ürünlerin bahçe ve parklara ekim işlemini de kadınlar gerçekleştirmek böylece elde ettikleri kazançla aile bütçelerine destek olmaktadır.

Görüşme yapılan ***Kadınlar Toplumsal Destekleme ve Kültür Derneği*** kadınların temelde özgür birey olmalarını esas alarak Yüksekova'da birlikte ortak çalışma yürüten iki dernektir. Kadınların kent yaşamında kendilerini rahatça ifade edebilmelerini hedeflemektedirler. Bu temel hedef doğrultusunda kadın istihdamı da önemsenerak çeşitli iş kollarında kadın girişimcilere yol göstermektedirler.

Zap Projesi ise Hakkâri'de kadınların üretime aktif katılımlarını ve kendilerini ifade etmelerini sağlayan bir diğer önemli çalışmadır. Çukurca ilçesi ve köylerindeki verimli toprak alanlarının atıl durumda kalması burada üretimin başlatılabileceği ve kadınların da bu üretimin bir parçası olabileceği fikri projenin temelini oluşturmaktadır. Görüşmeler sonucunda öne çıkan faktör bölgede bereketli toprakların yoğunlukta olmasına rağmen proje öncesi ürünlerin verimli bir şekilde üretilip piyasaya sunulamamasıdır. Ancak projenin en önemli çıktılarında biri kadınların dahil olmasıyla üretimin belirgin bir şekilde artması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların katılımıyla bu topraklarda üretimden verim alındığı gibi Türkiye pazarına da açılmaya başlamaktadırlar. Bu kapsamda seçilen kadınlara aşçılık eğitimi vermektedirler. Zap Sofrası ve üretim merkezinde yapılacak bütün işlerin standartlara uygun olması amaçlanarak kadın istihdamı da desteklenmektedir.

Ev Eksenli Kadın Dayanışma Derneği Hakkâri'nin yöresel yemeklerini yaparak hem yörenin kültürünü tanıtmakta hem de kadınların bu alanda çalışmalarına ve gelir getirici faaliyetlerde bulunmalarını hedeflemektedir. Dernek valiliğin verdiği desteklerle dar gelirli ailelerdeki kadın bireylerin istihdamını sağlamaya çalışmaktadır. Yapılan ve sunulan yemeklerin yanı sıra yöreye ait yemeklerin yer aldığı kitap yayınları da derneğin diğer çalışmaları arasındadır. Kadın istihdamı ve

⁶ Mart ayında ettikleri tohumlardan ürün almaya başlayan kadınlar, ürettikleri kadife, horoz ibiği, gazanya, yıldız çiçeği, taflan, pitos, begunya ve petunya gibi süs bitkilerini kentteki kurum, kuruluş, kafe ile park işletmecilerine pazarlıyor.

kadına yönelik iş yaşamında pozitif ayrımcılık derneğın temel hedefleri olarak ifade edilebilmektedir.

Cilo Dağcılık ve Doğa Sporları Kulübü ilde bir ilk olma özelliğı taşıyan bir diğerk platformdur. Dernek Hakkari ve çevresindeki doğa sporları ve dağları ile ilgili kapsamlı çalışmalar yürüterek bu çalışmaların büyük bir kısmını kadınlar eliyle gerçekleştirmektedir. Bu çalışmaları yürütürken üniversite, valilik ve ildeki diğerk kurum ve kuruluşlarla koordineli bir ilişki içerisinde olmayı önemsemektedir. Kulüp bünyesinde dağcılık, kayak, oryantiring, tırmanış, uzun ve kısa doğa yürüyüşleri, kampçılık, kano, rafting ve çeşitli doğa aktiviteleri yürütölmektedir. Bu kapsamda Hakkâri Cilo Rafting Takımı kurulmuştur.

Hakkâri Kilim Atölyesi; Hakkâri’de kadınların dokuduğuk kilimler, geçmişten bugüne halkın kültür ve yaşantısını yansıtması bakımından önem taşıyan bir atölye olarak ifade edilebilmektedir. Kadın çalışanların dokuduğuk bu kilimlerin özelliğı kendine özgü renk ve farklı motiflere sahip olması, bunun yanı sıra rengini ceviz kabuğuk, nane otu ve doğada toplanan bitki köklerinin karışımıyla elde edilen boyalardan almasıdır. Farklı renk ve tonlara bürünen iplikler, atölyelerdeki tezgâhlarda genç kadınların ellerinde aylarca işlenerek son hâlini almaktadır. Hakkâri kilimini yaşatmak için büyük emek veren kentin tek kilim atölyesinin sahibi atölyenin ve kilimlerin önemini şu şekilde ifade etmektedir:

Hakkâri kiliminin motifleri tarihe ışık tutan birer belgedir. Kilimlerdeki motif, renk ve kompozisyonların Hakkâri’ye özgü olduğunu her motifin ayrı anlam ve hikâyesinin bulunduğukunu söylüyor: “Hakkâri kilimleri daha çok koyu renk ve yöresel motifleriyle, diğerklerinden ayrılır. Ayrıca kilimlerin dili var. Kilimlerdeki motifler, duygu ve düşüncenin sembolü. Ürettiğimiz kilimler arasında kesneger, canbezar, gulgever, lüleper, gulhezar, gulsarya modelleri bulunuyor.” kesnekar kilimi ‘Kimse yapamaz, zor’ anlamına gelirken, ise yöredeki önemli bir aşiret reisi adına dokunan kilimdir. Canbêzar can bezdiren anlamına gelirken, lüleper ise ismini, Hakkâri’nin Yüksekova ilçesi civarında sulak ve bataklık yerlerde sarı, beyaz, kırmızı renklerde açan ve nilüferi andıran bir tür çiçeğek yörede lüleper denilmesinden alıyor. Büyük bir aşkı anlatan kesmek isimli kilimin adı ise bir genç kızın dokuduktan sonra, 'Bunu kimse yapamaz, kimse de yapamadı' diyerek sevdiğine vermesinden geliyor.Yaptığı işin bir anne mesleğı olduğuna dikkat çeken başkanı, “Kadınlar, duygu ve düşüncelerini kilimlerdeki motiflerle anlatmıştır. Biz de bu motiflerin kaybolmaması için çalışıyoruz. Renklerimiz yüzde yüz doğal. Köylerde dağlarda, yaylalarda topladığımız bitki köklerinden çeşit çeşit renkler elde ediyoruz. Doğadaki çiçek ve bitkilerden iplere renk veriyoruz.

Kimyasal ya da asit boyalar kullanmıyoruz. Tamamen doğal bitki ve çiçeklerin köklerini kullanıyoruz. Beş ana rengin yanı sıra çeşitli ara renkler elde ediyoruz. İplerimizi genç kızlara veriyoruz onlar da istediğimiz renk ve desende kilim üretiyor. Zor bir meslek olan kilimcilikte on iki kişilik ekiple çalışıyorum. Hakkâri'nin meşhur kilimlerini üretiyoruz. Ürettiğimiz kilimlerin yüzde 95'i yurt dışına satılıyor. Kürt halkı bu sanata gerekli önemi vermiyor. On yıldır kilim atölyesinde çalışan kilimci annesinin ve ninesinin mesleğini sürdürüyor. Yok olmaya yüz tutan Hakkâri kilimini yaşatmak için büyük çaba sarf ettiklerini belirten başkan, "Kilim dokumayı çok seviyorum, duygularımı katarak ilmek ilmek dokuyorum yaptığım kilimleri. 'Candan bezdiren' anlamına gelen 'canbêzar'ı dokumaya çalışıyorum.Yüzyıllar öncesinden bugüne gelen kilimler konargöçer yaşam tarzının izlerini taşıırken, daha çok doğa ve hayvan figürlerinin egemen olduğu Hakkâri kilimi; kilimi dokuyan kişinin duygu ve düşünceleri, inanç, dokuma tekniğinin izlerini taşır. Genç kızlar, yöreye özgü kilimlere duygularını, sevgilerini ve hayallerini ilmek ilmek dokuyor. "Her nakışı bin duygunun ifadesidir. Kilim sevgiliye çağrı, aşka davettir. Kimi renkler şikâyetir. Kimi hasrettir" dizeleriyle türkülere konu olan kilimler, genellikle terör olaylarıyla anılan Hakkâri'nin güzelliklere de ev sahipliği yaptığını gösteren en önemli kültürel değerlerin başında geliyor.

Görüşme yapılan kurumlardan **Şönim'in** ise Hakkari'de yeteri kadar bilinmemesi, çok eski köklü geçmişinin yokluğu, yeni biliniyor ve duyuluyor olması, kapsamının belli olmaması merkezin öne çıkan sorunları olarak sıralanmaktadır. Şiddet mağduru bireylerin başvurduğu ya da mahkeme kararların geldiği 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Kanunu ile kadını korumaya yönelik çalışma hukuki destek, iş kur işbirliğinde iş desteği bireysel psikolojik desteği, psiko sosyal destekler vermektedirler. Merkezin özellikle vurguladığı husus Hakkari'de kadınların daha bilinçli olması, eğitim düzeyinin daha yüksek oluşu, yöresel ama modern düşünce tarzlarının hakim olması faaliyetlerini kolaylaştırdığı yönündedir. Şiddetin her türüsüne yönelik eğitim, toplumsal cinsiyet eğitimi verilmektedir. Hakkâri' de diğer bölge illeriyle kıyaslandığında toplumsal cinsiyet eğitimlerinin rahatlıkla gerçekleştirildiği görüşmeler sonucunda ulaşılan önemli bir sonuç olarak ifade edilebilmektedir.

3.4.2. Hakkari'deki Kadınların Gündelik Yaşamını Şekillendiren Mekanlar

Kentsel yaşam, kentin alt ve üst yapılarına bağlıdır. Kentsel alt yapılar, cinsiyetçi roller ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler nedeniyle, kadınların ve

erkeklerin kenti farklı deneyimlediği verilerdir. Kentin alt yapısı, kentsel hizmetlerin kullanılmasına aracılık eden tüm fiziki yapılar anlamına gelir ve sadece şebeke sistemlerini değil, bina otobüs durağı, araba parkı, yeşil alan, spor alanları gibi hizmet sunumuna aracılık eden tesis ve araçları da kapsar. Kentsel üst yapı, yaşam biçimidir; kamusal-özel alan ayrımında üretim ve toplumsal yeniden üretimi kentin sürdürülmesinin ana unsurları olarak tanımlanır. Kent plancıları ve mimarlarının kenti ve binaları tasarlarken “kadının yeri evidir” kurgusu geleneksel aileyi norm olarak alır ve dolayısı ile kentler kadınları dışlayıcı, eve kapatıcı formda görür (Kaypak, 2015:484).

Kadınlara evdeyken nasıl zaman geçirirsiniz, en çok hangi bölümünde zaman geçirirsiniz, dışarıya çıkmak için hangi sebeplerle gidirsiniz vb. sorular soruldu. Görüşmecilere sorulan evin neresinde daha çok zaman geçiyorsunuz sorusundan yola çıkarak Hakkari’de kadınlar kamusal alan deneyimleri araştırılmıştır. Buna göre, Psikolog olan 29 yaşındaki merkezde oturan 33 no’lu katılımcı zamanının çoğunu evde geçirdiğini ifade etmiştir. Görüşmeci, bekar ve ailesinden ayrı bir şehirde yaşadığı için ve aynı zamanda çalıştığı için evde çok uzun süre zaman geçirmediğini de ifade etmiştir. Görüşmeci dışarıya daha çok iş için gidilen yerdir. Görüşmeciden evin daha çok çalışma odasını kullandığını söylemiştir. Buna rağmen göre, Hakkari’de yaşama yönelik düşüncelerini belirleyen temel unsurların yeterince sosyal alan olmaması ile de açıklamıştır: “Hakkâri’de boş zamanlarımı geçirebileceğim herhangi park, yeşil alan bulunmamaktadır. Hakkâri’deki hayatımda sosyal alanımın kısıtlandığını düşünüyorum”. Ev hanımı, 38 yaşındaki 28 numaralı katılımcı merkezde toplu konutlarda oturmaktadır. Görüşmeci evli olduğu için zamanın çoğunu mutfakta geçirdiğini dile getirmektedir. Oturduğu yer itibari ile mutfaktan arta kalan zamanında parkta veya çardakta oturmayı tercih ettiğini dile getirmektedir. Doğa şartlarının el verdiği kadar yazın çay bahçesinde, kışın ise kafeyi tercih ettiğini söylemiştir:

En çok zamanım mutfakta geçiyor. Bunun dışında terasımız var çocuklarla yaz aylarında orada vakit geçiririz. Ayrıca toplu konutta oturduğum için parkımız var çardağımız var dinlenebiliyorum orada. Mevcut şartlar dahilinde açık olursa yazın çay bahçesi kışın kafe de oturmayı seviyorum.

Öğretmen, 35 yaşındaki 83 numaralı katılımcı şehrin merkezinde ikamet etmektedir. Görüşmeci evli, çalıştığı için evde çok az zaman geçirdiğini vurgulamaktadır. Katılımcıya göre kalıplaşmış, geleneksel davranışlar haline gelmiş davranışlardan dolayı ev işlerinin görev atfedildiğini dile getirmektedir. Görüşmeci dışardaki mesleğin ya da uğraş alanının evde pek etki etmediğini söylemektedir. Evde en çok vaktini ise mutfakta geçirdiğini ve buna sebep olarak ise geleneksel roller etkili olduğunu söylemektedir:

Evde çok nadir vakit geçirebiliyorum. Toplum olarak geleneksel bir yapıdayız. Dışarda hangi işle meslek uğraşırsan uğraş eve gelince yaptığın işler sıradanlaşmaktır. En çok vaktimi mutfakta geçiririm. Evden çıkış sebebim genelde iş içindir.

Dernek yöneticisi olan 36 yaşındaki merkezde oturan 15 numaralı katılımcı rahat yaşadığını söylemektedir. Bekar olan görüşmeci evden çıkmak için kısıtlanacak bir rolün olmadığını söylemektedir. Uygun mekan ona göre erkeksiz gidebileceği yerlerdir. Restoran sahibi görüşmeci alkollü mekan olması, tek başına oturmasına engel olmadığını dile getirmektedir:

Her şeyin başı Hakkâri'de rahatsız. Diğer doğu şehirlerine göre Hakkâri'nin kadına bakış açısı bir adım önde olduğunu düşünüyorum. Kısıtlama çok az yadırgayarak bakan kimseler olmaz. Alkollü bir mekâna eşim olmadan gidebiliyorum. Bizim bahçe restaurantımız var alkollü ama kadın başımıza oturabiliyoruz. Canım sıkılınca atlayıp gidiyorum.

Araştırmadaki kadınların çoğunluğu günlük yaşamlarını evde çocuk bakmak evdeki yaşlılarla ilgilenmeyi sokakta tercih etmişlerdir. Bu anlamda sokak, kadınlar için özel alan gibi değerlendirilmiştir. Sokak hem çocuk bakımını gerçekleştirdikleri alan hem bazılarının para kazandıkları hem de el işini yaptıkları alan olarak kadınlar açısından önemlidir. Kadınlar evdeki benzer faaliyetleri sokakta gerçekleştirdikleri için evde nasıl zaman geçirdikleri sorusuna sokakta oturmayı da dahil etmişlerdir.

Ev hanımı 28 yaşındaki merkezde oturan 92 numaralı katılımcı zamanının çoğunu evde geçirmektedir. Evli olan katılımcı geleneksel rollerin evlendikten sonra işi bırakmasına neden olmuştur. Eşinin ailesi ile birlikte yaşıyor olması kullandığı mekanı daralttığını dile getirmektedir. Evde rahat olmadığını kullandığı tek mekanın

yatak odası olduğunu söylemektedir. Evden çıkış sebebi ise sadece çocuğunu okul kapısına bırakmak, market alışverişine gitmektir:

Kayınvalidemle oturuyorum, kafa dinlemek içinse sadece yatak odama gidebiliyorum kendi evin olsa sonuçta her ortamda rahat olursun. Evden dışarıya adım atma sebepim ise çocuğu okul kapısına bırakmak yâda markete gitmek oluyor.

Gündelik yaşam döngüleri ev, okul, market ve sosyalleşme alanı olarak görülen hastane kadınların temel evden çıkış sebebidir. Belki de kaçışıdır. Hastane mesafe olarak diğer alanlara göre uzak oluşu bazen eşlerine hesap vermelerine neden olmaktadır.

Hakkari’de kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Sorusuna katılımcıların çoğunlukla Hakkari’yi huzurlu ve sakin bulmaktadır. Psikolog olan 29 yaşındaki merkezde oturan 33 nolu katılımcı Hakkari’yi huzurlu bir şehir olarak görmektedir. Katılımcıya göre Hakkâri küçük bir şehir olduğu için huzurlu hissetmektedir: “Hakkâri’yi tek kelimeyle tarif edecek olursam huzurlu bir şehir. Benim için uygun mekân huzurlu, renkli, sakin, küçük bir şehir olduğundan dolayı dedikodusuz alandır.” Ev hanımı, 38 yaşındaki 28 numaralı katılımcı merkezde toplu konutlarda oturmaktadır. Hakkari’de baskının olmadığını, rahat ve huzurlu bir şehir olarak görmektedir: “Hakkâri’yi tek kelimeyle anlatacak olursam huzurlu şehir, baskı yok, rahat benim için.”

Öğretmen, 35 yaşındaki 83 numaralı katılımcı şehrin merkezinde ikamet etmektedir. Hakkari’yi kısmen güvenli bir şehir olarak görmektedir. Görüşmeciyeye göre doksanlı yıllarda artan terör olayları nedeniyle sürekli tedirgin bir şekilde yaşamak huzursuzluk sebebidir. Ve bu baskıyı halen her sokakta var olan emniyet güçlerinin varlığıyla anlatmaktadır:

Hakkâri benim için kısmen güvenli bir şehir neden kısmen diye sorarsanız doksan senelerinin sonuna kadar terör olayları had safhadaydı. Her an sokakta bir olay olacak diye tedirginlik var üstümde. Zaten halen her sokak başında emniyet güçlerine rastlamak mümkün.

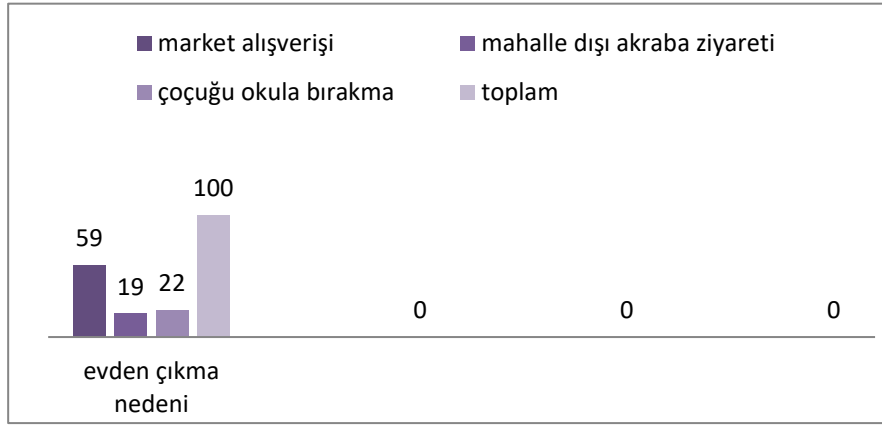
Saha çalışmamızda elde edilen istatistiklere bakıldığında yüz katılımcıdan yetmiş yedisi Hakkâri’de ‘Rahat ve Huzurlu’ hissetmekte, yirmi üç kişi ise kısmen

rahat olduklarını belirtmektedir. Hakkari’de kadın derneklerinin fazlalığı, kadına verilen değerin diğer Doğu illerine göre bir adam önde olması, küçük bir şehir olması, evden artan zamanlarda bahçede, kafede rahatlıkla oturması, akşam sokağa tek başına çıkması katılımcıların böyle hissetmesine sebep olmaktadır.

3.4.3. Kent Mekânlarında Kadınların Yeri

Kadınların toplumsal cinsiyet üzerinden mekan kullanımında bir ayrımla karşılaşp karşılaşmadıklarını araştırdık. Hane içi ilişkiler ve sorumluluklar kamusal mekânda kalış süresini etkiliyor mu? Günün hangi saatlerinde dışarıya çıkmaktasınız, kamusal alana yalnız mı yoksa başka birileriyle mi? Kadınların ve erkeklerin gidebildiği alanlar nereler, mekânda kalabalık erkek gruplarının varlığı veya gezerken engellenmiş hissi var mı yok mu, kamusal mekân kadın ve erkek ayrışmasına bakış açısı, kentin mimari yapısı, (ışıklandırma, caddelerin darlığı, yürüyüş parkurlarının olmaması, ulaşımın sınırlı olması, pazarların olmaması) kullanım alanlarını sınırlamakta mı gibi sorulara cevap aradık. Burada özellikle kent mekanlarının kadınlar için ne kadar uygun olduğunu tespit edebilmektir. Kadınların, genellikle neden evden dışarı çıkmak istedikleri, gündüzleri ya da akşamları ev dışında nerelerde vakit geçirmek istedikleri, kadının istediği zaman dışarı çıkmasına bir engel olup olmadığı sorgulanmıştır. İlaveten kadınların kentteki çeşitli mekânlara ne sıklıkla, kiminle gittiği ya da gidip gitmediği de irdelenmiştir. Bu başlıklar altında alınan cevaplar incelenerek kadınların kentsel mekânlarla etkileşimi, kentteki mekânları kullanabilirliği ve ulaşabilirliği incelenmiştir.

Bu çerçevede kadınların kırk yedisi haftada bir kaç kez, otuz yedisi iki günde bir dışarı çıkmakta ve on altısı da her gün dışarı çıkmaktadır. Kadınların evden çıkmalarının nedenleri sorgulandığında, kadınların yarısı yakını çıkma nedenlerini genellikle elli dokuz katılımcı “evin gündelik gereksinimleri için market alışverişi olduğunu ifade etmiştir. Yirmi dokuz katılımcı “mahalle dışındaki akrabaları ziyaret etme” ve diğer yirmi iki katılımcı “çocuğu okula bırakmak ” gelmektedir.

Şekil 4: Görüşmecilerin Kentsel Mekanlarla Etkileşimi

Öte yandan görüşülen kadınlardan otuz dördü istediği zaman evden dışarı çıkmasına engel olduğunu ve altmışaltısının ise istediği zaman evden dışarı çıkmasına engel olmadığını dile getirmiştir. İsteddiği zaman evden dışarı çıkmasına engel olan bir durum olduğunu söyleyenlerin elli biri kendime ait gelirim olmaması neden olarak belirtmiştir. Ardından kadınların yirmi altısı “ev işleri, çocuk, hasta ya da yaşlı bakımı çok zamanımı alıyor” derken, on beşi de eşim izin vermiyor demiştir. Dışarıda vakit geçiren kadınların ne zaman eve döndükleri sorulduğunda genellikle yarısından fazlası elli altısı “hava kararmadan”, yirmi ikisi saat 14:00-16:00 arası, 22’si ise 21:00-22:00 gibi cevabını vermiştir. Buna göre, kadınların dışarı kalış süresini geleneksel roller etkilemektedir. Ev içi sorumluluğu çocuk bakımı, yaşlı bakımı, hasta bakımı veya eş baskısı evden çıkış sebebini fazlasıyla etkilemektedir. Dışarıdan dönüş saatleri evdeki meşguliye göre değişmektedir.

Araştırma sorunlarından boş zamanlarında kullandıkları mekânları nereler olduğunu keşfetmekti. Tüm katılımcı kadınlara serbest zamanlarında hangi mekânları tercih ettiklerini kendilerine uygun mekân tanımını sorguladık.

Ev hanımı olan 38 yaşındaki merkezde oturan 31 numaralı katılımcı evlidir. Katılımcı mekan olarak tercihine bakılacak olursak sesiz ev tercihidir. Eşi dışında arkadaşlarıyla vakit geçirebileceği mekanları daha çok önemsemektedir. Katılımcı için dışarıya çıkabilmek için maddiyatı öne sürmektedir. En önemlisi ise gittiği mekanın güvenilirliğidir:

Toplum olarak geleneksel ama bir o kadarda rahat yaşıyoruz. Mekân olarak rahat ev sessiz olması tercihimdir. Eşim dışında arkadaşlarımla gidebileceğim yerler benim için daha önemlidir Tabi bunların başında gideceğim mekânın güvenliği en önemlisi ise maddiyatın olması.

Hemşire olan 33 yaşındaki merkezde oturan bekar ve en önemlisi engelli olan 45 numaralı katılımcıdır. Katılımcıya göre engelli olduğu için şehir iki kat zorlaşmaktadır. Hem kadın olarak hem engelli olarak dezavantajlılığı ikiye katlanmaktadır. Katılımcıya göre uygun mekan terkerlekli sandelye ile ulaşabileceği, dik merdivenlerin olmadığı yatay mekanlardır.

Ben tabi engelli bir kadın olunca uygun mekânı sorunca; tekerlekli sandalyeyle de tuvaletlere rahat girebildiğimiz, girişi çıkışı kapısı erişilebilirliği çok dik merdivenlerin olmadığı dik mekânları değil de yatay mekânları tabi ki daha çok seviyorum.

Öğretmen olan 48 yaşındaki merkezde oturan evli ve iki çocuğu olan 3 numaralı katılımcı, kullandığı açık mekânları belirtme gereği duyarken aynı zamanda uygun alan tanımını yapmakta ve ortalama yaş grubunun olduğu alanlarda rahat ettiğini belirtmektedir. Aynı zamanda Hakkâri'nin rahat bir şehir olduğunu ve evli bir kadın olmasının kullanımlarını kısıtlamadığını söylemektedir:

Hakkâri'de kent bahçesi, bahçe kafeyi, Hakkâri evini tercih ediyorum. Çünkü buralarda hem yürüyüş yapıyorum hem de açık hava iyi geliyor. Hava güzelse kesinlikle dış mekânı tercih ediyorum. Hava durumuna göre şekilleniyor. Uygun alan ise bence rahatsız eden kimsenin olmaması rahat edebileceğim ya da ortalama yaş grubunun olduğu alandır. Açık spor alanlarını kullanıyorum, kadın olarak çok rahat şekilde. Hakkâri rahat bir şehir, tek başıma gezip tek başıma spor yapıyorum evli olmama rağmen hiç rahatsız olmuyorum.

Yapılan görüşmelerde; Hakkâri'nin rahat kent olması sebebiyle burada yaşayan kadınlar serbest zamanlarını ev gezmesinde, kuran kursunda, mahallelerde açılan dikiş nakış kurslarında geçirmektedirler. Görüşmelere göre kadınlar kamusal mekânlardaki sınırlı görünümünün ya da kısıtlanmış kullanımlarının öncelikli nedeni olarak serbest zamanın kısıtlılığı problemine işaret etmişlerdir. Bunun yanı sıra Hakkâri'nin iklim şartlarının zorluğu ve maddi yetersizliklerin de mekânda bulunmalarına etki ettiklerini belirtmişlerdir.

Kadın ayrımı analizine bakıldığında Hakkâri'nin kadın olarak gidebildikleri veya gidemedikleri mekânlar sorulmuştur. Ev hanımı olan 32 yaşındaki Çukurca ilçesinde oturan bekar, 59 numaralı katılımcı Hakkari'de toplum olarak rahat yaşadığını ve geleneksel yapının halen var olduğu fakat gündelik yaşama pek etki etmediğini dile getirmiştir. Hakkari'de mekanda kadın-erkek ayrımının pek olmadığını ve erkeklerin sadece gelemediği nadir yerler arasında kuaförler olduğunu söylemektedir:

Toplum olarak rahat yaşıyoruz. Evet, Hakkâri'de geleneksel yapı mevcut ama bu hayatımıza pek yansımıyor. Erkeklerin gelemediği bir kadın kuaförleri var. Onun dışında mekân olarak gidemediğim mekân yok gibi.

Ev hanımı 72 yaşında 31 numaralı katılımcı ev hanımı merkez de yaşıyor. Doksan senesine kadar yoklukla köyde büyüyen ve yaşayan katılımcı doksan sonrasında göçle beraber şehir merkezine gelmek zorunda kalan katılımcı geçim problemini merkezdeki dernekle vasıtasıyla giderdiğini dile getirmiştir. Mekan değişimi dernek sayesinde güzelleşmiştir. Ayrıca kaynana, eş baskısı ve zorlamalarıyla ömrünü geçirmiş, kendinden sonraki nesile yani gelinine aynı muamelede bulunmadığını dile getirmiştir:

Hiç bir şey eskisi gibi değil kızım eskinin tadı tuzu yok. Evet, Hakkâri'de eskiden çok iş vardı. Hayvanydı, tarlasıydı kocanın derdiydi. Kaynanaydı. Babamın evine bile sene bir kere giderdim çok uzun kalmazdım şimdi gelinime öylemi hiçbir kısıtlama getirmiyorum. Çarşı nedir bilmezdik basmalı kumaşımız bile köye babamız getirirdi. Her şey hayaldi bizim için. Bütün umudumuz yaşantımız evimizdi. Yoksullukla büyüdük. Kocanın sözünden çıkmak ondan habersiz bir şey yapmak komşuya kadar habersiz gitmek çok zordu. Şimdinin kıymetini bilmek gerekir.

Öğrenci olan 23 yaşında merkez de oturan 16 numaralı katılımcı kadının atfedilen mekanın ev olduğunu söylemiştir. Mekan ayrışmasına olumsuz bakmaktadır. Kadının evden çıkıp kamusal mekanda bulunmasından yana olduğunu söylemiştir. Mekanın sınırlanmasına karşıyım demiştir:

Kadına atfedilen tek mekân evdir. Mekânın cinsileştirilmiş halidir. Mekânda kadın erkek ayrışmasına olumsuz buluyorum. Kadın ev hapishanesinden dışarı çıkması farklı mekânlarda bir birey olarak bulunmasından yanayım. Mekânın sınırlanmasına karşıyım.

Dernek başkan yardımcısı antrenör olan 36 yaşında, bekar olan 19 numaralı katılımcı Hakkâri'nin doğu illere göre önde olduğunu spor konusunda çığır açtıklarını kadınlarla zirve tırmanışını yaptıklarını dile getirmiştir. Kısıtlı mekan, kısıtlı zaman aldırış etmediklerini dile getirmiştir:

Hakkâri doğu illerine göre ileri yönde gelişmeler mevcut görürsen her yer güzel söylemiyle çıktık bu yola kadın olarak Hakkâri'de spor konusunda çığır açtık kısıtlı mekân, kısıtlı zaman bahanesine aldırış etmeden yapabileceklerimizi kanıtladık. En ufak bir örnek vermek gerekirse Berçelan yaylasına kadınlarla zirve tırmanışı yaptık.

Üniversite öğrencisi olan 21 yaşında, bekar, 26 numaralı katılımcı merkezde yaşıyor. Kız çocuklarına yönelik kısıtlı ve kontrollü aile ve erkek egemen toplumda etkilendiğini dışarda kalış süresinin buna göre belirlendiğini belirtmektedir.

Mekân seçiminde ortak kararlarla bir yerlere gidilir. Özgürlük alanını kısıtlamadan seçilen mekânda mutlu hissediyorsam eşlik ederim. Ev içi sorumluluklara bağlılığım sebebiyle dışarda kalma süresi kısıtlı olabiliyor.

Ev hanımı, dernek üyesi 39 yaşında merkez de yaşayan 66 numaralı görüşmeci kadınların özgür olmalarına dikkat çekerek, kadınların tek mekânının ev olmadığını dile getirmekte, özellikle ramazan ayında kahvede oturması sokakta oturmasına dikkat çekmiştir. Kadınları dışlayan mekânlar algısını Hakkâri'de kırıldığını düşünmektedir:

Kadınların kendilerine ait mekânları olacak. Kahvehaneleri kadınlar kullanmıyor. İsteğim kadınların derdinin dinelebileceği mekânların varlığının olmasıdır. Bana göre evlenen her kadın şiddet görüyor ben de yaşadım baktım olacak gibi değil kendimi dışarı attım. Her şehire göre zor ama bir kadının kahvede oturması sokakta oturması... Hakkâri'de ramazan ayında biz bu algıyı yıkıyoruz. İlimiz Hakkâri abartısız Türkiye'nin en huzurlu şehirlerinden biri. Halkın el ele kol kola huzurlu ve mutlu bir şekilde caddelerde dolaşmaları, dinlenmeleri sıcak çay, közde mısır, yöresel hamur işleri, tatlılar, vs. Bunun yanında sosyal aktivitelerde eklenince şehir adeta iftardan sonra tam bir karnaval havasında geçmektedir. Özellikle ramazan boyunca kahvede oturmak ve kadın kahvanesinde oturmak bir ayrıcalıktır. Keşke on iki ay böyle olsa.

Ev hanımı 45 yaşında merkezde yaşayan 74 numaralı katılımcı kent mimarisine dikkat çekmektedir. Kent mimarisinin kamusal mekana çıkışı kalış

süresini etkilediğini dile getirmektedir. evlendikten sonra daha kısıtlandığını kamusal mekana çıkmayı bırak evinin bahçesinin bile çie dönük olduğunu dile getirmiştir:

Ben daha genç kızken yazlık sinema vardı. Şimdiye göre daha özgürdük. Çekirdeğimizi alır çıkardık. Bizim için mutluluktu. Her yaz şehir dışına da çıkardık. Ama evlendikten sonra her şeyim değişti bahçem bile evin içine bakıyor. Evet çocuklarım bu alanda istediği her şeyi yapıyor ama bence benim kadar özgür bityümüyor.

İnşaat mühendisi, 29 yaşında, bekar olan 83 numaralı katılımcı merkezde yaşıyor. Kadın olarak zor mühendis olarak daha da zor yalnız Hakkâri’de erkek mühendis grubunun varlığı rahatsız etmemektedir. Mekanlara yapılara rahatlıkla gidebiliyorum:

Kadın ve mühendis bir olunca tabiki zorlukları fazlasıyla var elbette. Hakkâri’de erkek grubunun varlığı çok fazla rahatsızlık vermemektedir.

3.4.4. Hakkâri’de Yerel Politikalarda Kadın Analizi, Kadınların Yerel Hizmetlerden Beklentileri ve Yerel Politikalar

Kadınların mekan kullanımları konusunda yerel politikalar hakkında ki fikirleri ile mekan kullanımları ve yerel politika üreticilerinin faaliyetleri tartışılmıştır. Bu bağlamda Hakkâri’de kent yaşamının kadınları görünür kılmada hangi konularda eksiklikleri barındırdığı, kentin mimarisi ve diğer olanakları ile ilgili kadınların beklenti sorunları araştırılmıştır. Hem fiziksel hem sosyal açıdan Hakkâri’ye ilişkin görüş, mahalle, sokak caddelerin dizaynı, kentin mimarisi ile ilgili yani ışıklandırmalar daha çok olsa daha geniş caddeler, alışveriş için caddelerin düzenlenmesi, ulaşım imkânları otobüs ya da dolmuşlarda gidiş gelişlerde sıkıntı olması ya da sınırlı olmasının etkisi var mı? Pazarların olmaması kadınların kullanım alanlarını sınırlamakta mı? Daha önce başka şehirde yaşadınız mı? Kadınların gündelik yaşam yükünü azaltmak için; örneğin yaşadıkları şiddeti önlemek, kadınları güçlendirmek, kadın yoksulluğunun önüne geçmek için; yerel yönetimler neler yapabilir, neler yapmalı?

Kamusal kullanımları olabildiğince aktif, eşit, rahat kullanabilmenin en önemli unsuru güvenlidir. Kadınlar ile yapılan ve yukarıda verilen görüşme deşifrelerinde kadınların mekanları kullanmayı tercih ederken güvenlik unsurunu göz

önünde bulundurdukları dile getirilmiştir. Bu anlamda Hakkari'nin kentsel güvenliği ile ifade edilen aslında temelde iki önemli güvenlik sorunudur. Birincisi kadınların kadın olmalarından kaynaklanan güvenlik endişeleri, diğer ise Hakkari'nin bulunduğu jeo-politik sorunlardan temellenen sadece kadınlara kentte yaşayan herkes için öne terör temelli güvenlik kaygısıdır. Bu nedenle kadınlar mekan tercihlerinde her iki unsuru düşünmek durumundadırlar. Buna ilişkin olarak kadınları güvenliğinin nasıl sağlanabileceği ve yerel yönetimlerin politikalarının bu konulardaki destekleri sorulmuştur.

Öğrenci olan 22 yaşında merkezde yaşayan 85 numaralı katılımcı ailesinde uzakta yaşamaktadır. Güvenlik konusunda kışın don olaylarından dolayı tehlikeli bulmaktadır. Yönetimin değişmesiyle bazı şeylerin değiştiğini dile getirmiştir:

Kayyum öncesi sokak aydınlatması diye bir şey yok gibiydi. Karanlıklar şehriydi. Akşam saatlerinde eve dönerken tedirgin oluyordum. Arka sokakları asla kullanmazdım. Ama son iki yıldır aydınlatma problemimiz çözüldü. Tabi kışı çok çetin geçen Hakkâri kışın halen güvenlik konusunda biraz tehlikeli

Öğretmen olan, 31 yaşında, bekar 61 numaralı katılımcı merkez de yaşıyor. Günün her saatinde tedirgin olmadan kamusal mekana çıkabildiğini dile getirmiştir. Katılımcı kıyafet seçerken kısıtlama yaşamadığını şehirden yana rahatlık yaşadığını dile getirmiştir. Yerel politikalara gelince ona göre şehir düzenlemeleri yapılırken yaş sınırı olmamalıdır:

Hakkâri kadınlar için güvenli bir şehirdir. Günün her saatinde tedirgin olmadan dışarı çıkabilirim. Şehir düzenlenmeleri yapılırken her yaştaki kadınlar için yapılmalıdır. Giyeceğim kıyafetleri seçerken kısa veya açık olmasına bakmadan rahatlıkla geçirim.

Sporcu olan 19 yaşında, bekar merkezde yaşayan 98 numaralı katılımcı kadınların gündelik aktiviteleri için düşünülmesi gereken seyahat özgürlükleri ve dolayısıyla kamusal mekâna ulaşım olanaklarına incelemek gerekir demiştir. Ve yerel de eksik olan kadınlara diğer şehirlerde olduğu gibi Hakkari'de belli bir gün ücretsiz olmasını dile getirmektedir:

Bir yere gitmek istediğimde tabi ki yürüyerek gidiyorum. Spor yaparak yürümeye daha çok tercih ederim. Zaten Hakkari bir avuç şehir. Belediye

ulaşım konusunda uzak güzergâhlara toplu taşıma hizmeti veriyor. Yalnız eksik noktası ise diğer şehirler gibi kadınlara belli bir ücretsiz olmalıydı.

Kentin yaşanabilirliğini mümkün kılan incelediğimiz bu olgular kentsel tasarımların en önemli maddeleridir. Kentsel tasarımlarda bir diğer önemli konu olan kentsel donatılar kullanımlar açısından tasarımı tamamlayan unsurlardır. Kullanılan yapay veya doğal donatılar bölgenin iklimi, kültürü, nüfusu, alt yapısı, demografik unsurları ve insan ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılmalı ve konumlandırılmalıdır. Kent merkezinde kentsel donatıların kullanılabilirlik açısından katılımcıların gözlemleri değerlendirilmiştir. Katılımcıların kentsel donatıların eksikliğini sık sık dile getirmiştir. Park, bahçe, yürüyüş parkuru, ağaçlandırma çalışmaları bakımından eksiklikler Hakkari’de mevcut ve yerel politikacılar vasıtasıyla giderilmesi gerektiğini katılımcılar tarafından aktarılmıştır.

Sağlık personeli olan 24 yaşında, bekar merkezde yaşayan 49 numaralı katılımcı şehirde oturulacak bahçe, yeşilliğin, yürüyüş yapabileceği alanların yok denecek kadar az olduğunu dile getirmektedir. Katılımcı dernek vasıtasıyla güzellik merkezi açmıştır. Kadınlar açık alanların çoğaltılması gerektiğini vurgulamıştır:

Hakkari’de oturulacak alan yok denecek kadar az. Merkezde bir kent parkın bulunması ilimizde oturulacak alanları göz önünde bulunduruyor. İstenilen saatte gidip gezilebilecek veya zaman geçirilebilecek alan sadece kafeler olarak görülüyor. Oysa temiz ferah bir ortamda oturmak biz kadınlar rahat gezebileceği yürüyüş alanın olmaması ilin eksikliğidir. Erkelerin her yerde tamamen hâkimiyetinin olması kadının geri planda olmasını sağlıyor. Bir parkımız var olmasında ziyade kadınlara özgü yürüyüş, oturulacak alanların olmaması çok az rahat gezebileceğimiz gidebileceğimiz yerlerin olmaması. Tek rahat mekânın kuaförler olması veya güzellik salonlarının veya evimizin olması beni üzüyor. Dışarı çıktığımızda hava alabileceğimiz veya rahatlıkla oturabileceğimiz mekânların olmasını istiyorum. Yeşil alanların ve oturulacak alanların çoğaltılması hiçte fena olmaz. İlimizde kadınların parklarda spor yapıp gezebileceği alanların çoğaltılmasını isterim.

Güzellik uzmanı olan 24 yaşında, evli olan 79 numaralı katılımcı önceden Gaziantep’te yaşıyordu şimdi merkezde oturuyor. Kadınlara özgü mekanların eksikliğini dile getirmektedir. Coğrafyasının elverdiği kadarıyla yerel politikacılar tarafından geliştirilmesi gerektiğini anlatmıştır:

Hakkâri'de kadınlara özel bir park istedikleri vakit oturup dinlenebilecekleri çocuklarını eğlendirebilecekleri ve aynı zamanda kadınlara özgü özel bakımlarını yapabilecekleri hamam havuz yapılabilir. Bütün faaliyetlerin olduğu bir merkez (Hamam, Havuz, Pilates vb...) yine bayanlara özgü yürüyüş yapabilecekleri ve doğayla iç içe olmak istedikleri alanların olmasını isterim. Doğal ürünlerin gıdaların bulunduğu açık havada güzel mekânların olmasını isterim. Daha önce kaldığım Gaziantep ilinde yaşadığım semtte Kadınlar Matinesi diye bir mekân vardı ve bu mekânda haftanın bazı günleri kadınlara özel eğlenceler ve kokteyller düzenleniyordu ve bence bizim memleketimizde de olması gerektiğini düşünüyorum.

Dernek üyesi ev hanımı 57 yaşında merkez de yaşayan 91 numaralı katılımcı Hakkâri'de kent yapısı ve coğrafyasının etkisiyle kültürü, geleneği ve aile yapısına göre şekillenmektedir. Kadına verilen değer şimdiki nesile göre çok daha fazla ötede olduğunu dile getirmiştir:

Aile yapısı kadına göre şekillenirdi eskiden. Hakkâri'de kan davaları, aşiret kavgaları olurdu. Kan davasında olunca kadın eşarbını ortaya atınca aşiret arası kavgaları biterdi. Tabi bu sonrada oluşular bir şey değildir. Atalardan kalan bir gelenektir. Doğu illerine göre kadın olarak kadına verilen değer de kadının medeniyeti de bir adım öndedir.

Avukat olan katılımcı 48 yaşında, 78 numaralı katılımcı daha önceden Urfa'da yaşıyordu. Şimdi merkezde yaşıyor. Şehirde kadın olmanın zorluklarından bahsetmektedir. Yerel politika gelen seçilen adayın aşiretine göre şekillendiğini söylemiştir. Kadınlar için yerel politikada daha zorlayıcı olduğuna dikkat çekmiştir:

Hakkâri' de kadın olmanın zorlukları... Feodal yapı, aşiretler, gelenekler hala güçlü evet ama Kürtlerin siyaset yaptığı demokratik alan, aşiretler üstü bir duruma geldi. Onun tek bir aşiret rengi yok. Türkiye'de kadına bakış açısı burada da kendini gösteriyor. Hakkâri yarı açık cezaevidir. Ama kadınlar için tam bir cezaevidir. Çünkü aşiret kuşatması vardır. Ayrıca Kürt kadını olmanın zorlukları, geleneksel rolleri vardır. Kadın dışarı çıktığında dikkat etmek zorundadır. Gülüşüme dikkat etmek zorundayım. Bu bir gerilimdir, zaten ama dinsel anlamdaki muhafazakârlıktan kaynaklanmaz. Şartlar buna zorlar ancak Hakkâri'yi Urfa ile kıyaslarsanız, kadına yönelik şiddet ve töre anlamında çok ileri durumdadır.

Hakkâri'nin sosyo-ekonomik bakımdan sürekli olarak gerilemesinde, bölgede 1990 sonrası tırmanışa geçen şiddet ortamının etkisiyle yoğunlaşan zorunlu göçler temel etken olmuştur. Diğer bölge illerinde olduğu gibi, Hakkâri'de de 1990 yılında

başlayıp 1995'ten sonra hızlanan kırsal alanların boşalması süreci, çoğunlukla güvenlik sorunları nedeniyle ve zorunlu olarak gerçekleşmiştir. Bölgede normal olmayan yaşama koşulları, bir yandan kırsal alanlarda yaşayan insanların tarımsal faaliyetlerini (yayla yasağı gibi) çeşitli nedenlerle önemli ölçüde kısıtlamış; öte yandan, sürekli olarak can güvenliği kaygısı içerisinde bir yaşamın ağır psikolojik baskısı nedeniyle insanların göç etmesine neden olmuştur. Diğer taraftan, bölgede uygulanan OHAL yönetimi de insanların ekonomik hareketliliklerini önemli ölçüde kısıtlamış ve başta sınır boyu yerleşmeleri olmak üzere yüzlerce köy ve mezra tümüyle boşaltılmıştır (Komisyon, 1998: 5). Bölgenin hemen hemen bütün yerleşim birimlerinde yaşanan göç süreci, Hakkâri gibi küçük kentlerde daha olumsuz olmuştur. Daha önce de ifade edildiği gibi, göç sürecine plansız ve hazırlıksız bir şekilde yakalanan insanlar, yaşama ilişkin bir stratejileri olmadan il ve ilçe merkezlerine akmakta ve buralarda barınmadan beslenmeye kadar bir dizi sorunla baş etmek zorunda bırakılmışlardır (Aker, 2006: 237). Kentin değişen ekonomik toplumsal ilişkiler boyutuna uyum sağlamak da önemli bir sorun haline gelmiştir. Bir taraftan göçün yıkıcı etkileri, diğer taraftan kente göçle birlikte ortaya çıkan barınma ve iş sorunu, psikolojik rahatsızlıkların da giderek artmasını yol açmaktadır. Kadınlar bu süreçten daha olumsuz etkilenmektedir. Göçle beraber başta çocuklarda olmak üzere önemli sağlık sorunları ortaya çıkmıştır. Konutların iyi ısıtılmaması ve sağlıklı altyapıdan yoksun olması, su ve kanalizasyon şebekesinin sağlıklı olmaması, tifo ve dizanteri gibi hastalıkların yaygınlaşmasına yol açmıştır (Aker, 2006: 241). Çalışma kapsamında görüşülen kadınların özellikle 45 yaş üstü kadınlar bu göç sürecine tanıklık etmiş ve kent ile bütünleşmelerinde göçten kaynaklı sorunlarının varlığına işaret etmişlerdir.

Ev hanımı olan 56 yaşındaki 81 numaralı katılımcı, önceden köyde yaşıyordu. Şimdi Merkez'de. Terör nedeniyle boşaltılmak köylerinin boşaltılmak zorunda olduklarını söylemiştir. Kadın tabii ki yerel söz sahibi olmak ister ama göç gelen kadının fiziksel, zaruri ihtiyaçları giderilmeden kadın ayrıcalıklarından konuşmanın eksik olduğunu düşünmektedir:

95 senesine kadar köydeydik. Her yaz yaylaya gider, sonbahara kadar kalırdık. Bütün kış hazırlığımızı görürdük. Peynir yağ, yoğurt ne isterseniz yapardık. Sonra birden bir sabah önce yayla yasağı sonra zorunlu göç geldi.

Terör nedeniyle boşaltmak zorunda kaldık. Hiçbir şey almadan, bilmediğimiz diyarlara getirildik. Tercih hakkımız yoktu uyum süreci baya zorlu geçti. Giyecek kıyafeti, zaruri ihtiyacımız zor karşılarken kadınlık ayrıcalıkları aklımıza ucundan bile geçmezdi. Üzerinden yıllar geçmesine rağmen yeni yeni atlatabiliyoruz. Kadın rahatlık ister sıcak bir yuva damı akmayan huzur dolu yuva ister.

Dernek başkanı ayrıca kadın merkezi başkanı olan 37 yaşında, evli iki çocuk sahibi 76 numaralı katılımcı, merkez de yaşıyor. Belediyenin aktivitelerden uzak olduğunu dile getirmiştir. Bu da gösteriyor ki dernek çalışmaları yerel siyasetten veya yerel politikadan bağımsız değildir. Dernekler cinsiyet temelli politik vurguyla baskı yapmaktadır. Yerel politika bazında bakınca yönetimde eş başkan olarak sadece söz hakkı vardı. Meclis, encümen konusunda hiç kadın üye yok. İlimiz için büyük atılımlar yapmak istediğini dile getirmiştir;

Yerel yönetimlerin destek olması şart. Programlara davet etmemize rağmen katılan olmadı ve dönüşte yapılmadı. Siyasi kanatta evet yer almadık. Sebebi ise bölgede olan sıkıntılardı. Belediyeyi paydaş olarak görmek isterdik. Ele ele verip ilimiz için daha büyük atılımlar yapmak isterdik.

3.4.5 Kadınların Kamusal Mekan Kullanımında Kadın Merkezlerinin Etkisi

İlde kadınların mekânları olarak sayılan mekanlar içesinden en çok öne çıkanın kadın merkezleri ve kadın dernekleri olduğu söylenebilir. Buna göre kadınlar dernekler ile ilişkileri ve kadın merkezleri ile ilgili paylaşımları kadınların kamusal alana dahil olmalarına katkı sağlamaktadır. Tezde kadınların gündelik yaşamını değiştirmede kadın derneklerinin etkisi araştırılmak istendiğinin bu merkezler hakkındaki fikirleri araştırılmıştır. Sorularla paylaşılan kamusal alan olarak kadınların bu derneklerle kurduğu ilişki anlaşılmaya çalışıldı. Derneğe üye misin? Başka derneğe üye misin? Başka derneklerin faaliyetlerinde bulunduğun oldu mu? Derneğe üye olmadan gittiğiniz yerler farklı mıydı? Mekan kullanımlarında fayda var mı? sorular soruldu. Buna göre dernek üyesi ev hanımı olan 37 yaşında, merkezde yaşayan evli dört çocuk sahibi 20 numaralı katılımcı, merkez de yaşıyor.

Şehirde kadınlar için günlerin çok sıradan geçtiğini, sebep ise toplumsal yapıdan kaynaklı olduğunu dile getirmiştir. Dernek sayesinde evde çıktığını dile getirmiştir;

Ne yazık ki, Hakkâri'de kadınların günleri herhangi bir sosyal aktivite olmadan evde çocukları ilgilenmek ile ve ev işlerini yapmak ile geçiyor. Tek sosyal aktivite komşu ziyaretleri. Hem şehrin yapısı hem de toplumsal yapı bu duruma sebep oluyor. Dernekten sonra evden çıkmak için farklı sebeplerim oldu.

Dernek üyesi ev hanımı olan 30 yaşında, merkezde yaşayan, evli, 23 numaralı katılımcı kadınların bilinç düzeyinin değişmesi gerektiğini, kadınların kent merkezinde ulaşabilecekleri mekanların yaratılmasını dile getirmiştir. Bu bağlamda kadının başlıca mekânının ev olmadığını sokak, çarşı ve meydanlarda özgürce dolaşacağı bir şehrin önemini vurgulamıştır;

Kadınların rahatlıkla gezebileceği mekanlar oldukça kısıtlı, şehir zaten yeterince kasvetli daha geniş, daha ferah bir şehir için çalışmalıyız böylece kadınlar kendilerini daha özgür hissedeceklerdir. Buda derneğimiz sayesinde ilerleyecektir.

Dernek üyesi dikimevi sahibi, merkezde yaşayan, 43 yaşında, evli üç çocuk sahibi, 61 numaralı katılımcı dernekten aldığı girişimcilik sertifikası ve KOSGEB desteği ile sayesinde dikimevini açmıştır. Katılımcı dernek ve faaliyetleriyle hayatını aktif tuttuğunu dile getirmiştir;

Derneğin yol göstermesiyle ufak iki tezgahlı bir terzi açtım. Umudum vardı bana göre büyük hayaldi. Bir yılım dolmadan desteklerle büyüdüm şuan yedi tane çalışanım ve iki tane İŞKUR destekli elemanım var. Sadece umut etmek yetmez Hakkâri kadınlar farklarını burada ortaya koymaktadır. Kadın olarak bunu yapmak umut verici, istihdam şart.

Dernek üyesi, iş yeri sahibi, evli dört çocuk annesi, 46 yaşında merkezde yaşayan 32 nolu katılımcı dernek desteğiyle işletmesini açtığını, yöresel yemek kitabı yazdığını belirtmiştir. Altı kadın istihdam ettiğini belirtmiştir bunun dışında dernek destekli el sanatları kursuyla eğitimler verip aile bütçesine katkıda bulduklarını belirtir;

Hakkâri yemekleri hakkında da kitap çıkardım. Ben istiyorum ki bu çalışmalar olduğu zaman gerek belediyelerimiz olsun gerek valiliğimiz olsun gerek halkımız olsun; ilgili olsunlar, duyarlı olsunlar, yardımcı olsunlar. Çünkü kadınların başka çalışacak bir branşları olmadığı için bu konuda yardımcı olsunlar. Yemek yapıyoruz, Hakkâri'ye özgü yemekler. Bunun devamında dernek ve faaliyet desteğiyle kadın evini açtık. Göz Nuru Kadın Evi'nden Aşçılığını ve garsonluğunu altı kadınla, yöresel yemeklerin yapıldığı lokantayı açtık. Dernek sayesinde işletmemiz çiçek gibi oldu. Bulduğumuz mekânda dar gelirli kadınları da bünyemizde barındırdık. Kadın evinde el sanatlara üreterek aile bütçemize katkıda bulunmaya çalıştık. İlk etapta 60 olan kadın üye sayımızı bugünlerde bin 800 kadar çıkarttık. Kadınlar istedikten sonra arkasında eşinin de desteği olunca başaramayacağı şey yoktur. Biz çabaladık en sonunda başardık.

Dernek başkanı, merkezde yaşayan bekar, 45 yaşında olan beş numaralı katılımcı Hakkari'de kısıtlı imkanların var olduğunu ve bunu faaliyetleriyle giderdiklerini dile getirdi. Yapılan eğitimlerle kadınlara farklı bir bakış açısı kazandırdığını dile getiren katılımcı;

Sürekli imkansızlıklar şehri olarak anıldık ve bu artık can sıkıcı üç kadınla başladık ve kocaman aile olduk yaptığımız faaliyetlerle de çapımızı sergiledik. 2018 AFAT gönüllülüğü kapsamında bilgilendirme toplantısı, 2019 Hakkâri girişimci kadınları yetiştiriyor ortak akıl toplantısı, 2019 emitt fuarı hazırlıkları ve fuar alanı, 2018 organik saklı şehirler projesi gibi buna benzer faaliyetlerimiz oldu. Ayrıca üyelere yönelik proje hazırlama, girişimcilik sertifikası, danışmanlık hizmeti, KOSGEB, İŞKUR desteği dernek tarafından verildi. Mimoza ev yemekleri, Büşra moda ve dikimevi, Halk eğitim el sanatları hepsi dernek sayesinde kuruldu ve halen desteklerimiz sürmektedir.

Dernek üyesi, 28 yaşında, öğretmen, merkezde yaşayan eskiz numaralı katılımcı kadınlara karşı dernek faaliyetiyle şiddetin her türlüsüne karşı çıktıklarını ifade etmiştir. Bunun için diğer derneklerle de ortak çalışmalar yürüttüklerini dile getirmiştir;

Ortak projeler yürütülmektedir. Kamer- kadın girişimciler derneği kadına şiddet eğitimi vermekteyiz. Bütün kurum personellerine zaten Şönim destekli eğitim verilmektedir. Bizim amacımız kendini bilen güçlü kadınlar, güçlü toplum oluşturmaktır. Bunun dışında Üniversite, bütün kadın dernekleri, Valilik, Gıda tarım il müdürlüğü destekli ortak proje yürütmekteyiz. Bu proje

sayesinde pazarlanabilir ürünler ile ilimizi tanıtıp kadınlarımızın bütçesine destek olacağız.

Katılımcı kadınların derneklerden talep ettiklerine ve sorulan sorulara edinilen bilgiler dahilinde değerlendirildi; Tez de örneklemin çoğunluğunu oluşturan alt-orta ekonomik sınıftan, herhangi bir işte çalışmayan, genellikle eğitim düzeyi düşük ve ev kadını olan kadınlar kentte öncelikli ihtiyaç olarak çocukları için güvenli oyun alanları, ücretsiz etüt merkezleri istemenin yanında kendileri için mahalle dışına çıkmadan para kazanabilecekleri, meslek edinebilecekleri hizmetler beklemekte ve yine evlerinden çok uzaklaşmadan ulaşabilecekleri sağlık hizmetleri gibi zaruri hizmetler istemektedirler. Oysa, daha çok eğitim seviyesi yüksek, meslek sahibi olan ve üst-orta üst gelir grubundan kadınların yaşadığı katılımcılar yakın bir sağlık merkezi, sosyal aktivitelerini gerçekleştirebilecekleri eksik olduğunu söyledikleri alışveriş merkezi, spor salonu, kadınlar kahvesi gibi hizmetler ve hukuki meselelerini danışabilecekleri bürolar istemektedir. Araştırmamızda, kadınların yaşadıkları ile göre beledikleri hizmetlerin farklı olması çalışmamızın amacına uygunluğu açısından önemli ve dikkat çekici bir netice olmaktadır. İsteklerinin gerçekleşmemesinin sebebi ise; ekonomik bağımsızlığın olmaması, eğitimin gerekliliğini kavramaması, pasif hayatı kabullenmesi, başarabileceklerinin inançlarının eksik olması, eşimin, komşularımın vs. yardımcı olabilecek kişi ve kurumlardan haberdar olmamam, toplumun geleneksel bakış açısı, erkek egemenliği hakimiyeti olarak görmektedirler.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma da gündelik yaşamın, mekanların, kadınlar tarafından kullanımı, kamusal alan, özel alan ayrımının cinsiyete etkisine bakılmıştır. Kadınların gündelik yaşamdaki deneyimlerinin özellikle cinsiyet ve mekan üzerinden kullanımlarından yola çıkarak mekan kullanımlarına etki eden faktörlerin örnek bir alan çalışması ile öne çıkarmayı amaçlamıştık. Bu amaçla çalışmada örnek olarak seçilen Hakkari’de saha çalışması yürütülmüştür. Çalışma kapsamında mülakat ve gözlemler yapılmıştır. Araştırmada yaşadığımız mekanlarda geleneksel rollerin toplumu nasıl etkilediğini ve yaşam çevresindeki uyumu ve gündelik yaşama cinsiyetçi etkisine bakılmıştır. Ataerkil yapının çevreyle uyumu geniş tutulmuş, kadının gündelik hayattaki tüm unsurları öne almıştır. Öncelikli olarak literatürde çalışmalar hakkında bilgiler verilmiş, ardından sorunun temelindeki ayrımlar ve kurumlar incelenmiştir. İş hayatı dışında ailesi ve akrabalarıyla ilişkilerinin kadınların hayatındaki yeri, kadın etkileşimine bakılmıştır.

Gündelik yaşamda toplumsal yapı ile mekânsal yapılar sürekli bir etkileşim içerisinde olduğu bir yapıdır. Evlilikte kadının eşiyle arasındaki ilişki, kocanın kadına çizdiği sınırlar ve eşler aralarındaki yaş farkı kentsel mekândaki yer almasını etkilemektedir. Kadının gündelik hayatta tek başına yapabileceği çoğu işi; alışveriş, fatura ödeme, komşularla ilişkiler, çalışma yaşamına giriş veya çıkış eşlerin çizdiği kesin sınırlar içerisinde yer almaktadır. Örneğin, bekar iken daha rahat çıktığı şehir mekanlarına çocukla beraber çıkması daha zor olmaktadır. Bazen de tam tersi durumda kadının çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak için çıkması yoluyla mekânsal hareketliliğini artırmaktadır. Ayrıca kadınların hangi mekânlarda, ne şekilde ne kadar süre dışarıda kalacağına da ataerkil sistem tarafından belirlenmektedir. Henüz evlenmemiş genç kadınların kent merkezindeki faaliyetleri diğerlerine göre görece farklılık göstermekte, bu kadınlar daha rahat alışveriş merkezleri, restoran veya kafelerde zaman geçirmeyi tercih etmektedirler. Kadınlar ev içerisinde aile fertlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için vardırırlar. Mutfak ve oturma odası kadınların en çok zaman geçirdiği mekânlar başında gelmekte yatak odası ise eşleri, evde olmadığında yalnız kalabildikleri mahrem odası olarak görülmektedir. Kadınlar kendi ailesinin denetiminde evlenene kadar, evlendikten sonra ise eşinin ve çocuklarının

sorumluluklar elverdiği ölçüde iş hayatında yer almakta veya iş hayatından ayrılmaktadırlar.

Saha çalışması gösteriyor ki Hakkâri'de yaşayan kadınlar da kadınların belirlenmiş mekânının yani evin genel bir tabu haline geldiğini kabul ediyor. Ancak Hakkâri'de sosyo-kültürel, geleneksel yapısından kaynaklı kadınlar kendilerini bu kentte doğu şehirlerine göre daha rahat ve özgür hissediyorlar. Tercih edilen kamusal mekânlar kışı uzun sürdüğü için kafelerdir. Yazın ise bağ, bahçe açık alanlardır. Evden çıkış sebepleri her kesime göre değişmektedir. Bazı kadınlar okulda çocuğu almak için, komşuya, fatura ödemeye, bazı kadınlar ise imkânlar dahilinde kadın merkezlerine gitmektedir. Fiziki olarak çok dağlık olan Hakkâri kasvetli bir yapıya sahiptir. Kadınlar bundan dolayı daha çabuk sıkıldıklarını dile getirmektedir. 95 göçünden sonra uyumu problemi yaşayan kadınlar için şehir hayatı zor gelmektedir. Kadınlar gerek iş koşullarından gerek evde fazla zaman geçirdikleri için dinlenmek için açık alanları tercih etmektedirler. Yürüyüş parkurları ve yaya yollarının düzenlenmesi, geniş yeşil alanlarının olması kentin diğer kullanıcıları gibi kadınları da memnun edecektir.

Ayrıştırılmış mekânların çok keskin çizgilerle ayrılmaması kentin eşit bir kent olma yönünde avantajlı olmasını sağlıyor. Katılımcıların çoğu mekân ayrıştırmasına olumlu bakmıyor. Mekân yaratmanın ötekileştirerek değil de bütünleştirici olması gerektiğini düşünmektedirler. Kamusal alanda erkek grubunun varlığından kişisel tavır ve davranışları, üslupları, kadına yaklaşım biçimleri düzgün olduğu zaman rahatsız olmadıkları genel kanaattir. Ama genel olarak Hakkâri'de bu rahatsız edecek derece de olmadı. Kılık kıyafet pek dikkat çekmemektedir.

Saha çalışmamda yapılan görüşmeler sonucunda güvenli bölge en önemli unsuru aydınlatma olduğu dikkat çekmektedir. Renkli ve hareketli şehir merkezi güven verici bulan kadınlar arka sokakları pek tercih etmemektedir. Zaten bütün şehir mobese ile takip altındadır. Kadınlar bebek pusetleri ve tekerlekli sandalyeler ile rampaları rahatlıkla kullanmadıklarını ve yeni yapılan bisiklet yolunun araç park edilmelerinden oldukça şikâyetçidir.

Dikkat edilmesi gereken konular ise kadınların eğlence, dinlence olanakları geliştirilmelidir. Özellikle yürüyüş parkurları, alışveriş merkezleri, dinlenme alanları, sinema salonu yokluğu sık sık dile getirilmiştir. Kadın durmadan kendince derneklerce sosyal alan oluşturmaktan sıkıldığını dile getirmektedir. Hakkâri’de sadece kadına yönelik oluşturulan kadın sığınma evleri daha aktif hizmet vermelidir. Kadınların kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri için kadın dernekleri daha etkin olarak çalışılmalı, kadın ve şehir arasında adeta bir köprü kurulmalıdır. Kadınlar şehir hayatında, şehre ilişkin kararlarda daha etkin yer almalı bunun içinde yerel yönetim üzerine düşenleri yapmalıdır. Yönetimde daha etkin olmalıdır. Kadınlardan da “kentin kadın dostu kent” olmasını istiyorlarsa, kentlilik bilinci oluşturmaya çalışmaları, kendi meslek alanlarında kadınların sorunlarını belirlemeleri, çözüm önerileri geliştirmeleri ve yerel yönetimlerle işbirliği yapmaları beklenir.

KAYNAKÇA

Acar-Savran, Gülnur (2009). *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*, 2. Baskı, İstanbul: Kanat Yayınları.

Acar Savran, Gülnur (2003). *Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx*, İkinci Baskı, Belge Yayınları, İstanbul.

Akkoyunlu Ertan, K. (2008). *Kent Hakkı Üzerine Düşünceler*. Amme İdaresi Dergisi içinde (s.125-141). (Erişim Tarihi: 17.06.2017).

Akpınar, A.,Bakay, G. Ve Dedehayır, H. (der.) (2010). *Kadın ve Mekân, Tutsaklık mı Sultanlık mı?* İstanbul: Turkuaz Yayınları.

Aktaş, G. (2017).“*Kadın Açısından Kente İlişkin Mekân Pratikleri*”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.137-149.

Alkan, A. (1999). “*Özel Alan-Kamusal Alan*” *Ayrımının Feminist Eleştirisi Çerçevesinde Kentsel Mekan*. Doktora Semineri. (Son erişim tarihi: 20.06.17) <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/tartisma/1999/kentsel-mekân.pdf>

Alkan, A. (2005). *Yerel yönetimler ve Cinsiyet; Kadınların Kentte Görünmez Varlığı*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Alkan A. (2009), *Cins Cins Mekân*, Varlık Yayınları.

Alkan A., Duru B., (2007), *Türkiye’de Kent Çalışmalarının İzinden Giderken, Toplumsal Adalet, Eşitsizlik ve İktidar Nereye Düşer?*

Alkan, A. (2009). “*Cinsiyet Dinamiklerinin Peşinden Mekânın İzini Sürmek*”, *Cins Cins Mekân*, (Der. A. Alkan), Varlık Yayınları, İstanbul.

Akgül, Ç, (2011), *Eskiyen Zamanın Kadın Belleğinde Eskitemediği Mekanlar: Ayla Kutlu ve Mekan İlişkisi Analizi*, *Fe Dergi 3*, sayı 1 (2011), 95-107.

Aker, A, T. (2006).“*Hakkâri İli Alan Araştırması Değerlendirmesi: Yerinden Edilmenin Nedenleri, Ruhsal ve Toplumsal Sonuçları ve Geri Dönüş Süreci*”, “*Zorunlu Göç*” *İle Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, İstanbul: TESEV Yayınları, ss. 234-244.

Alaeddinoğlu, F. (2006). *Van İli Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Planlamaya Yönelik Öneriler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara .

Arendt, H, (1994), *İnsanlık Durumu*, Çev. Bahadır Sina Sener, İstanbul: İletişim

Arık, H. (2009) “*Kahvehanede Erkek Olmak; Kamusal Alanda Erkek Egemenliğin Antropolojisi*”, Alkan, A.(der.), *Cins Cins Mekân* içinde (168-201). İstanbul: Varlık Yayınları.

Atay, F., (2001), "*Türkiye’de Kapitalizmin Mekânsal Dönüşümü*", Praksis, sayı 2, 53-96.

Aytaç, Ö. (2007). "*Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası*", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17/2, 1199-226.

Bayazıtöğlu C, Potur A, (2013), *Yaşanabilir Kentler Temasını Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yorumlamak: Farklı Kamusal Mekânlarda Karşılaştırmalı Bir Alan Çalışması*, Yaşanabilir Kentler Kongresi, TMMOB Mimarlar Odası, Bursa.

Bora, A. (2005). *Kadınların Sınıfı*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, A. (2011). "*Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*", 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bora, Aksu ve Üstün İlknur, *Sıcak Aile Ortamı: Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2008.

Cantek, F.Ş., Ulutaş, Ç.Ü., Çakmak S. (2014). "*Evin İçindeki Sokak, Sokağın İçindeki Ev: Kamusal ile Özel "Ara"sında Kalanlar*, Kenarın Kitabı, (Der.F. Şenol Cantek), İletişim Yayınları, İstanbul.

Cantek, L.(2005). *Gündelik Yaşam ve Basın (1945-50) Basında Gündelik Yaşama Yansıyan Tartışmalar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Castells, M. (1997). *Kent, Sınıf, İktidar*. (Çev.A.Erendil).Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Castells, M.(2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü* (Çev. E. Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cemal Yükseler, Muharrem Güneş (2003). *Sivil Toplum ve Yönetişim Tartışma Sürecinde Kent ve Kadın* , Detay Yayıncılık, İstanbul.

Cengiz, K., Tol, U. U., ve Küçükural Ö.(2004). *“Hegemonik Erkekliğin Peşinden”*. *Toplum ve Bilim* içinde (50-70). Ankara: Birikim Yayınları.

Çaha,Ö. (2010). *Sivil Kadın*. Ankara: Savaş Yayınevi.

Çakır, S. ve Akgökçe, N. (der. ve çev.) (1995). *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. İstanbul: Sel Yayınları.

Çetin, E. (2013). *Gündelik Hayat Sosyolojisi*, Rağbet yayınları, s 6-25, Ankara.

De Certeau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi - I*. (L. A. Özcan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayıncılık.

Demirbaş, G. (2012). *Kadınların Mekân Algısı ve Mekânı Kullanma Biçimi*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Erişim tarihi: 22.06.2016), <http://dspace.trakya.edu.tr:8080/jspui/bitstream/1/1155/1/0107374.pdf>

Donavan, J, (2001). *Feminist Teori* (Çev. A. Bora, M. A. Gevrek ve F. Sayılan, İstanbul: iletişim Yayınları.

Dökmen, Z, (2010). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Remzi Kitapevi

Durakbaşı, A. ve Cindoğlu, D. (2005). “Tezgâh Üstü Karşılaşmalar: Toplumsal Cinsiyet ve Alışveriş,” *Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat* içinde der. D. Kandiyoti ve A.Saktanber çev. Z.Yelçe s57-82. İstanbul: Metis Yayınları.

Ekin Erkan, N, (2006). *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Kentsel Eşitsizlik*. İstanbul: Doktora Tezi. (Son erişim tarihi: 20.06.2017)<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Erkarslan, Özkan, (2005), *1990'ların Türk Sinemasında Kamusal ve Özel Mekânların Cinsiyetçi Sunumu: 'Bir Kadını Anatomisinde' Kadın-Mekân-Mülkiyet İlişkilerinin Analizi*. 2015

Eryılmaz, T, (2006). *"Tuğrul Eryılmaz ile Söyleşi"* A. Kadir Çetin, Ek I.

Fraser, N, (2004). *"Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Var olan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı"*, Kamusal Alan içinde, Çev. Meral Özbek – Cemal Balcı, Ed. Meral Özbek, İstanbul: Hil Yayın, 103–132.

Gönül B. ve, Akpınar A. (2010). *Kadın ve Mekan*, Turkuaz kitap, İstanbul.

Habermas, J, (1991), *"Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü"*, Defter Dergisi, Çev. Tanıl Bora, sayı:16.

Habermas, J, (2003). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, Çev. Tanıl Bora – Mithat Sancar, İstanbul: İletişim.

Helen Jarvis, *Kent ve Toplumsal Cinsiyet*, Dipnot yayıncılık, İstanbul, 2015.

Hansen, M, (2004). *"Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge'nin 'Kamusal Alan ve Tecrübe'si: Değişken Karışımlar ve Genişlemiş Alanlar'"*, Kamusal Alan içinde, Çev. Ve Ed. Meral Özbek, İstanbul: Hil Yayın, 141–177.

Hartmann, H, *Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği*. (Son erişim tarihi: 25.04.17)<http://docplayer.biz.tr/18223301-Heidi-hartmann-marksizm-ve-feminizmin-mutsuz-evlilik.html>

Harvey, D, (2010). *Postmodernliğin Durumu*. (Çev. S. Savran). İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D, (2015). *Asi Şehirler Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru* (Çev. A.D. Temiz). İstanbul: Metis Yayınları.

İl Çevre ve Orman Müdürlüğü (2010).**Hakkâri İl Çevre Durum Raporu**, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, <http://www.hakkarinet.net> (Son Erişim Tarihi: 20.09.2017).

İnceiş N, (2006), *Kentsel Kamusal Mekân Kullanımında Cinsiyet-Güvenlik Etkileşimi: Kadın için Mekânın Güvenliğinin Ankara Örneğinde incelenmesi*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kadın Dostu Kentler Uygulama Rehberi (2015). (Erişim tarihi:30.07.2017)<http://www.kadindostukentler.com/content/docs/kdk-uygulama-rehberi.pdf>

Kandiyoti, D, (1995). “*Çağdaş Feminist Çalışmalar ve Ortadoğu Çalışmaları*”, Çakır, S. ve Akgökçe, N. (der. ve çev.), Kadın Araştırmalarında Yöntem içinde (123-141).İstanbul: Sel Yayınları

Kandiyoti, D, (2011), *Cariyeler, Bacular, Yurttaşlar*. (A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç, & F. Özbay, Çev.)İstanbul: Metis Yayıncılık.

Kaya, F, (2008). *Yüksekova Şehri, Kuruluşu gelişmesi ve Fonksiyonları*. Aktif Yay. Ankara.

Kaya A, (2006), *Kamusal Mekân- Kadın- Ayrışma*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kaya, İbrahim, *Sosyal Teori ve Geç Modernlikler*, Türk Deneyimi, İmge Yayınevi, 2006

Kaypak, Ő, (2014). *Toplumsal Cinsiyet Açısından Kente Bakmak*. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi içinde, Cilt:7, Sayı:1, s.344 357.

Kaypak, Ő. (2015). *“Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadın ve Kentli Hakları”*, (Ed. G. Ağırıdağ), Türkiye’de ve Dünyada Kadın Araştırmaları, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana.

Keçeli A, (2013), *Kentsel Yaşanabilirlik ve Cinsiyet*, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı:28, İstanbul.

Keleş, R. (2002). *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabecisi, 7. Baskı. Ankara.

Köse, H. (2008).*Lefebvre ve Modern Dünyada Gündelik Hayat*, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, s.7-25, Ankara

Kurtar, S. (2015). *Mekânı Yaşamak: Lefebvre ve Mekânın Diyalektik Oluşumu*. Erişim Tarihi: 13.06.17 http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/sem7_41.pdf

Lefebvre, H. (2010a). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. (I. Ergüden, ev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2010b). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (I. Gürbüz, ev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2011). *Kent Hakkı* (ev. G. Aksmer ve J. Struz, düz. E. avuşoğlu). Eğitim Bilim Toplum Dergisi içinde (140-152). (Erişim tarihi:23.06.2016).

Lefebvre, H. (2013). *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (Çev. I. Gürbüz). İstanbul: Metis Yayınları.

Mackenzie, S. (2002). “*Kente Kadınlar*”, Duru, B. ve Alkan, A. (der. ve çev.), 20.Yüzyıl Kenti içinde(249-285).Ankara: İmge Yayınevi.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Negt, O., ve Kluge, A., (2004). “*Kamusal Alan ve Tecrübe’ye Giriş*”, Kamusal Alan içinde, Çev. Ve Ed. Meral Özbek, İstanbul: Hil Yayın, 133–139.

Sadri, H. (2011). *Kadınların Kent Hakkı*. (Erişim tarihi: 30.04.2015)<http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/bulten-87.pdf>

Sancar, S. (2013). *Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Sayer, H. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı*. Ankara: KSGM Yayınları.

Slattery, M. (2011). *Sosyolojide Temel Fikirler* (Çev. Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz). İstanbul: Sentez Yayınevi.

Serazer Pekerman (2012). *Film Dilinde Mahrem*, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Sertaç Tümtaş (2000). *Kent Mekan ve Ayrışma*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Şahin, Ö.,ve Balta, E. (2001). *Gündelik Yaşamı Dönüştürmek ve Marksist Düşünce*. *Praksis*(4), 185-217.

Şengül, H. T. (2014). “*Türkiye’nin Kentleşme Deneyiminin Dönemlenmesi*”, 1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve

Değişim, (Der. F. Alpkaya ve B. Duru), Phoenix Yayınevi, Ankara.

Şenol Cantek, F. (2014). *Kenarın Kitabı "Ara"da Kalmak Çeperde Yaşamak*(Der. F. Şenol Cantek). İstanbul: İletişim Yayınları).

Şentürk, L. (2009). *"Eriş Kente Dönüş"*, Alkan, A.(der.), *Cins Cins Mekân* içinde (36-62). İstanbul: Varlık Yayınları.

Tuncel, M.,(1997). *"Hakkâri"*, DİA, C. 15, İstanbul,s. 205-207.

Tuncer, S. (2012). *"Beşeri Coğrafyaya Feminist İtirazlar"*. *Fe Dergi*, içinde (79-90) sayı 1. Erişim tarihi: 14.04.17 http://cins.ankara.edu.tr/7_7.html

Tuncer, S. (2015). *"Dışarı Çıkmak: Özelden Kamusal Feminist Bir Saha Hikâyesi"*.*Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi* içinde (s.30-58) sayı 2 (2). (Son Erişim Tarihi: 24.06.17).

Ömer Çaha, Hava Çaha (2014). *Yerde Tango ve Kadın Örgütleri*, Orion Kitapevi, Ankara

Weber, M. (2012). *Şehir Modern Kentin Oluşumu* (Çev. M. Ceylan). İstanbul: Yarı Yayınları.

WHITE, Jenny B(1999). *Para ile Akriba: Kentsel Türkiye'de Kadın Emeği* (çev. Aksu Bora) İletişim Yayınları, İstanbul

Wollstonecraft, M. (2012). *Kadın Haklarının Müdafası* (Çev. K. Erol). İstanbul: Doruk Yayınları.

Yıldız, M. ve Alaeddinoğlu, F., (2010). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi *Göç ve Yoksulluk: Hakkâri Örneği* , 9(2).

Yıldız, M. Z. ve Alaeddinoğlu, F. (2011). *Küreselleşme Çağında*

Değişen Mekân Algılayışları. (Son erişim tarihi: 16.06.17).

Yılmaz, A. (2009). “Benim Adım Bayram, Herkes Bu Tezgâha Hayran”: Kadın– Kent ilişkisinde Sosyete Pazarı Durağı”*Cins Cins Mekân* içinde, der.s:202-2.

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.	47
Şekil 2.	50
Şekil 3.....	52
Şekil 4.....	65

EKLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ “GÜNDELİK YAŞAMIN YENİDEN TANIMLANMASI: HAKKARİ KADIN MERKEZLERİ ÖRNEĞİ” SORU FORMU

Bu form Yüzüncü Yıl Üniversitesi tarafından yürütülmekte olan “Gündelik Yaşamın Yeniden Tanımlanması: Hakkari Kadın Merkezleri Örneği” yüksek lisans tezi kapsamında hazırlanmıştır. Katılımınız yüksek lisans bitirme tezimin daha iyi anlaşılabilmesi için büyük önem taşımaktadır. Veriler bir bütün olarak değerlendirilecek ve kişisel bilgileriniz hiçbir şekilde üçüncü şahıslarla paylaşılmayacaktır. Saygılarımızla.

SERAY ESKİCİ

A. Kişisel Bilgiler:

Yaş:

Doğum Yeri:

Medeni Durum:

(evli ise) kaç yıllık:

(evli ise) kaç çocuk sahibisiniz:

Kaç Yıldır Hakkari’de Yaşıyorsunuz?:

Daha Önce Nerede Yaşıyordunuz?:

Mesleğiniz Nedir:

Herhangi Bir İşte Çalışıyor musunuz?:

Cevabınız evet ise nerede? Belirtiniz:

B. Kadınların Çevreleriyle Kurdukları İlişkilerde Ve Kentsel Çevrelerini Algılayışlarında Etkisini Analiz Edilmeye Çalışıldı. Dolayısıyla Şu Sorular Sorulmuştur:

Dışarıya ne sıklıkla gidersiniz:

Dışarıya çıkmak için genel olarak hangi sebeplerle gidirsiniz:

Evdeyken Zamanınızı Nasıl Geçirirsiniz:

En Çok Ve İkinci Olarak Evinizin Hangi Bölümünde Zaman Geçirirsiniz:

Evinizin Bu Bölümlerinde Zaman Geçirmekten Hoşlanır mısınız? Ne Sıklıkla Kullanırsınız? Boş zamanlarınızda gündelik yaşam içerisinde kullandığınız mekanlar nerelerdir:Gittiğiniz kamusal mekanı neden tercih ediyorsunuz:

Dışarıda oturmak istediğinizde nereyi tercih edersiniz ve neden:

Sizin için uygun mekan-uygun alan nedir:

Konut yakın çevresinde park, çocuk oyun alanı, çay bahçesi vb. dinlenebileceğiniz alanlar yeterli mi :

C. Kent Mekan da Kadın Ayrımı Analizi:

Çevrenizde çoğunlukla erkeklerin gidebildiği ve kadınların kullanamadığı yerler var mıdır ? Bu alanlar nelerdir?

Günümüzde erkeklerin belli başlı alanları vardır kahvehane, futbol sahası, sokaklar gibi Kadının mekanı neresidir yaşam içerisinde (kendiniz dışında da değerlendirebilirsiniz)?

Kamusal mekana çıkma ve kullanma pratiğinizde medya rol oynuyor mu ?

Kamusal mekana ulaşma ve kullanımlarında bağımlı hareketin derecesi nedir ? (Eşiniz veya arkadaş grubunuza bağlı mı mekan tercih edersiniz ?)

Hane içi ilişkiler ve sorumluluklar kamusal mekanı kullanmanızı ve dışarıda kalış sürenizi nasıl etkiliyor?

Günün hangi saatlerinde hangi kamusal alanları tercih ediyorsunuz ?

Kamusal alanda kalabalık bir erkek grubunun varlığı sizi rahatsız ediyor mu ? neden ediyor? Kamusal alanda gezerken ya da bulunurken kendinizi engellenmiş hissediyor musunuz (kılık kıyafet, şiddet , taciz, gasp, tenhalık ya da kalabalıklık) ne yönden açıklayınız.

Kent içinde gitmek isteyip de gidemediğiniz yerler var mı?

Kamusal mekanın erkek ve kadın olarak ayrışmasına nasıl bakıyorsunuz ?

D. Kadınların Yerel Politikalara İlişkin Algıları Analiz Edilmeye, Ayrıca Problemlerini Çözmek İçin Herhangi Bir Çabaları Olup Olmadığı Anlaşılmaya Çalışıldı:

Herhangi bir sorunla karşılaştığında idari makam olarak nereye gidirsiniz?

Gittiyseniz niçin gittiniz?

Hem fiziksel Hem sosyal açıdan Hakkari' ye ilişkin genel görüşünüz nedir?

Yaşam alanınız olarak iliniz hakkında düşünceniz nedir?

İlinizde gördüğünüz eksiklik var mı?

Hakkari'de yaşama nasıl bakıyorsunuz ?

E. İl De Kadınların Mekanları Olarak Algılanacak Yerler Dernekler, Kadın Merkezleridir. Sorularla Paylaşılan Kamusal Alan Olarak Kadınların Bu Derneklerle Kurduğu İlişki Anlaşılmaya Çalışıldı.

Derneğe üye misin ?

Başka derneğe üye misin?

Başka derneklerin faaliyetlerinde bulunduğun oldu mu?

Derneğin merkezine gider misiniz, orada zaman geçirir misiniz?(evet ise) ne sıklıkla

Derneğin hangi aktivitelerinde yer almakta mısınız?

Katılımınız nasıl olmaktadır? Bu dernek için genel olarak hangi hizmetlerde bulunmaktasınız?

Derneğe üye olmadan gittiğiniz yerler farklı mıydı?

Mekan kullanımlarında fayda var mı?

Derneğin kadın alanındaki çalışmalarına aktif olarak katılıyor musunuz?

Dernekten, çalışmalarından memnun musunuz?

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : ESKİCİ Seray
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 21.03.1989 Hakkari
E-mail : seray.eskici@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2019
Lisans	Kafkas Üniversitesi	2013

Yabancı Dil

İngilizce

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

19/07/2019

Tez Başlığı / Konusu:

Gündelik Yaşamın Sende Tanınması Hakkında Kadın
Merkezi Örneği

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 114 sayfalık kısmına ilişkin, 19/07/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından tuzun intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12 (yüzde oniki) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayımlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

19/07/2019
Seray ESKİCİ
Adı, Soyadı, İmza Seray...

Adı Soyadı : Seray ESKİCİ
Öğrenci No : 115202003
Anabilim Dalı : Kamu Yönetimi
Programı : Tezli Sınavsız Lisans
Statüsü : Y.Lisans Doktora

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Aygün Yeşil Akbaş
19/07/2019

(Handwritten signature of Dr. Öğr. Üyesi Aygün Yeşil Akbaş)

ENSTİTÜONAYI
UYGUNDUR

19/07/2019

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü

(Handwritten signature of Doç. Dr. Bekir KOÇLAR)